

T.C.
VAN YÜZÜNCÜYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

OSMANLI EĞİTİMİNDE ENDERUN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
NİLAY İNANÇ GÜNDOĞDU

VAN-2020

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

OSMANLI EĞİTİMİNDE ENDERUN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

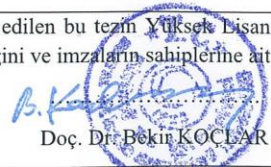
Hazırlayan
NİLAY İNANÇ GÜNDOĞDU

Danışman
Prof. Dr. ŞAKİR GÖZÜTOK

VAN-2020

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

.....Özay İNANÇ GÜNDÜZ..... tarafından hazırlanan "Osmanlı.....
.....Fatih'ten Endüstri Örneği....." adlı tez çalışması aşağıdaki jüri
tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzyüncü Yıl Üniversitesi
.....Felsefe ve Din Bilimleri..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI <u>Prof. Dr. Selim ÇİBAZOK</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı <u>Felsefe ve Din Bilimleri AB0 VAN 440</u> Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Unvanı Adı SOYADI <u>Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı <u>Felsefe ve Din Bilimleri VAN 440</u> Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	<u>Dr. Blam Musayev</u> <u>Halka Karşısında</u> <u>Felsefe ve Din Bilimleri</u>
Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:/...../..... Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	
 Doç. Dr. Bekir KOÇLAR	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu **bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.**

30/04/2020

Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU

Yüksek Lisans Tezi

Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
NİSAN, 2020

OSMANLI EĞİTİMİNDE ENDERUN ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nde örgün eğitim sisteminde bulunan bazı kurumlar tek tek incelenmiş, kurumlar ile alakalı kısa ve öz bir şekilde bilgi verilmiştir. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin ana yapısını ifade eden saray içinde bulunan eğitim kurumlarından bahsedilmiştir; Bunlardan birincisi, ileride padişah olacak şehzadelere eğitim verildiği şehzadegan mektebidir. İkincisi saray işlerini yürütecek ve ileriki zamanlarda devlet adamı olacak kişileri yetiştiren iç oğlan ocağıdır. İç oğlanları İslam kültürünü görerek ve yaşayarak öğrenmeleri amacıyla Müslüman ailelerin yanına verilirdi. Sonra hazırlık sarayları olan Edirne, Galatasaray, İbrahim Paşa saraylarında ön eğitimlerini alırlar daha sonra ise asıl eğitimlerini Enderun mektebinde tamamlamaktadırlar. Üçüncüsü ise kısmen de olsa Enderun mektebinin bayan izdüşümü olarak öngörülen, bayanlara eğitim verilen yer haremdir. Bir diğer bakımdan ise padişahın ailesinin yaşadığı bölümü ifade etmektedir. Bir sonraki bölümde ise Osmanlıda halka hitap eden eğitim kurumlarından da bahsedilmiştir. Bunlardan birincisi 4 yaş 4 ay 4 günlük iken çocukların başladığı ilkokula karşılık gelen Sıbyan mektepleridir. İkincisi Osmanlı devletinin temelini ifade eden medreselerdir. Medrese ilkokuldan sonra yüksek eğitim olarak adlandırılan belirli bölümlere ve kademelere göre ayrılmış eğitim kurumudur. Genel itibariyle bölümümüz ve alanımız gereği bu kurumların tamamını din eğitim açısından değerlendirmiş bulunmaktayız. Özellikle seçtiğimiz konu gereği aktarmak istediğimiz Osmanlı eğitim sisteminde bir örnek olan Enderun mektebinin genel eğitim durumunu anlatmanın yanı sıra din eğitimi açısından nasıl bir yol izlendiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler : Eğitim, Din Eğitimi, Enderun.
Sayfa Sayısı : X+82
Danışman : Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK

Master Thesis

Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

April 2020

ENDERUN EXAMPLE IN THE OTTOMAN EDUCATION SYSTEM

ABSTRACT

In the present study, firstly, some institutions in the formal education system of the Ottoman State were individually examined, brief and concise information about the institutions was offered. Initially, educational institutions in the palace, which expresses the main structure of the Ottoman State, were introduced. The first of these is the Shehzadegan Academy, where the princes who will become sultans in the future will be given education. The second is the guild of pages that trains people who will conduct the affairs of the palace and become statesmen in the future. Pages were given to Muslim families to learn about Islamic culture by living and seeing. Then they receive their pre-education in Edirne, Galatasaray, İbrahim Pasha palaces, which are preparation palaces, and then complete their primary education in Enderun. The third one, even partially, is the harem that gives education as a female projection of the Enderun school. This is the section of women who are brought up in the palace. In another respect, it refers to the part that is allocated to sultan's family. In the next chapter, education institutions addressing the people in the Ottoman Empire are also mentioned. The first of these is the Sıbyan schools, which correspond to the primary school where children start when they are 4 years, 4 months and 4 days old. The second one is the madrasahs that express the basis of the Ottoman state. Madrasah, which is called as advanced education after primary school, is an educational institution that is divided into certain departments and levels. Briefly, we have evaluated all of these institutions in terms of religious education as required by our department and research field. In particular, the purpose of the study is not only to put forth the general education status of the Enderun school, which is an example in the Ottoman education system, which we want to

convey to you according to the subject we have chosen, but also to reveal the ways of religious education preferred.

Keywords : Education, Religious Education, Enderun

Number of Pages : X+82

Advisor : Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
a.Problem.....	2
b.Amaç.....	2
c.Önem.....	2
d.Varsayımlar.....	3
e.Sınırlılıklar.....	3
f.Yöntem.....	3
g.Tanımlar.....	3
1.TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI EĞİTİM ÖĞRETİMİNE GENEL BİR BAKIŞ	8
1.1. Saray Eğitimi.....	10
1.1.1. Şehzadegan.....	10
1.1.2. Harem.....	12
1.1.3. Enderun.....	15
1.2. Sıbyan Mektepleri.....	17
1.3. Medreseler.....	20
2. ENDERUN MEKTEBİNDE DİN EĞİTİMİ	33
2.1. Tanıtımı ve Mahiyeti.....	33
2.1.1.Hazırlık Sarayları.....	35
2.1.2. Küçük Oda ve Büyük Oda.....	37
2.1.3. Doğancı Koğuşu.....	38
2.1.4. Seferli Koğuşu.....	38
2.1.5. Kilerli Odası.....	39
2.1.6. Hazine Odası.....	39
2.1.7. Has Oda.....	40
2.1.8. Meşkhane.....	44
2.2. Enderun'un Kuruluş Amacı.....	44

2.3. Fiziki Özellikleri.....	48
2.4. Öğretim Görevlileri	50
2.5. Öğrenci Seçimi	51
2.6. Ders Programı.....	55
2.7. Enderun'da Eğitim	61
2.8. Enderunun Kapatılması	63
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	69
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	74
EKLER.....	78
Ek 1. Medreselerde Okutulan Dersler	78

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ORJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.B.D.	Anabilim Dalı
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
b.	Bin/ibn
Bkz.	Bakınız
c.c.	Celle Celaluhu
c.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
hz.	Hazreti
haz.	Hazırlayan
m.ö.	Milattan önce
m.s.	Milattan sonra
m.s.n.y.	Makale sayfa numarası yok
MÜ	Muğla Üniversitesi
ö.	Ölümü/ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anhu
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
sy.	Sayı
trc.	Tercüme eden
TDV.	Türkiye diyanet vakfı
vb.	ve benzeri
vs.	ve sâir/ve sâir

ÖNSÖZ

Altı yüz yıl Anadolu'ya hükmetmiş kıymetli ecdadımız Osmanlı için eğitim öğretim son derece önem teşkil etmektedir. Kuruluşundan yıkılışına kadar saray ahalisinden başlayarak halkın her zümresine ait eğitim kurumları bulunmaktadır. Osmanlı eğitim sisteminin genel amacına bakıldığında yapılmak istenen kültür ve değerlerini bireylere aktarmak ve aynı zaman da iyi bir insan, iyi bir Müslüman yetiştirmektir. Her milletin ve devletin evrensel kuralları olduğu gibi Osmanlı devletinin ve milletin de evrensel kuralları mevcuttur. Bu kurallar; masiyetli, müsamahalı, mesuliyetlerini bilen, kurallara uyan, başkalarına saygılı, çevresine yararlı kişiler yetiştirmektir.

Bu konunun seçilme amacı altı yüz yıl boyunca birçok dine mensup kişileri barındıran Osmanlı devletinin yönetici zümresini yetiştiren Enderun mektebinde din eğitimi verilmekte miydi ve veriliyorsa nasıl bir yol izlenmekteydi? Bu problemle yola çıkılmış ve araştırılmak istenmiştir. Yapılan literatür taramasında Enderun'un eğitim sistemi hakkında bilgi verilen çokça çalışma bulunmuş fakat problemimiz olan Enderun'da din eğitimi hakkında yazılmış bir tez bulunamamıştır. Biz de elimizden geldikçe Osmanlı eğitim sistemini genel olarak aktarmanın yanı sıra konumuz olan Enderun'da eğitimi ve din eğitimini daha ayrıntılarıyla ele almaya çalıştık. Geçmiş devletlerin eğitim kurumları ve eğitim konuları hakkında birçok çalışma bulunmaktadır. Osmanlı devletinin de eğitim kurumlarını ve eğitim sistemini din eğitimi açısından değerlendirmek Müslüman alemi adına büyük önem arz edeceğini düşünmekteyiz.

Tezin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar olan süreçte; tecrübe, yardım ve yol göstericiliği ile destek olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK' a, ders döneminde bizlere çok şey katan Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR' a, beni yetiştirip bugünlere gelmemde hiçbir desteği esirgemeyen canım annem Feray İNANÇ ve babam Turgay İNANÇ'a, çalışmamın başından sonuna kadar beni destekleyen sevgili eşim Muhammed GÜNDOĞDU' ya ve sevgisiyle bana destek olan canım oğlum Mehmed Emin GÜNDOĞDU'ya şükranlarımı arz ederim.

VAN-2020

Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU

GİRİŞ

Eğitim insanlık tarihinin en başından beri süre gelen bir süreçtir. Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'e dünyaya dair öğrettikleriyle eğitim başlar. Allah Teâlâ'nın (c.c.) elçi olarak gönderdiği, tebliğ edici diğer peygamberlerle eğitim-öğretim devam eder. Diğer peygamberlerin hayatlarını ve insanlar adına olan çabalarını Kuran-ı Kerim'in ve Hadislerin ışığında bilmekteyiz. Son peygamber olan Hz Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) cahiliye toplumuna gönderilen peygamber olması hasebiyle inen ilk ayeti kerime "oku"dur. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilk inen ayetle ve ona verilen görevle birlikte insanların okumaları, öğrenmeleri için yani eğitim-öğretim için çokça çaba sarf etmiştir. İnen ayeti kerimelerde ve hadisi şeriflerde de eğitim ve öğretime verilen önem görülmektedir. *"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"*¹ "İlim öğrenmek erkek-kadın her Müslümana farzdır."² Allah, ilim öğrenmek amacıyla yola çıkan kimseye cennetin yolunu kolaylaştırır."³

İnsanlık her gün yeni bir şeyler öğrenir ve hayata geçirir. Eğitim aslında öğrendiklerini hayata geçirmektir. Şuan ki eğitim sisteminde genel görüş, kişinin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. İnsanoğlu zaten dünyada gezdiği, gördüğü, duyduğu ve hatta araştırdığı sürece yeni şeyler öğrenir. Kendinden sonraki nesillere aktarmaya çalışır. Eğitim silsilesi böylelikle ilerlemiş olur. Zaman ilerledikçe, insanlık yeni şeyler bulma çabası içine girer. Lakin yeni şeylerin yanı sıra bir o kadar da geçmişini yani tarihini öğrenmek ister. Çünkü bulunduğu zamana gelmiş olan bilgi ve birikimleri hep eskiden kalmaktadır. Her nesil bulunduğu yere ve zamana göre eskiden gelen her şeyin üzerine eklemeler yapar ve kendinden sonraki nesillere aktarır.

Osmanlı eğitim sistemi de eski Türk medeniyetlerinden kalan bilgi, birikimlere birçok şey eklemiş ve günümüze çok değerli eğitim sistemini miras olarak bırakmıştır. Bugün bizler eğitimci olarak ecdadımızdan kalan ve bugünün şartlarına uygun şekilde eğitim vermek durumundayız. En iyi şekilde eğitimci olmanın, aktarım yapmanın yolu eskiyi iyi araştırarak ve bugünün şartlarıyla harmanlayarak değerli nesillere iletmektir.

¹ Zümer Sûresi 39/ 9.

² Er-Rudani, Cem'ul-feva'id min Cami'il-usul ve Mecma'iz-zeva'id,(trc: Naim Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul,1996, c.1, 55(218).

³ Er-Rudani, a.g.e. ,53(197).

a.Problem

Problemimiz Enderun mektebinde verilen genel eğitimin içinde din eğitimi de bulunuyor muydu, bulunuyorsa ne ölçüde işlenmekteydi? Daha önce de ifade ettiğimiz gibi her dine mensup insanları bir çatı altında yüzyıllarca barındıran, devşirilen çocukları yani başka dine mensup çocukları Müslüman olarak yetiştirip yönetici zümresine çıkaran eğitim kurumu Enderun mektebinde din eğitimi adına neler yapıldığını araştırmanın büyük önem arz edeceğini düşünmekteyiz

b.Amaç

Osmanlı devleti geçirilen her dönemde, gerekli olan her alanda hayat boyu insanoğlu için gelişme göstermiştir ve aynı zamanda halkına çok iyi hizmet vermiştir. Sosyal, ekonomik, kültürel, eğitim vb. alanların hepsi ayrı ayrı incelendiğinde görülüyor ki Osmanlı devleti büyük emek sarf etmiştir. O günlerden süre gelen bir eğitim anlayışı hala kendini hissettirmektedir. Halka kapalı olarak eğitim verilen yer saray mekteplerine genel olarak film, roman vb. yerlerde kötü yakıştırmalar yapılmıştır. Özellikle Enderun ve harem kısmı için çokça ithamlarda bulunulmuştur. Biz de elimizden geldikçe, kaynaklar ışığında Osmanlı eğitiminde bulunan eğitim kurumlarının tek tek ele alarak din eğitimi açısından değerlendirmiş ve asıl varmak istediğimiz nokta Enderun'un da din eğitimi adına neler yapıldığını ortaya koymaktır.

c.Önem

Daha önce yapılan çalışmalarda Osmanlı devletinde bulunan eğitim kurumları ve sistemi incelenmiştir. Lakin bulunan kurumları ve eğitim sistemini din eğitimi açısından inceleyen olmamıştır. Biz de elimizden geldikçe Tanzimattan önce bulunan eğitim kurumlarını genel olarak din eğitimi açısından değerlendirmenin yanı sıra bizim için önem arz eden Enderun mektebini din eğitimi açısından değerlendirmiş bulunmaktayız.

d.Varsayımlar

Yapılan araştırmada kullanılmış olan tez, kitap ve makalelerde bulunan tüm bilgilerin gerçeği yansıttığı varsayılmıştır. Veri tarama literatürü araştırmayı amacına ulaştıracak niteliktedir.

e.Sınırlılıklar

Genel olarak açıklamak gerekirse konu sınırlılığımız Tanzimat ncesinde Osmanlı devletinde bulunan eğitim kurumlarını genel olarak incelemek ve Enderun mektebinin eğitim durumunu din eğitimi açısından değerlendirmektir.

f.Yöntem

Çalışma yöntemi olarak literatür/kaynak tarama işlemiyle bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri işığında dokümantasyon yöntemi ile belgelerin tahlili yollarına başvurarak, bu kapsamda konuyla ilgili kütüphanelerdeki temel ve yardımcı kaynak kitapları, YK Veri Tabanındaki tez ve makaleleri, İslami Araştırmalar Merkezindeki makaleleri ve yayınları derleyerek gerekli okumaları yaptıktan sonra bilgi kartlarını oluşturduk. İşlediğimiz bu bilgi kartları işığında tezimizi yazılı ortamda hazır hle getirdik. Elbette bu ilm çalışmalar kapsamında İslam eğitim tarihi, Osmanlı eğitim tarihi, din eğitimi ve diğer ilgili disiplinlerin de akademik çalışmalarını inceleyerek konumuzla ilgili verilere ulaştık. Böylece konumuzun din eğitimi bilim alanı için önemini dikkate alarak yüksek bir disiplin içinde tezimizin teşekkülünü sağladık.

g.Tanımlar

Eğitim

Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. Toplum yaşayışında yer edinmek için öğrenilen bilgi, beceri ve anlayışları davranışa dönüştürme sürecine denir. Genel olarak eğitimciler tarafından kabul gören tanımlar böyledir. Tanımın yanı sıra

eğitimin amacı kişinin topluma ve toplumda bulunan dinamiklere uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Bir de kişide bulunan becerilerin, yeteneklerin ortaya çıkarılmasını ve en üst seviyede gelişmesini sağlayarak davranışa dökmesinde destek olmaktır.⁴

Toplum içinde yaşamlarını devam ettiren bireylerin kazanması gereken özelliklerin genel olarak iki açıdan düşünülür: a) Toplumda bütün bireylerde ortak olması gereken özellikler, b) Bireyden bireye değişiklik gösteren özellikler. Birinciler, o toplumda bulunan dil, inanç, ahlak, siyaset, iktisat vb. alanların önemini bilmek ve alışkanlıklarını benimsemek; ikinciler ise, iş paylaşımı sonucunda kazanılması gerekenler, özel meslek bilgisi ve alışkanlıklarıdır. Bundan yola çıkarak eğitim iki maddeden değerlendirilir. Genel eğitim, özel eğitim. Genel eğitim, aile, okul ve çevreden bağımsız olamaz, bu yüzden bilinçli ya da bilinçsiz, bireyde bir değişime sebebiyet verebilen her türlü etkiyi kapsamına alır. Asıl amaç bireyi o topluma ait yapmaktır. Türk'ü Türk gibi yapmaktır. Şöyle ki, her türlü hareketinden, konuşmalarından ve davranışlarından Türk olduğu anlaşılmalıdır. Genel eğitim ailede başlar, okulla ve çevreyle devam eder. Kişinin ahlaki özellikleri, öğrenme yetisi ileriki zamanlarda değil ilk yaşlardan itibaren başlamaktadır. Çocuk çok yönlü olarak daha dünyaya gelmeden bir şeyler ona etki etmeye başlar. Genel eğitim toplumsal normlardan yola çıkarken özel eğitim kişiye has yani kişinin özellikleri gözetlenerek yapılan eğitimidir.⁵

Eğitim, insanın sosyal ve fiziki çevrede yaşanacak hale gelmesini sağlayan yardımcı kaynakları ile davranış özelliklerinin düzen kazanmasından ibarettir. Bu bakımdan eğitim, kişinin yaşadığı toplumda, pratik önemi olan kabiliyetlerine, meyillerine ve davranışlarına şekil kazandırdığı süreçler toplamıdır. Ferdin sosyal kabiliyetlerinin ve en kullanışlı seviyede kişisel gelişmesinin sağlanması için elit ve denetimli bir çevreyi içine alan sosyal bir süreçtir. Bu bakımdan genel olarak eğitim, ahlaki veya bireysel yahut grup içindeki gelişimini, duygu, sosyal, fiziki ve zihni ilerlemesini besleyen bir süreç olarak görülmüştür.⁶ Gözütok'un da değindiği gibi eğitim çevreden ayrı düşünülemez. Eğitim çevreyle etkileşim sonucu gelişir ve

⁴ Nurullah Altaş ve İsmail Arıcı, "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*, ed: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012, 50.

⁵ Beyza Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1981, c.24, 470.

⁶ Şakir Gözütok, *Hz. Peygamberin Hadislerinde Eğitim Metotları*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016, 17.

değişim gösterir. Kişiden kişiye farklılık göstermekle beraber çevreyle de etkileşim içinde bulunmaktadır. Eğitim bir süreçtir. Birde kişinin istemesi sonucu gelişmektedir. Eğitim öğretimsiz öğretim eğitimsiz düşünülemez.

Eğitim şu aşamaları takip eder: 1. Eğitim kişinin kendi yeterliliğini sağlamasına yardım eder. 2. Eğitim kişinin diğer insanlarla olan diyalogunun gelişmesine yardım eder. 3. Eğitim kişinin ekonomik yaşamının geliştirmesini sağlar. 4. Eğitim kişinin vatandaşlık sorumluluk bilincinin gelişmesini sağlar.⁷

Osmanlı devletinde eğitim, hem kişilere toplumun uygun değerlerini ve bilgileri aktarmak hem de kişinin iyi insan, karakterine uygun meslek sahibi olmasını ve genel kurallara uymasını amaçlayan bir anlayışa sahiptir.

Din Eğitimi

Din, insanın yaratıcısına olan inancı, ibadeti ve onun emir ve yasaklarıyla terbiye oluşudur. Bundan ötürü din eğitimini psikolojik zemini, sadece öğretim boyutu ve sınırları içinde olmayıp kişide istenilen davranış biçimleri, tutumları, tavırlar ve alışkanlıklar meydana getirmeye yöneliktir.⁸

İslam dininin istediği insanoğlu ile eğitimin ortaya koymak istediği insanoğlu paralellik gösterir. Eğitim bugüne ve yarına hitap eden bir insan hedefler. Aynı zamanda toplumun sürekliliğini ve gelişmesini ister. Ancak unutulmaması gereken şey ise eğitim bir insan ürünü teşkilatlanmasıdır. Bu bakımdan din ile eğitim birbirine yardımcı olmak durumundadır.⁹

Din eğitimini şöyle tanımlayabiliriz: insanın doğuştan geçirdiği yeteneklerini ilahi öğretiler doğrultusunda geliştiren bilim dalıdır. Bu da bireyi ve toplumu dini ve dünyevi görevlerini hakkıyla yerine getirebilecek duruma getirdiğinden bireyin ve dolayısıyla toplumun dünya ve ahiret saadetine temin etmektedir. Böylece dini eğitimde ilahi bir disiplin ve rehberlikle ne yapacağını ve nasıl yaşayacağını bilen huzurlu insan modeli hedeflendiği gibi, dünyaya bakış ile yaşayış biçiminde, Allah'a itaat ve boyun eğmede insana olumlu bir kişiliğin kazanılması da hedeflenmektedir.¹⁰

⁷ Altaş, *a.g.e.* ,51.

⁸ Gözütok, *a.g.e.* ,22.

⁹ Altaş, *a.g.e.* ,59.

¹⁰ Mahmut Dündar, “Özel Eğitimde Din Eğitimi Yetiştirme”, *I. Uluslararası Engellilik ve Din Sempozyumu*, İstanbul, 2016, 647.

Kişinin üyesi olduğu din inanç, ibadet, muamelat ve beklediği ahlaki durumlar hakkında bilgi sahibi olmalarını ve bunları uygulamasının beklemesidir. Din eğitimi diğer eğitimlerden farklı olarak verilmektedir. Normal eğitim verilen kurumlarda eğitimcinin yani öğretmenin anlattığı şeylere inanması beklenmezken din eğitiminde ise öğretmen ya da hoca bir nevi prototiptir, yani ilk uygulayan ve göz önünde olan kişi, örnek konumundadır. Din eğitiminde ders veren anlattığını ve öğrettiğini uygulamaya dökmediği takdirde öğretilenlerin bir önemi de kalmamaktadır. O zaman karşımızda din eğitimin de ilk rol model alınan eğitimcinin kendisidir. Eğitimci dini bütün yani dini vecibelerinin yerine getiren biri olduğu takdirde öğrettikleri değer kazanırken, yapmadığı zaman ise anlattığı ve öğrettiği şeyler normal, genel geçer bilgi olmaktan öteye gitmemektedir. Hatta ne yazık ki unutulmaya yüz tutmuş bilgiler haline gelecektir.

Din eğitiminin amacı bilgi öğretmenin yanında, esas hedefi öğrenilenleri muamelatta geçirmektir. Diğer bir ifadeyle öğrendikleriyle amel etmesidir. Din eğitimi bir nevi vicdani eğitimidir. Bu yönüyle de diğer bilimsel eğitimden ayrılır. Bilimsel eğitimde örneğin kişi içki içmenin sağlığa zararı öğretilirken, bunu önemsemeyip içki içtiği zaman sadece sağlık problemleri yaşar. Hukuk kurallarında ise bu durum suç teşkil etmez. Vicdani bir azapta duymaz. Lakin din eğitiminde ise içki, hem sağlığa zarar olması hasebiyle anlatılır hem de öldükten sonra dinen yasak olması sebebiyle ahirette Allaha hesap vereceği anlatılır. Böylelikle kişi içki içtiği zaman vicdani olarak rahatsızlık duyar. Bu hissiyattan da kurtulmak için tövbe ve istiğfar etmesi gerekir. Din eğitimi süreklilik arz eder. Din, insanlar için dünya ve ahiret saadeti hedefler. Aile içinde bulunan efradın birbiriyle olan münasebetlerini düzene sokar. Ticarete alıcı ve satıcı arasında huzur ve güveni hedefler. Uluslararası ilişkilerde ise İslam'ın güven ve barış dini olduğunu göstermeyi hedefler. Eşlerin birbirleriyle huzurlu bir ömür geçirmeleri için kurallar koyar. Zenginlere sorumluluk yükler. Bu dünyada ki her şey için kurallar koyar. Bütün bu kuralların tek amacı vardır dünyada huzurlu bir yaşam ve ahirette ise Allah'ın rızasına kavuşmaktır. Din teorik değil, pratiktir. Din felsefe değildir. Kısır döngüsü olan tartışmalar bütünü değildir. Bugün yaşadığımız dünya toplumlarında din ve dine dair her şey mükemmel şekilde anlatılıp ama uygulama safhasını gelindiğinde ise işi savsaklayan

birçok din adamları ve akademisyenler ortaya çıkmıştır. Nitekim müsteşrikler de dinin teorik kısmını çok iyi bilen kimselerdir. Din eğitimi ailede başlayan bir süreçtir. Hatta bireyin din eğitimi eş seçimiyle başlar. Din eğitiminde önem arz eden görev aile bireylerine düşmektedir. Bilhassa anne-baba çocuk için din eğitmenidir. Zira dünyadaki birçok kişi üyesi olduğu dine annesi babası tarafından girmektedir.¹¹

Enderun

Osmanlı devletinde XV yüzyıl ortalarından itibaren yüksek eğitim kurumu olan medreselerin dışında Enderun önemli bir yere sahiptir. Genel olarak idareciler ve sarayda görevliler yetiştirmek için açılan bu kurum bir bakıma da Osmanlı kültürü aktarılıyordu. Geliştirdiği eğitim sistemi devletin merkezi işleyişinde önemli bir alanı teşkil etmektedir. Bu kurumun açılma zamanının II. Murat dönemine mi olduğu yoksa Fatih Sultan Mehmed döneminde mi açıldığı iki farklı görüş olarak ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; Edirne sarayında ikinci Murat zamanında askeri güç için açılan bu kurum Fatih Sultan Mehmet zamanında asıl hüviyetine kavuşmuştur. Bu kurumu açmadaki asıl sebep askeri temellere dayanan Osmanlı merkezi sistemini daha yetenekli ve liyakatli kumandanlar yetiştirmek ve sürekli olarak büyüyen, gelişen ülkenin değişik din, dil ve kültüre sahip toplumu idare edebilecek temeli sağlam yönetici zümresi elde etmektir. Kan bağı ve ırkçılıkla yetişen insanların idari kadrolara gelmesi yerine kültür ve disiplinli temeli sağlam kadrolar yetiştirilmiştir.¹²

¹¹ Murat Padak “Din Eğitimi Üzerine”, (<http://www.muratpadak.com/makaleler/din-egitimi-uzerine.html>) (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

¹² Mehmet İpşirli, “Enderun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, c. 11, 185.

1.TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI EĞİTİM ÖĞRETİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı devletinde eğitime verilen değer kuruluşundan itibaren kendini göstermektedir. Osmanlı devleti kendinden önce kurulmuş olan Türk devletlerin iktisadi ve idari olarak bütün yaşayış şekillerinden etkilendiği gibi eğitim alanında da o derecede etkilenmiştir. Ardı ardına gelen devletler, birbirinden bağımsız olarak düşünülemez. Medrese ve Sıbyan mektepleri daha sonra askeri alandaki mektepler Selçuklularda ve ondan önce kurulmuş Türk ve Müslüman devletlerinde bulunan eğitim düzeni de Osmanlı devletine geçmiştir. Osmanlının kuruluş yıllarının bilim ve ilim hayatı hakkında malumat veren D'ohsson'a göre Osmanlı devletindeki ilim faaliyetleri, daha kuruluşundan itibaren yani Osman Gazi dönemiyle başlamıştır. D'hosson, bu hususla alakalı şu bilgileri vermektedir : “ Osman Gazi, söğütte yeni bir devlet inşa ederken, hazine ve silahın yanı sıra ilme, bilime ve kültürel faaliyetlere karşı da gayet ilgili idi. İlmi istikamet üzere ilerlemeyi ve en azından eski ilmi icra eden kurumları oldukları gibi korumayı arzu ederdi. Veliahdı Orhan Gazi, İznik'te Osmanlı hanlığının temellerini yükseltirken orada bir asrı mütecaviz belli bir zamanda Osmanlı medreselerinin en yükseğini temsil eden bir medrese yaptırmıştır”¹³

İlime önem verilmesiyle beraber ilim adamlarına da önem verilen önem artmıştır. Devletin kuruluşuyla beraber ilim adamları getirilerek medreseler kurulmuştur. Osmanlı devletinin ilme ve bilime verdiği değer âlimler tarafından da dikkat çekmiş olmalı ki çok sayıda âlim ve ilim adamları akın akın Osmanlı devletine gelmişlerdir. Osmanlıya olan rağbetin yanı sıra burada bulunan gençlerinde başka ülkelere gidip ilim tahsil etmesi ve geri dönüş yapıp Osmanlı devletinde kurulmuş olan medreselere müderris olarak atanmaları Osmanlı devletinin eğitim alanında gelişmesine büyük oranda katkı sağlamıştır. Nitekim bunlardan Şeyh Edebali Şam'da, David-ı Kayseri ise Kahire'de ihtisas yapmıştır.¹⁴ Osmanlı için İstanbul'u fethetmenin ve İslam'ı yaymak adına cihat düşüncesinin altında yatan en büyük sebeplerden biri de bu konular hakkında bize yol gösterici olarak gönderilen Kuran-ı Kerim'in ilk ayetinin ve emrinin “oku” olması ve Hadisi Şeriflerin olmasıdır ve aynı

¹³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2016, 69.

¹⁴ Kazıcı, *a.g.e.* ,63.

zamanda Osmanlı devletinde eğitime verilen önemin de ayet ve hadislerin etkisi çokça görülmektedir.

Ebü'd-Derdâ radiyallahu anh şöyle dedi:

Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i şöyle buyururken işittim:

“Bir kimse, ilim elde etmek arzusuyla bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır. Muhakkak melekler yaptığından hoşnut oldukları için ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta suyun içindeki balıklar bile âlim kişiye Allah'tan mağfiret dilerler. Âlimin âbide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur.”¹⁵ “Allah kimin hayrını isterse onu dinde fakih kılar.”¹⁶ İlmin ne kadar ehemmiyet arz ettiğini belirten bir diğer hadisi şerif; "Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır."¹⁷ Vb. hadisler ilmin talep edilmesine ve yaygınlaşmasına büyük oranda katkı sağladığını medreslere olan talebin fazla olmasında görülmektedir. Bununda çıkarımını Baltacı'nın Osmanlı medreseleri adlı eserine dayanarak yapmaktayız. Toplamda beşyüzyirmialtı medresenin bulunduğu bildirilmektedir. Bu medresler şehirlere ve derecelerine göre bizzat ders veren hocaların adlarıyla birlikte tek tek tesbit edilmiş ve kayıt altına alınmış olunduğu görmekteyiz.¹⁸

Osmanlıda eğitim müesseselerinde ilim ayrımı yapılmaksızın bütün ilimler önemliydi. Osmanlı devletinde bulunan eğitim kurumlarına tek tek bakıldığında her kademedeki İslami ilimler ve fenni ilimler okutulduğu görülmektedir. “İlim talep etmek her Müslümana farzdır.”¹⁹ “Hikmetli, söz, müminin yitiğidir, bulduğu yerde onu almaya o,(herkesten) daha hak sahibi ve layıktır.”²⁰ vb. Hadisi şerifler İslam da ayırt ediciliğin olmadığına kanıt olmakla beraber Osmanlı devletinin de benimsediği yolun göstergesidir.

¹⁵ Er-Rudani, a.g.e. ,53(196).

¹⁶Er-Rudani, a.g.e. ,54(210).

¹⁷Er-Rudani, a.g.e. ,53(197).

¹⁸Cahid Baltacı, *XV-XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c.2, 912-913.

¹⁹ Er-Rudani, a.g.e. ,55(218).

²⁰ Er-Rudani, a.g.e. ,55(215).

Osmanlı devleti gayet sistemli ve özenli bir şekilde bütün eğitim kurumlarında dersler verilmiş ve bozulma dönemlerine kadar ilerleme kaydedilmiştir. Ama ne yazık ki Enderun mektebi son gelişmeleri takip edememesiyle ve iç karışıklıklarla beraber bozulmalar olmuştur ve kapatılmıştır.

1.1. Saray Eğitimi

Saray eğitimi dendiği zaman akla saray ahalisine verilen eğitim gelmektedir. Saray ahalisi padişah olacak şehzadeden başlayarak, haremden bulunan cariyele daha sonra ise saray görevlileri olan iç oğlanlarına kadar eğitim verildiği yazılanlar ışığında bilinmektedir. Öncelikle padişahın oğlu olan şehzade ileriki dönemde padişah olabileceği için bir eğitimden geçmek zorundaydı. Küçük yaşta başlayan bu eğitim hayatının ileriki zamanlarında da devam etmekteydi.

Diğer bir eğitim yeri ise haremdir. Padişahın validesine, hanımlarına ve kız evlatlarına hizmette bulunan cariyelerde eğitim görürlerdi. Ve son olarak da saray işleyişinde önemli yer tutan iç oğlanlara eğitim verilen Enderun mektebinde eğitim en üst seviyede görülmektedir. Bu eğitimin nasıl bir boyutta olduğu ve hangi aşamaları geçtiği aşağıdaki kısımlarda açık olarak verilecektir.

1.1.1. Şehzadegan

Farsça şâh ile (şeh) (hükümdar) zâde (oğul) Kelimelerin meydana getirdiği şehzade adı padişahın oğluna verilen unvandır. Bazen de padişahın ailesinden gelen erkek çocuklarına da bu isim verilmiştir.²¹

Hükümdarın oğlu (şehzade) doğunca, bakımıyla usta olarak adlandırılan genç kızlar, çocuk süttten kesilince de Has Odadan ağalar görevlendirilirdi.²² İlk öğrendiklerini ‘Daye’ ve ‘Lala’lardan alan şehzadeler, beş altı yaşlarına geldiklerinde ‘Bed-i Besmele’ ile eğitime başlamaktaydılar. Bed-i Besmele şehzadelerin törenle derse başlamalarıydı.²³ Şehzade için bir hoca görevlendirilirdi. Bundan sonra sadrazam, Şeyhülislam, kadı askerler, Ayasofya şeyhi, diğer meşayih ve ulema gibi

²¹ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Şehzade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, c. 38, 478-480.

²² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, 88.

²³ Cevdet Kırpık, “II. Meşrutiyet’ten Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta, 2010, sy. 21, 100.

Devlet Erkanı'ndan kimselere törenden önce tezkere yani davetiye gönderilir, davet edilirdi. Yapılacak merasim için genel olarak sarayın çevresinde bulunan köşklere bir tanesi seçilirdi. Bu tespitten sonra buraya gelecek olan sadrazam, nakibüleşraf ve sadreyn efendiler (Anadolu'da Rumeli kadı askerleri), yeniçeri ağası, defterdar, erişilebilir- kütta ve çavuşbaşı ile diğer erkân için merasim oba ve çadırları hazırlanırdı. Bu arada “matbah-ı amire”ye²⁴ hazırlık yapması için iki gün önceden haber gönderilmekteydi. Gün aydınlandıktan sonra davetliler gelip kendilerine ayrılan yerlere oturur ve onlara teberdarlar²⁵ tarafından tatlı ve kahve ikram edilmekteydi. Daha sonra sofralar kurularak matbahı amire'den yemek gelirdi. Sadrazam, şeyhül- islam ve darüssade ağası, nakibüleşraf, kadı askerler, Ayasofya şeyhi, yeniçeri ağası, defterdarlar, reisülkütta, çavuşbaşı, tezkireci efendiler, müteferrik, züemâ ve diğer davetliler, kendileri için ayrılan bölümlerde yemeklerini yemektedirler. Yemekler saray mutfağında hazırlanmaktaydı. Hazırlanan yemeklerle beraber pilav ve zerdede ikram edilmekteydi.²⁶

Bu törende öncelikle Şeyhülislam şehzadeyi karşısına alır, alfabenin harfleri en başından sonuna kadar okutur sonra dua okunur ve tören sona erdi. Bu törenden sonra şehzadenin eğitimi onun için seçilen hocası tarafından takip edilirdi. Daha sonraki dönemlerde farklı hocalar da eğitime eşlik ederdi. Gelenek gereği okuma ve yazma öğrenilerek başlanırdı. Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgiler öğrenerek devam ederdi. Sarayda öğretilen dersler genellikle teorikti fakat dövüş ve binicilik gibi pratik dersler de verilirdi.²⁷

On beş yaşına geldiklerinde artık sancağa çıkma vakitleri gelmiş olurdu. İlk önce sünnet olurlar ardından ise bir lala denetiminde sancağa ve bir vilayete yönetici olarak gönderilirdiler. Ama bir süreden sonra sancağa çıkma geleneği kaldırılarak yerine kafes uygulaması getirilmiştir.

²⁴ **Matbahı Amire:** Arapça tabh pişirmek manasına gelen fiilin ism-i mekân çekimi olan matbah kelimesi “pişirme işinin yapıldığı mekân” anlamını ifade etmektedir. Âmire kelimesi ise resmîyet kazandıran bir sıfat manasındadır. Böylece bu tabir Osmanlı saray teşkilâtında önemli bir kurumun adı olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. Arif Bilgin, “Matbahı Amire” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, c.28, 115-119.

²⁵ **Teberdar:** Farsça **teberdârân** olarak ifade edilen baltacılar, bir tevâtüre göre ilk olarak II. Murad döneminde Acemi Ocağı'na alınmışlar ve sefere giderken yol açmak, bataklıkları kurutmak, çadır kurmak, yük taşımak gibi işler ve ayrıca bazı saray hizmetleri için kullanılmışlardır. Bkz. Abdulkadir Özcan, “Teberdar” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c.5, 34-35.

²⁶ Kazıcı, a.g.e. ,92.

²⁷ Kırpık, a.g.e. ,100-105.

Selçuklu sultanlarının, atabeg ve lala ünvanlı emirler görevlendirerek prenslerini yetiştirmeleri geleneği Osmanlılarda da XVI. yüzyıl sonuna kadar sürdüğünden küçük yaşlarda sancakbeyliğine gönderilen ve eyalet valiliğine atanan şehzadeler bilgili ve deneyimli askeri lalalar tarafından gözetlenir ve özel eğitim görürlerdi. Fakat Sultan I.Ahmed (1603-17) döneminde başlayarak şehzadeler sarayda göz hapsinde tutulmaya başlanmıştır.²⁸

II. Meşrutiyet'in ilanıyla 1908 yılında şehzade mektebi kapanmıştır.

1.1.2. Harem

Aslı Akkadca dilinde “saklamak, gizlemek, herşeyden esirgemek; ayırmak, soyutlamak” manalarındaki haramu(m) olan harem kelimesi Arapça'da “mahfuz, saklı ve mukaddes olan yer” anlamına gelir. Ev, konak ve saraylarda genellikle iç avluya bakar şekilde planlanan, bayanların yabancı erkeklerle hiçbir ilişkisi bulunmadan, rahatlıkla günlük yaşantılarını geçirdikleri bölümlere harem adı verilmektedir.²⁹

Sarayın harem olarak adlandırılan bölümünde acemi cariyeler aynı Enderun'da eğitim alan iç oğlanları gibi evlendiklerinde padişaha veya devlet adamlarına hizmet etmek amacıyla sıkı bir eğitim görürlerdi. Hareme yeni alınan cariyeler için Enderun mektebinde ilk girişte eğitim için yapılmış olan küçük ve büyük odalar bulunduğu gibi hareminde ilk eğitim aldıkları yer bulunmaktadır ve XVI. yüzyıl kaynaklarında geçmektedir. Genellikle beş ile on altı yaşlarında hareme alınan kızlar genel itibariyle Çerkez olmakla beraber Arap ve zenci olanlardan seçilirdi. Ayrıca bazı hizmetler için alınan cariyelerin yaşları büyük de olabiliyordu. Hareme alınan kızlara ilk olarak Türkçe dersleri verilir ve sarayın görgü kuralları öğretilirdi. Hareme kabul edilen kızlara acemilik denirdi. Daha sonra Enderun'daki iç oğlanlar gibi bir üst seviyede cariyeye olurlardı. Bir sonraki aşama ise şagirt denilen usta çırağı olmalarıydı. Ve son olarak da gedikli olurlardı. Alınan cariyeler genel olarak hizmet yapmaları amacıyla alındığından kısa bir zaman sonra çamaşır, hamam külhanları, kiler, sofrası gibi genel hizmetlere verilirlerdi. Güzel ve zeki olanları ise

²⁸ Necdet Sakaoğlu, “Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2003, 40.

²⁹ Abdülkerim Özaydın ve Nebi Bozkurt, “Harem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, c.16, 132-135.

kabiliyetlerine göre koğuşlarda kalfa kadınların eğitiminde okuma yazma, dikiş, nakış, müzik aletleri çalmak, şarkı söylemek, raks etmek gibi eğitimler de alırlardı.³⁰

Devşirilen erkekler, Müslüman ailelerin yanına verilirler sonra hazırlık saraylarına oradan da Enderun mektebinde verilen eğitimden sonra Osmanlı devletinin askeri ve idari üst makamlarına yükselme imkânlarını elde etmişlerdir. Harem mektebine alınan cariyelerde ferasetlerine letafetlerine ve ahlaklarına göre, öncelikle haremde hizmetçi derecesindeki cariyeye, kalfa ve ustalar makamlarına ve sonra da padişahlar tarafından tercih edilmeleri halinde padişah ile karı- koca hayatı yaşayanlar gözde, ikbal, kadın efendi ve neticede valide sultan derecesine kadar yükselme imkânlarına erişebilmektedirler.³¹

Haremde yetiştirilen kızların bazıları Enderun'da yetiştirilen genç devlet adamları ile evlendirilirlerdi. Hatta bazı padişah kız kardeşleri ve kızları da Enderun'dan münasip görülen kişilerle evlendirilmişlerdir. XVI. asra kadar yabancı kimselerle evlenirlerdi. Daha sonraki dönem de ise bu adet kaldırılmış ve Müslüman olmayanlarla kimselerle evlenmek yasaklanmıştır. Bu uygulamayla beraber hanedan üyelerinin cariyelerden evlenmesi kaldırılmıştır. Haremde bulunan kişiler yine Enderun'dan yetişen yöneticilerle evlendirilirdi. Yanlış bilinenin aksine sadece hanedan üyeleriyle evlenmeleri için harem bölümü oluşturulmamıştır. İyi devlet adamlarıyla veya daha iyi kapılarda kısmetleri olsun diye alınmış ve iyi eğitilmişlerdir. Bir bakıma gözde olanlar hizmetli olarak kalırlardı. Türkçeyi, İslam dinini en iyi şekilde öğrenir ve saray adabıyla yetişerek Birun'a³² çıkan Enderunlularla evlendirilirlerdi.³³

Hükümdarın özel hayatının geçtiği mekân olan bu bölümde padişahın annesi olan valide sultan, padişahın hanımı haseki sultan, kızları, veliaht, şehzadeler

³⁰ Salim Aydüz, "Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul, 2008, c. 6, sy. 12, 145.

³¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlıda Harem: İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi*, Osav Yayınları, İstanbul, 1995, 275.

³² **Birun**: Sarayın dış hizmetlileri manasına gelen birun idarî, askerî ve dinî alanlarda olmak üzere altı dereceye ayrılmaktaydı. Bu görevlilerin tayin ve terfileri özel prensiplere göre yapılırdı. Padişah hocası, hekimbaşı, cerrahbaşı, kehhalbaşı (göz hekimi), müneccimbaşı ve hünkâr imamı Birun halkının ulemâ sınıfını; şehremini, arpa emini, matbah emini, darphâne emini ve kâğıt emini ümenâ sınıfını; rikâb-ı hümayun veya özengi ağaları denilen mîralem, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdâsı, çavuşbaşı ile şikâr ağaları (çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacacıbaşı), çaşnigîrbaşı ve mîrâhur ağalar sınıfını teşkil ederdi. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Birun" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c.6, 205.

³³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2008, 283-285.

(XVI.yy. itibaren şehzadeler sancaklara vali olarak gönderilmediğinden burada kalıyor ve eğitim görüyorlardı), kardeşleri ve cariyeler yaşarlardı. Ölen padişahın validesi, hanımları, kızları, oğulları veya şehzadelerin anneleri haremden çıkarılır, Bayezid'deki eski saraya gönderilirdi. Harem'in korumasıyla görevli hadım ağalarının başında olan darüs-saade ağası, sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelmektedir.³⁴

Akgündüz anlatıyor: “Rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal, vefat etmeden bir kaç ay önce kendisini ziyarete ettiğimde, sorduğu sorulardan birisi de harem oldu. Kendisi, “Osmanlı padişahlarının haremde ikiyüz-üçyüz kadının olabileceğine ihtimal vermediğini ve İslamiyet'teki evlilik hukuku gereği buna müsaade edilmeyeceğini, fakat bazı tarihçilerin harem'de bu kadar sayıda cariye yaşadığını belgeler ışığında ortaya koyduklarını” ifade ettiler. Bunun üzerine ben de kendisine bazı sorular yönelttim: “Sayın Cumhurbaşkanım, acaba Cumhurbaşkanlığı köşkünde yani Çankaya köşkünde kaç tane erkek ve kadın hizmetli görev yapıyor? Cevabı, “oldukça fazla” şeklinde oldu. İkinci sorum şöyleydi; “Gelen misafirlerinize ikram edilen yemek ve pastaları eşiniz mi yapıyor?” diye sordum. Buna da hayır cevabını verdi. Son sorum dehşet vericiydi ve onu da şoke etmişti. “Sayın Cumhurbaşkanım, köşkte temizlik işlerini yapan, yemekleri pişiren ve benzeri hizmetleri yürüten kadın hizmetlilerle karı koca hayatı yaşıyor musunuz?” Bu soru üzerine önce bir şok geçirdi ve sonrada “Şimdi Osmanlı Saray'ındaki sayıları yüzü bulan cariyelerin sırrını anladım” dedi. Bende ilave ettim: “Osmanlı haremde, bugün olduğu gibi erkek hizmetçi alınması yasaktır. Bütün hizmetçiler, kadın cariyelerden seçilir. Bu hizmetçi cariyelerle padişahın karı-koca hayatı yaşaması, sizin köşkteki kadın hizmetçilerle karı-koca hayatı yaşamanız kadar gayr-ı makul ve mantıksızdır. Ancak haremde elbette ki padişahların bugünkünden farklı olarak birden fazla hanımefendi ile veya has odalık denilen cariyelerle hayatlarını yaşadıkları bir vakıadır.”³⁵

Enderun mektebinin bir parçası olarak eğitim verilirse de, harem bölümünde saraydaki bayanlara eğitim verilmiştir. Enderun mektebi için önemli bir isim olan II. Mehmet Enderun için yaptığı çalışmaları haremdeki eğitim ve öğretim içinde

³⁴ Arif Köktaş, “Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı: Enderun Mektebi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara, 2000, sy. 6, 717.

³⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, 258.

yapmıştır.³⁶ Harem-i Hümayun'da istidatlı cariyeler ve hanedan kızlarını, devrin en değerli üstatları okutuyordu. Pratik eğitim daha yaygındı.³⁷ Eğitildikten sonra iyi evlilikler yaparak haremden çıkanlar olduğu gibi normal insanlarla evlendirilenler de oluyordu. Tabii bunlarda devlet görevlisi veya vakıflarda görevli oluyorlardı. Bazıları yüksek rütbeli makamlara gelirlerdi bazıları ise normal temizlik gibi işlere bakarlardı. Kızlar önce Türkçeyi en iyi şekilde öğrenirler, daha sonra Kur'an-ı Kerim ve okuma yazmayı öğrenerek başka dersler öğrenmeye başlarlardı. Müzik, raks, ince sanat gibi uygulamalı derslerde gördükleri olurdu. Ama en önemlisi saray adabını, dini bilgileri öğrenmekle kalmaz bizzat yaşarlardı. Evlenip gittikten sonra bulunulan semtte herkes o kişinin saraylı hanım olduğunu fark ederdi. Yaşantı şekli göze çarpar derecesinde olurdu. Saray terbiyesi almış kimse o bulunduğu semtte herkes tarafından örnek teşkil eden biri olarak görünüyordu ve saray terbiyesini, Türkçesini öğrenmeleri için yeterliydi. Sarayda öğrenilen adap ve erkân nesiller boyu devam etmiştir. Son dönemlerde yazılan çizilenlerin aksine harem bölümü kötü şeylerin döndüğü bir makam değildir aslında. İngiltere'de olan ihtilaller, boynu kesilen krallar ve saraylarındaki yaşam kaynaklar ışığında bilinmektedir. Diğer taraftan Fransızların saraylarındaki yaşam tarzları Osmanlı saray hayatıyla mukayese bile edilemez. Harem hakkında asılsız bilgilerle yazılan filmler ve kitaplar bugün harem için hoş olmayan bir izlenime sebebiyet vermiştir. Harem için çokça saptırılan, hiç olmadık yerlere çekilen konular bulunmaktadır. Hakeza Enderun için de aynı şeyler söylenmektedir. Fakat Enderunda ve haremden olan yaşam zorlukları aslında pek de bilinmemektedir. Ama yalan yanlış konuşup orada yetişen mükemmel insanlara haksızlık edilmektedir. Harem ortaya açık bir eğlence merkezi değildir. Harem her evin özelinin korunması gerektiği gibi bir evdir ve saygı gösterilmelidir.³⁸

1.1.3. Enderun

Enderun, Farsça bir kelime olup bir şeyin içi, dahili ve kalbi anlamlarına gelmektedir. Kelime, Osmanlı devlet teşkilatında ise daha çok saray ve mabeyn

³⁶ Özgür Sadık Karataş, "Klasik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderun Mektebi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2, Ankara, 2014, 876.

³⁷ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, c.2, 160.

³⁸ Ortaylı, *a.g.e.* ,286-287.

karşılığı olarak kullanılmış ve ‘Enderun-ı Hümayun’ şeklinde de ifade edilmiştir. İstanbul’da Topkapı sarayında yer alan Enderun kısmına herkesin girmesine izin verilmediğinden ve saray iç kısmı olması sebebiyle böyle adlandırılmıştır.³⁹

Enderun mektebinin kuruluşundan itibaren belli bir esas olan eğitim sistemi vardır. Tam anlamıyla esas alınan içlerinde Hristiyan çocuklarının veya başka bazı milletlerin çocuklarının Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmaktır. Bu mektep için devşirme usulüyle öğrenci alınmaktadır. İleri ki zamanlarda bozulmalar olup başka şekillerde içeri öğrenci alınmış olsa da Enderun mektebinin asıl kadrosunu devşirmeler oluşturmaktadır.

Devşirme eğitimi milletlerin değişimini ve kültürleşmesini esas alan belirli kurallara göre devlet adamı yetiştirme ve disipline etmektir.⁴⁰ Devşirme daha önceki dönemlerde asker seçimi yapılması için kullanılan bir sistemdi, daha sonra ki dönemlerde ise saray işleyişini yürütecek kişilerin eğitimi için kullanılmaya başlamıştır. Enderun aslında saray içinde, saray görevlilerini yetiştirmek için kurulmuş bir mekteptir. Enderun kelime anlamı olarak da ifade ettiğimiz gibi bir iç ve özel bölgedir. Enderun her evin veya yaşanan yerin özel ve mahrem bölgesi gibi sarayın özel bir bölgesidir. Saray devletin başını temsil eden insanların yaşadığı yerdir ve devlet için önem arz eden bir bölge olması hasebiyle orda görevlendirilecek kişilerinde sıradan her insanın eğitimsiz olarak alınması elbette ki düşünülemezdi. İç bölge olarak adlandırılan Enderun devlet işlerinin gizliliğinin öneminin sebebiyle hassas olarak öğrenci seçilir ve eğitilirdi. Ve tabiri caiz ise Osmanlı eğitim sisteminin seçkin kadro alanını meydana getiriyordu.⁴¹

Batılı bir seyyah, Osmanlı eğitim sistemi ve Enderun mektebi hakkında ideal devlet ve toplum tasavvurunun sahibi Platon’dan hareketle şöyle bir değerlendirme de bulunur: Eflatun, eğer Osmanlıların uygulamakta oldukları eğitim sistemlerini görebilseydi, bundan çok şüphelenecekti. Osmanlılar, hayat boyu süre gelen, ruh ve bedenlerin eşit derecede, üst düzeyde eğitildiği, asker sivil ayrımının yapıldığı, devletin en akıllı insanlar tarafından idare edildiği bir sistem kurmuşlardı. Acaba Osmanlılar, Eflatunu yakından tanıyorlar mıydı? Bu bilinmese de onlar uygulama

³⁹ Tuğrul Korkmaz, “ Osmanlı’da Yönetici Eğitimi; Enderun Mektebi”, 2. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, Prizren-Kosova, c.2, 1644.

⁴⁰ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yayın, Ankara, 1984, 123.

⁴¹ Akkutay, *a.g.e.*, 25.

sahasında Eflatun'un prensiplerini çok yaklaşmışlar hatta bazı durumlarda Eflatunu da geçmişler. Bir başka batılı da Türk milletinin başarısına şaşmamak lazım, çünkü onlar seçkin kadroları nasıl yetiştirilmesi gerektiğini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Onları sistem kusursuz insanlar haline dönüştürürken, kabiliyetlerine göre gönüllerini hoş etmesini de biliyorlardı.⁴²

Tayyar zade Ata Enderunda verilen edep, ahlak kurallarını adab-ı enderun-u hümayun diye adlandırmaktadır ve ardına şunları söylemektedir; “Selamlık ve binış yerlerinde ve mu’ayede ve rida-i şerif ziyaretlerinde ve tomak oyunları esnasında huzur-ı hümayunda turılır iken la’ubaliyane ve bi-eebane serbest turmak ve halk yanında geçirmek ve gerinmek ve esnemek ve halkın üzerine serpercesine şematetle aksırıp, tıskırıp, sümkürmek ve nazar-gah-ı rüfekaya def-i su’al itmek ve cem’iyyet-i ülfette tahliye-i enf-ü azanü esnana çalışmak ve ihraç olunan fazalatı göz önüne püskürtmek ve sum ve basal ve pastırma gibi müsterat-ı ma-tümaye tenezzül iderek rayiha-i kerhesiyle meşamm-ı rüfekayı tenfir itmek ve müstefşiliğe tenezzül itmek ve enfü azandaki řa-rı yatağında ya’ni tenhada kat’u netfü tathir itmemek ve çubuğu pekçe üfleyüp ‘ufunet-izifirle ru’us-ı rüfekayı tasdi itmek ve encümen-i ülfette tırnak kesmek...⁴³ Tayyarzade Atanın bu anlattıkları tamamen adab-ı müaşeret kurallarına göre eğitim verildiğı görölmektedir.

1.2. Sıbyan Mektepleri

Sözlükte “yazmak” anlamında kullanılan “Ketb” kökünden gelen mekân ismi olan mektep (çoğulu mekatıbtır) okul anlamına gelmektedir. Genel olarak “mektebe” kütüphane için kullanılır. Arap toplumunda ise okul için “küttap” kelimesi kullanılmıştır. Lakin dil âlimi Müberred küttap kelimesinin “öğrenim gören çocuklar” manasında kullanıldığını söylerler ve eğitim görölen mekân da bu isim verilmesinin uygun olmadığını söylerler. Ancak Hazreti Peygamber’in döneminden beri okuma yazma veya Kur’an eğitimi verilen yerler küttap olarak adlandırılmıştır.⁴⁴

⁴² [http:// www.Academia.edu/30766674/Enderunlu Abdullatif Ayine-i Derun.pdf](http://www.Academia.edu/30766674/Enderunlu_Abdullatif_Ayine-i_Derun.pdf) (Erişim Tarihi: 22.01.2018).

⁴³ Tayyar-zade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi, Tarihi Enderun*, (Haz: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, c.1, 247.

⁴⁴ Abdülkerim Özaydın ve Nebi Bozkurt, “Mektep”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, c. 16, 132-135.

Sıbyan mektebi 4-6 yaş aralığında çocukların okuma yazma ve dini eğitimlerini almak için gittikleri okulun ismidir. İslam dünyasında ise bu okulun adı “Küttab”dır. Müslüman Türk devletlerinde Karahanlılar ve Selçuklular'da “Sıbyan Mektebi” deniyordu. Osmanlılar bu verilmiş adın yanı sıra “Daru't-talim”, “Mektep”, “Taş mektep”, “Mahalle mektebi”, “Mektephane”, ve “Mekteb-i ibtidaiye” gibi adlarda verirlerdi.⁴⁵ Mektepler genelde taştan yapılırdı ve her mahallede bulunur. Bir diğer adının mahalle mektebi olma sebebi de budan kaynaklıdır. Genelde cami ve mescitlerin yanına inşa edilirdi.

Mekteplerin evlere benzer şekilde yapılmış olması okula başlayan beş ile altı yaşlarındaki çocukların okula başlayana kadar yaşadıkları mekânın yani evlerinin benzeri olmasına dikkat edilmiştir. Hayatlarında ilk defa mekân değişikliği yapacak olan çocukların psikolojik olarak sarsıntı yaşamamaları adına yapılmıştır Osmanlı'nın genel olarak sivil mimarisinde iki katlı evlerden oluşmaktadır ve yaşamlarının büyük kısmını ikinci katta geçirmektedirler. Mekteplerde genel itibari ile iki katlı olarak yapılmıştır ikinci katta derslikler bulunmaktadır. Böylelikle herhangi bir psikolojik veya motivasyona dayalı sorunlar yaşanmaması hedeflenmiştir. Yazın hava sıcak olduğundan havadar odalarda, kışın ise kubbeli bölümde ders verilirdi.⁴⁶

Mahalle mektepleri genellikle yakındaki camilerin hemen yanına yapılırdı. Bilhassa Osmanlı tarihinin bir döneminde mahallelerin yöneticisi konumunda bulunan ve kadıların o mahalledeki mümesili ve vekili derecesinde olan imamlar, ders verirdi. Bunlara Osmanlıların ilk dönemlerinde, hacc; son devirlerinde muallim olarak adlandırılmışlardır. Mekteplerde hocalara yardım eden bir “kalfa” ile hademe olarak görev yapan “bevab” bulunurdu.⁴⁷ Mahalle mekteplerinde okutulan dersler yer yer farklılık gösteriyordu. Bazen şehir ve köyler arasında da farklılıklar olabiliyordu. Bazen de vakfiye şartlarına, hocalarına göre değişik olabiliyordu. Yine de en baştan namaz surelerini ve dualarını yanlış okumamalarına dikkat edilirdi. Daha sonra Kur'an-ı Kerim ve tecvit kurallarını en güzel şekilde öğretiliyordu. Aynı zamanda ilmihal bilgisi ve ibadetlerde anlatılıyor ve uygulatılıyordu. Namazların

⁴⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul,2016, 82.

⁴⁶Elif Aydın “Tarihimizde Amin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2008, 37.

⁴⁷Ali Birinci ve İsmail Kara, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, 13.

kılınışını pratik olarak öğreten bir uygulama ve ilahi, tekbir, salavatı şerif başta olmak üzere bir dinî musiki zemini olabilecek içerikle ve hissiyatla bütün mekteplerde öğretiliyordu.⁴⁸

Sıbyan mektebine başlayacak çocuklar için hazırlıklar yapılır ve törenler düzenlenirdi. Bu törene de Âmin alayı adı verilmiştir. Ama şöyle ki; Birinci ve Kara'ya göre bu yapılan merasimin aslında tamamını değil ancak çocuğun at sırtında sokakta olan kısmı için söylenmektedir. Bu törenin tamamına da mektebe başlama töreni olarak adlandırılmaktadır. Çocuklar ve aileler maddi ve manevi olarak hazırlanırlardı. Bed'-i Besmele törenlerinin, okula başlayacak çocuğun törenle birlikte okul endişesini giderme, okuma isteği aşılama ve çocukları birbirleriyle kaynaştırma gibi önemli pedagojik amaçları vardır.⁴⁹ Mektepli olacak çocuğun evinde bayram havası yaşanırdı. Tören alayının gelmesiyle besmeleler ve âminlerle bu yola çıkarlardı. Diğer bir bakış açısıyla dualarla eğitime başlarlardı.

Sıbyan mektepleri, sabahları erken vakitte açılır ve öğleden sonra biterdi. Günümüzde okullarda bulunan teneffüs araları yoktur. Sadece öğlen saatinde evleri yakın olduğundan yemek yemeleri için bir ara verilmektedir. Yemekle beraber namazda kılınırdı. Çocuklar öğlen araları bittikten sonra okula gelirlerdi. Mektep araya ihtiyaç görülmemesinin sebebi dersler fasıllı olarak işlenirdi yani bir grup ders görürken diğer grup boş kalıyordu. O boş kalan öğrenciler kalan derslerini yapar veya isterlerse dışarı çıkabilirlerdi. Bunun yanında dersin sükûnetinin bozulmasına izin verilmezdi. Mektepte dersler perşembe gününe kadar devam ederdi ve cuma günü mektep tatil olurdu. Her gün dersler tövbelerle ve dualarla bitirilirdi.

Sıbyan mekteplerinde verilen eğitim süresi için kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Öğrencinin bilgi seviyesi, zekâ durumu, çalışkanlığı ve kitapları bitirme süresine bağlıdır. 1846 tarihli bir tezkirede, Sıbyan mekteplerinin eğitim süresinin dört yıl kadar olduğu anlaşılmıştır.1869 tarihli Maarif-i Umumiye nizamnamesinde de bu süre muhafaza edilmekle beraber mektebe başlama yaşı erkeklerde yedi, kızlarda altı olarak tespit edilmiştir.⁵⁰

⁴⁸ İsmail Kara, "Mahalle Mektepleri", *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 2013, sy. 16, 21.

⁴⁹ Neslihan Koç Keskin, "I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2010, sy. 27, 150.

⁵⁰ Cahit Baltacı, "Mektep", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, c.29, 6-7.

Sıbyan mektepleri ibtidai mektepleri açılıncaya kadar devam etmiştir. Daha sonra ise yerini Mekatib-i İbtidaiye bırakmıştır.

1.3. Medreseler

Arapçada, “derase” kökünden gelen medrese kelimesi, “eğitim-öğretim alınan mekân” anlamına gelip çoğulu medaristir.⁵¹

Medreselerin açılmasında üç etken söz konusudur. Birincisi Peygamber Efendimiz (sav) döneminde yapılmış olan suffelerdir. İkincisi viharalardır. Uygurlar döneminde benimsenmiş olan Budizm dininde dinin yayıldığı her yere bunlardan yaparlardı. Viharalar mektep, mabed gibi ibadet edilen daha sonra eğitim alınan ve verilen mekânlardır. Uygurlar İslamiyet’e geçtikten sonra bu yerleri kullanmaya külliye olarak devam etmişlerdir. Ve bu kuruluşlar medreselerin oluşmasına etki etmişlerdir. Üçüncüsü ise Abbasiler döneminde kurulmuş olan Beytü’l Hikmedir.⁵² İslamın altın çağı olarak nitelendirilen abbasiler dönemi medrese için aslında bir dönüm noktası olmuştur. Abbasiler dönemine kadar camilerde verilen normal seviye eğitime ek olarak camilerde yükseköğretim verilmeye başlanmış ve ardından medreselerin hizmetleri ayrı bir kurum olarak devam etmiştir. Daha sonra bu kurumlar alanlarına göre ihtisas medreslerine dönüşmüştür.⁵³

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Sultan II. Murat devrinin sonuna kadar süren “ilk medreseler dönemi” Orhan Gazi’nin, İznik’te inşa ettiği ilk medrese ile başlayan bu dönemle birlikte medrese sayısında bir hayli gelişme oldu. Bu yüzden ilk teşkilatlanmanın Sultan II. Murat döneminde yapıldığı bilinmektedir. İkincisi ise yönetim teşkilatında olduğu gibi eğitim öğretim kurumlarında da geliştirdiği düzenlemelerle çığır açan Fatih Sultan Mehmet Sahn-ı Seman medreselerinin de açılması ile medreseler yeni bir döneme girmişlerdir. Üçüncüsü de kurduğu sistemi zirveye ulaştıran. Kanun Sultan Süleyman dönemidir. Kanun Sultan Süleyman döneminin her sahada olduğu gibi medreselerin kurulmasında ve eğitim- öğretimin en yüksek mertebeye getirilmesinde çok büyük rolü vardır.⁵⁴

⁵¹ Kazıcı, a.g.e. ,99.

⁵² Cahid Baltacı, *XV-XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c.1, 62.

⁵³ Şakir Gözütok, *İslamın Altın Çağında İlim*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, 155-156.

⁵⁴ Kazıcı, a.g.e. ,103-104,Bkz. Baltacı, 48.

Osmanlı döneminde yapılan ilk medresesi, Orhan Gazi tarafından 731(1330) tarihinde İznik'te açılmıştır. Aynı zaman açıldığı dönemde diğer medreseler için de Orhan Gazi vakıflar tesis etmiştir. Bu vakıflardan bir kısmı da köylerdir. Geliri, medresede öğretim elemanı olan müderrise ve talebeye gönderilen köyler örfi vergilerden muaf tutulurlardı. Medreseler fiziki özelliklerine bakıldığında Anadolu'da genel olarak kapalı veya açık avluların etrafına sıralanmış küçük odalardan oluşmaktadır. Osmanlı dönemi medreseleri kendilerinden önceki devletlerin yaptığı medreselere nazaran biraz farklılık göstermiştir. Şöyleki; simetrik olan eyvanlar kaldırılmış ve yerine kible kısmında çıkıntı olarak yapılan büyük kubbeli dershaneler konulmuştur. Ardından yan yana olan öğrenci hücrelerine dışarı açılan pencereler bırakılmıştır. Genel itibariyle medreseler de sıbyan mektepleri gibi camilerin yanına yapılmıştır. Talebeler gece kendi odacıklarında yatar gündüz ise derslerini avlunun baş kısmında olan dershanede veya camide görürlerdi. Ortak kullanılan lavabo ise odalardan uzakta avlunun bir kenarında bulunurdu.⁵⁵

Medresede hoca olan kimseye **müderris** “profesör”, hocanın yardımcısına **muid** “asistan”, medrese de ders gören talebeye **danışmend** denirdi. Medrese ve sıbyan mektepleri devlet kontrolü altında değildi. Vakıflar tarafından idare edilmekteydi. Medreselerin seviyeleri vardır. Her medrese müderrisinin aldığı ücrete göre derecelendirilirdi. Adlandırmaları da ona göre yapılırdı. Müderrisin yevmiyesi yani aldığı ücret 20 veya 25 akça olan medreselere Haşîye-i Tecrid denirdi. Yirmili medrese de deniliyordu. Müderrisinin yevmiyesi 30 veya 35 akça olanlara Miftah medreseleri veya otuzlu medrese de deniyordu. Müderrisin yevmiyesi 40 olan medreseye Telvih veya kırklı medrese de deniyordu. Bundan bir kat yüksek olan Hariç, elili medresedir. Birde bazı medreseler yaptırın kimselere göre adlandırılırlardı. Dahili, elili medreseler de Osmanlı padişahlarının, şehzadelerinin, padişah hanımlarının ve kızlarının yaptırdıkları medreselerdir.⁵⁶ Bir üst seviye ise Sahn-ı Seman medreseleridir. Sahn-ı Seman medreseleri en üst seviyede eğitim vermektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in Sahn-ı Seman medreselerinde Daruş Şifa bulunmaktadır. Ama tıp ve matematik o günkü şartlara uygun olarak

⁵⁵ Kazıcı, a.g.e. ,102.

⁵⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014, 11-12.

bulunmamaktadır. Daha sonra Kanun Sultan Süleyman döneminde Süleymaniye medreselerinin tıp, riyaziye (matematik) ve Darül Hadis ilave edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından medreseler manzumesi dârul hadis, tıp, riyaziye, tabiiye, din, hukuk ve edebiyat tedrisatı yapılan fakültelerden meydana gelmiştir. Ayrıca hastane, imarethane, bimarhane vs. gibi birimler bu külliye kampüsünü oluşturmuştu. Süleymaniye medreselerinin arasında en yüksek dereceye sahip olan Dârul Hadis idi. Vakfiyeye göre Süleymaniye müderrislerine yevmiyeleri günlük altmışar akçe verilmesi şart koşulmuştu. 964'te tamamlanan Darul Hadis dersine de günlük 50 akçe verilmesi şartı vardı. Ancak bu sadece vakfiye üzerinde kalarak tefsir dersine de 20'ye 100 akçe verildiği gibi sonra tayin edilenleri de aynı miktarda akçe verilmişti. Böylece Dârul Hadis XVII. asır ortalarında Osmanlı medreseleri arasında en yüksek payeyi almış oluyordu buna göre Fatih Sultan Mehmet'in kurmuş olduğu Sahn-ı Seman medresesi öğretim seviyesi bakımından Darül Hadis medresesinin altında kalmış oluyordu. Bundan böyle en yüksek müderris derecesi sahn müderrisliği değil sırayla ellili daha iyi altmışlı sonra altmışlı Musıla-ı Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye ve nihayet Dârul Hadisi Süleymaniye gelmektedir. Bu medreselerde kaç müderris olacağı belliydi ve sayılarında bir artış olmazdı. Bu dönemde harici ve dahili derslerini gören bir öğrenci hukuk, ilahiyat ve edebiyat fakültesi durumunda bulunan sahn-ı seman medreselerine girmeyerek riyaziyat ve tıp fakültesi derslerini takip ederdi. Musıla-ı Süleymaniye denilen medreselere devam ederdi. Ancak öğrenci buradan mezun olduktan sonra Süleymaniye medresesine devam edip yüksek tahsil yapabiliirdi. Böyle bir sistem de Kanuni, bir taraftan Sahn-ı Seman medreselerinin üstünde medreseler kurmayı gerçekleştirirken bir taraftan da Osmanlı medreselerinin payelerini yeni bir sisteme göre düzenlemiş oluyordu.⁵⁷

Osmanlı medreseleri, nakli ilimlerde Şam-Mısır, akli ilimlerde de Bağdat Semerkant Bölgesinde yetişmiş ilim adamlarından istifade etmişti. Orhan Gazi İznik'te kurduğu ilk medreseseye Kayseri ve Kahire'de tahsil görmüş olan Davudu Kayseri'yi hoca olarak tayin etmiştir. Medreselerde hendeseden Şemsettin Mehmet Semerkandi'nin (ö.600/1209) "Eşkalü-t Tesis" adlı eseriyle bunun şerh-i olan Kadızade-i Ruminin kitabı okutulurdu. Matematikten hangi eserin okuduğunda dair kesin bilgi olmamakla beraber Bağdatlı İmâdüddîn b. Abdullah tarafından telif

⁵⁷ Baltacı, *a.g.e.*, 48.

edilmiş olan ve “el-Fevaidül Bahaiye” diye meşhur olan bir hesap kitabı ile bu eserin hicri 891’de (m.1486) Kemaleddin Hasan tarafından telif edilen şerhinden daha sonraları istifade edildiği bilinmektedir. Astronomi heyeti ilminden Çağmini’nin “el-Mülahhas” isimli eseriyle şerhleri ve Ali Kuşçu’nun Arapça olan “Risaleyi Fethiyesi” okunuyordu. İlmî hikmet veya felsefenin XVI. asır sonlarına kadar medreselerde okutulduğu anlaşılmaktadır. Kâtip Çelebi bu ilim dalında Molla Fenari, Kadızade-i Rumi, Hocazade, Ali Kuşçu, Müeyyizade Abdurrahman, Mirim Çelebi, İbn Kemal ve Kınalızade Ali Efendi’nin eserlerinin okunduğunu kaydetmektedir. Mantık ilmi ile ilgili olarak “Şerh-i Şemsiye”, “Şerh-i İsaguci” ve mufassal olarak “Şerh-i Metali” gibi eserler okutulmaktaydı. Belagat (meani, bedii, beyan) ilmi ile ilgili olarak Sekkani’nin (ö.626/1228) “Miftahu’l-Ulum” adlı eseri ile İbn Hacıp tarafından kaleme alınan “Telhisu’l-Miftah” isimli bir çeşit özeti olan eser ve diğer şerhler okutulurdu. Kelam ilminden de İsfehani’nin “Tevali” şerhi “Haşiyeye-i Tecrit” okutulurdu. Usul fıkıh ilminde de “Telvih” ile İbni Hâcib’in “Muhtasar-ı Münteha” isimli eserinin Adûdüddin Abdurrahman İyçi (ö.756/1355) tarafından yazılan ve ulema arasında “Şerh-i Adud” denilen şerh ile “Menaru’l Envar” şerhi ve İbni Melek ile Molla Hüsrev’in “Telvih” haşiyelerinden başka yine Molla Hüsrev’e ait olan “Mirkatul Vusul” ile diğer âlimlerin eserleri okutulurdu. Fakat İslam hukukundan da “Hidaye” ve bunun Ebu’l Hasan Ali Mürginani/Merginani (ö.593/1196) tarafından yazılan şerhi ile Zeylai’nin (ö.743/1342) “Kenzüd Dekaik” şerhi İbrahim Halebinin (ö.956/1549) “Mültakal Ebhur” adlı eseri ve Molla Hüsrev’in “Gurer” adlı eserleri gibi eserler okutuluyordu. Akaid ilmi ile ilgili olarakta “Adudiye” denilen akaid şerhi, Celaleddin Devvani’nin (ö.908,1502) “İspatı Vacip” adlı eseri, Necmettin Ebu Hafs Ömer Nesefi’nin (ö.637/1142) akaid metni ile bunun çeşitli şerhler ile Sadettin Taftazani’nin akaid şerhi okutuluyordu. Usulü hadis ile hadis ilminden İbn Mübarek (ö181/797) ibn Hacer el Askalani’nin (ö852/1448) eserleri ile Buhari ve diğer hadis kitapları okutuluyordu. Tefsir’den Ebul Kasım Carullah Mahmud ez Zemahşeri’nin(ö 538/1143) “el Keşşaf” adlı eseri ile Kadı Beyzavi’nin (685/1286) meşhur olan “Envarut Tenzil” ve “Esrarut Tevil” adlı eseri okutuluyordu.⁵⁸

Osmanlı Devleti’nin, medeni ve kültürel alanda gelişmesine ve ilerlemesine olanak veren birçok konu olduğu ve usul olduğu gibi, eğitim öğretim alanında da

⁵⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 20-25.

açıklık politikasını sürdürmüştür. Ülkeye davet edilen ilim adamları tarafından bunu öğrenmekteyiz. Davet edilenlerden biri Ali Kuşçudur.⁵⁹ Ali Kuşçu matematik, astronomi gibi bilimleri ilerletmiş ve osmanlıya bilim adına birçok şey katmıştır. Osmanlıya gelerek hizmet eden bir diğer isim ise Takıyyüddin er-Râsiddir⁶⁰ Ali Kuşçu gibi Takıyuddi'nin de matematik, astaronomi gibi ilimlerde çokça katkısı olmuştur. Matematik ve astronomi araştırmalarını en iyi seviyeye geldiği dönemde tekrar İstanbul'a gelmiş (978/1570) ve bir yıl sonra II. Selim zamanında müneccimbaşılığa tayin edilmiştir. Galata Kulesi'nde gözlem çalışmalarına başlamış ve bir süre bu çalışmalarına devam etmiştir. 985 (1577) yılından itibaren III. Murad'ın izniyle Tophane sırtlarında kurduğu rasathânedede sürdürmüştür⁶¹. Bunlar gibi daha birçok kimse bulunmaktadır.

Kendinden önce kurulmuş olan Anadolu Selçuklu devletinden de örnek aldığı için medrese sistemin de benzerlikler olacağı aşikârdır. Bunun yanı sıra daha Yıldırım Beyazıt devrinde yeni düzenlemeler yapıldığı Sultan İkinci Murat döneminde Edirne Halebiye Medresesinde bulunan Tetimme medresesi ve yine burada bulunan Dârul Hadis medresesinin açılmasıyla beraber gelişim ve değişim Fatih Sultan Mehmet döneminde ortaya çıkmıştır. Fatih dönemindeki medrese ve eğitim öğretim sistemi kanuni sultan Süleyman tarafından süleymaniye medreselerinin açılmasına kadar devam etmiştir.⁶²

Osmanlı medreseleri Genellikle müderrislerin aldıkları yevmiye miktarına göre isimlendirilirler. Bu medreseler sırasıyla şöyledir:

⁵⁹ Asıl adı Alâeddin Ali, babasının adı Muhammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası, Uluğ Bey'in doğancıbaşısı olduğu için "kuşçu" lakabıyla anılmıştır. Kendisi de büyük bir âlim olan ve âlimleri koruyan Uluğ Bey, Ali Kuşçu'yu ya doğrudan doğruya babası vasıtasıyla veya aslen Bursalı olan ve tahsil için Mâverâünnehir'e giden Kadızâde-i Rûmî aracılığıyla tanıyarak ona ders verdi. Dolayısıyla o, matematik ve astronomi alanındaki temel bilgileri Semerkant'ta Uluğ Bey, Kadızâde-i Rûmî ve Gıyâseddin Cemşîd'den aldı. Bkz. Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, c.2, 408-410.

⁶⁰ 4 Ramazan 932 (14 Haziran 1526) tarihinde Dımaşk'ta Türk kökenli bir aile içinde dünyaya geldi. Nev'îzâde Atâî yanlış olarak 927'de (1521) Kahire'de doğduğunu söyler ve bu bilgi daha sonra bazı araştırmacılar tarafından tekrarlanır. Eserlerinde isim zinciri Ebû Bekir Takıyyüddin Muhammed b. Zeynüddin Ma'rûf b. Ahmed er-Râsîd ed-Dımaşkî şeklindedir. Takıyyüddin ilk eğitimini, Necmeddin el-Gazzî'nin Dımaşk'ta müderrislik yaptığını ve 971'de (1564) Üsküdar'da öldüğünü söylediği (el-Kevâkibü's-sâ'ire, III, 207-210) babası Kadı Zeynüddin Ma'rûf Efendi'den aldı. Bilgi birikiminin artmasını ve özellikle astronomi ve matematik konularında derinleşmesini sağlayan bu öğrenim sürecinden sonra Mısır'a giderek Kahire'de Şeyhüniyye ve Sargatmışıyye medreselerinde müderrislik yaptı. Bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, "Takıyyüddin er-Râsîd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010 c.39, 454-456.

⁶¹ Topdemir, *a.g.e.*, 454-456.

⁶² Kazıcı, *a.g.e.*, 114.

Yirmili Medreseler (Haşiyе-i Tecrit)

Bu medreselerde kelim ilminden Haşiyе-i Tecrit adlı eseri okutuluyordu bunun için bu medreselere Haşiyе’i Tecrit adı verilmiştir. Tahsil süreleri 2 yıldır. Bu medresede Belagat”mutavvel”, Kelam” Haşiyе-i Tecrid, Fıkıh” Şerh-i Feraiz” dersleri okutulmaktaydı.⁶³

Otuzlu Medreseler (Miftah)

Bu medreselerde Sadüddin Taftazani’nin belagat ilmine ait olan Şerh-i Miftah adlı eserinden adını almaktadır.⁶⁴Bu medresede Fıkıh” tenkih ve tavzih”, Belagat”şerh-i miftah”, Kelam” haşiyе-i tecrid”,Hadis ” mesabih” dersleri ve eserleri okutulmaktaydı.⁶⁵

Kırlı Medreseleri (Telvih)

Ders veren müderrise günlük yevmiye olarak 40 akçe verildiğinden dolayı kırklı veya telvih medreseleri olarak da adlandırılmaktadır. Belagat ilminden “Miftahul Ulum” Usulü Fıkıh’dan Tavzih, Fıkıh’dan Radyüddin Hasan Sagani’nin Meşariku Envarın Nebeviyesi ile hadis İlminden de Begavi’nin Mesabih adlı eseri okutuluyordu.⁶⁶

Ellili Medreseleri

Müderrislerine günlük ücret 50 akçe olarak verilen bu medreseler hariç ve dâhil olmak üzere ikiye ayrılır. Harici medreseler Anadolu Selçuklu devleti ile beyliklerin hükümdarlarının, hükümdar ailelerinden olan kimselerin ve vezirlerin yaptırdığı medreselerdir. Dâhil medreseleri ise Osmanlı padişahları ile şehzade valideleri, şehzadeler ve padişah kızlarının yaptırdıkları medreselerdir.⁶⁷

Sahn-ı Seman Medreseleri

Fatih Sultan Mehmed kendi adına yaptırdığı bu medreselerle bizzat kendisi herşeyiyle ilgilenmiştir. Okutulacak ilimleri, konuları ve hatta hangi kitaptan hangi konuların işleneceğini bile planlı, programlı olarak ayarlatmıştır.⁶⁸

⁶³ Baltacı, *a.g.e.* ,121.

⁶⁴ Kazıcı, *a.g.e.* ,116.

⁶⁵ Baltacı, *a.g.e.* ,122.

⁶⁶ Kazıcı, *a.g.e.* ,116.

⁶⁷ Kazıcı, *a.g.e.* ,116.

⁶⁸ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1983, 77.

Sahn-ı seman sekiz medreseden oluşan külliye'dir. Bu medreseler Kanun Sultan Süleyman zamanında kurulan medreseler kadar en yüksek mertebede tahsil vermekteydi. Sahn-ı Seman medreseleri, sahalarında mütehassıs olacak elemanları yetiştirdiği için musılayı tamamlayan öğrenci, hangi branşta ilerlemek istiyorsa o branşta ilgili şubeye devam ederdi böylece Sahn-ı Seman'ın her bir medresesi ayrı bir fakülte olma özelliğini taşımış oluyordu.⁶⁹

Altmışlı Medreseler

Müderisine yevmiye olarak altmış akçe verilen medreselerdir. Yevmiyeleri sahnlardan fazla olmasına rağmen tahsil süreleri aynıdır. Bu medresede Fıkıh “hidaye ve şerh-i feraiz”, Kelam “şerh-i mevakıf”, Hadis “buhar”, Tefsir “keşşaf”, Usul-i Fıkıh “telvih” dersleri ve eserleri okutulmaktaydı.⁷⁰

Bir de bu medreselerin yanında ihtisas medreseleri bulunmaktadır bunlar;

Darul Kurra

“Yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen “dar” ile “okuyan” anlamındaki kari kelimesinin çoğulu kurradır. Darul kurra Kuran-ı Kerim'in öğretildiği ve bazen tamamının bazen de bir kısmının ezberletildiği yerdir. Bu yüzden kurra olanların ders aldığı yer manasında Darul Kurra olarak adlandırılmaktadır. Bazı Müslüman devletlerce Dârul Kur'an veya darul huffaz olarak adlandırdıkları da olmuştur. Osmanlı'da camiler ve kariler için bu medresede öğrenci yetiştirilirdi. Sıbyan mektebinden sonra çocuk istediği bir medreseye devam ederdi. Darul kurradan ders almak isteyen öğrenci en alt seviyede bir darul kurraya kayıt olur ve zamanla daha yüksek mertebelerdeki darul kurralara yükselerek devam ederdi.⁷¹

Şehzade Selim XVI asrın sonlarında vakfiyesinde darul kurralarda İmam Ebu Muhammed el Kasım b. Feyyure Eş Şatibi'nin Kaside-i Lamiyyesi ve Şerhu Fethi'l-Vahid ve Kıraatı seb'a okutulduğunu bildirmektedir.⁷²

Dârul Hadis

“Yer, mekân, ev” gibi manalarına gelen “dar” ile “Hadis” kelimelerinin meydana getirdiği Darul Hadis, Hz. Peygamberin (sav) söz, fiil ve takrirlerini ifade eden hadislerin öğretildiği yer demektir. Bundan dolayı bu medreselere “Darul

⁶⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 5-10.

⁷⁰ Baltacı, *a.g.e.*, 126.

⁷¹ Kazıcı, *a.g.e.*, 122.

⁷² Baltacı, *a.g.e.*, 81.

Sünne”, “Darul Sünneti’n Nebeviyye” veya “Darul Sünneti Muhammediye” gibi adlar verilmiştir. Dârul Hadisin ilk müderrisi Fahrettin Acem’dir. İstanbul’da ilk Dârul Hadis’in Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Osmanlı dönemi Darul Hadislerde hadis ilminin yanında tefsir veya başka İslami ilimler de öğretildiği anlaşılmaktadır. Darul hadislerde ünlü hadis müfessirlerinin eserlerinden buhari, müslim vb. okutulurdu. Dârul hadis de ders veren müderris muhaddis olarak adlandırılırdı. Buralara talebe olabilmek için genel eğitim ve öğretim veren medreseleri tamamlayıp bitirmek gerekirdi. Dârul hadislerde kendi aralarında çeşitli seviyede kademelere ayrılırdı.⁷³

Daru’t-Tıb

İslam dünyasında Tıp eğitimi ile hastane işlerinin beraber sürdürüldüğü müesseselere “Daru’t Tıb”, “Daru’ş-Şifa”, “Daru’s Sıhha”, “Şifahane”, “Bimarhane” , “Bimaristan” ve “Darul Afiye” gibi isimler verilmiştir. Osmanlılarda ilk Daru’ş Şifa Yıldırım Beyazıt tarafından Bursa’da kurulmuştur.⁷⁴

⁷³ Kazıcı, *a.g.e.* ,125.

⁷⁴ Baltacı, *a.g.e.* ,21.

Medresetül Kudat

Kadı yetiştirmek gayesiyle 1270'te (1854) Şeyhül İslam Meşrep Efendi döneminde açılmıştır. İlk açıldığı zaman “Muallimhane-i Nuvvab” adını taşıyan medrese 1302'den (1884)sonra “Mektebi Nuvvab” adını almış, 1329(1910) da ise “Mekteb-i Kudat” (kadılar mektebi) adını almıştır. Klasik dönem Osmanlı adliye teşkilatında mahkemeleri kadı veya naibler bakardı. İşte bu medrese kadı yetiştirmek, onlara şeri hukuk, muhakeme usulü ve şerhi ilan tanzimi gibi konuları öğretmek için açılmıştır. İlk mezunlarını 1856 tarihinde vermiştir. Bu medreseyi bitirenler öğrenciler hukuk mektebinde eğitim alıncaya kadar herhangi bir mahkemelerce tayin olurlardı.⁷⁵

Birde bu medreseler fıkıh dersleri verilmek üzere açılmışlardır.2 yıl süreyle tahsillerine devam edilmektedir. Daha sonra ise 4 yıla çıkarılmıştır.⁷⁶

Medrestül Vaizin

Bu medrese, İslam dininin emir ve kurallarını Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'ye uygun olarak medeniyetin ve faziletin islam dininde olduğunu insanlara anlatabilecek ve en yüksek mertebede insan yetiştirecek kimseleri yetiştirmek için açılmıştır.⁷⁷ Buna göre Medresetül Vaizin özellikle İslam tebliğcisi yetiştirmek için kurulmuştur.⁷⁸ Her yıl kırk talebe sınavla alınmıştır. Okula devam eden öğrencilere yemek ve aylık yüz elişer kuruş verilirdi. Herhangi bir sorunu olmayanlar yani rahatlıkla vaaz edebilecek ve konuşmasında sorun olmayacak kişiler okulu bitirdikten sonra evkaf nezariyesi tarafından dört yıllık zorunlu görev yerine atanırlardı.⁷⁹

Medresetül Emime vel Huteba

İmamlık müessesesi sorumluluk gerektiren alanı geniş, önem arz eden bir vazifedir. İmamlar, buldukları mahallenin zabıta işlerini yürütmeye, ibtidai şekilde de olsa nüfus ve tapu kayıtlarını tutmaya, evlenme ve boşanma işlerini idareye, mahalledeki fakir halkın gözetilmesine ve mahallenin temizliğine varıncaya kadar her şeyden sorumlu idiler. Başlangıçta imamlar darul kurra mezunları arasında

⁷⁵ Kazıcı, a.g.e. ,134.

⁷⁶ Baltacı, a.g.e. , 97.

⁷⁷ Baltacı, a.g.e. ,97.

⁷⁸ Kazıcı, a.g.e. ,135.

⁷⁹ Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul,2015, 118.

seçiliyorlardı fakat son dönemlerde bütün kurumlarda meydana gelen aksaklıklar imamet sistem ve anlayışında da kendini göstermeye başladı. Bu durum eğitim ve öğretim bakımından günün şartlarına uygun yeni bir müessesenin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. İşte bu sebeple 1329 (1913)'da yeni bilgilerle donanımlı imam ve hatip yetiştirmek için Medresetül Eimme Vel Huteba adıyla bir okul açılmıştır.⁸⁰

Diğer medreselerden ayrı olarak açılan bu medreseler bugünün imam hatip liselerinin temellerinin atıldığı yerdir. O günün şartlarında liyakatli imam hatip eksiği bulunduğundan dolayı açılan bu medreseler bir senelik kurs gibi eğitim vermekteydi. Lakin buradan mezun olanların hemen iş bulma imkânı olmadığından yeteri kadar talep edilmemiştir.⁸¹

Medresetül- İrşat

Medresetül vaizin ile medresetül eimme vel hutebadan yeteri kadar verim alınamamasından dolayı ikisinin birleşmesiyle meydana gelmiş bir medresedir. Yönetimleri ise meşihata yani o zamanın şeyhülislamlığına bağlı darul hikmeti'l-İslamiye'ye verilmiştir.⁸²

Medresetül Mütəhassisin

Fıkıh (İslam Hukuku), kelam, felsefe gibi ilimlerde ve Kurani Kerim'in tefsiri gibi tek alanda uzmanlık yaptıran medreseler bulunmamaktadır. 1908'deki medrese ıslahatında bir de Medresetül Mütəhassisin adıyla tek alanlı yeni bir medresenin kurulması ihtiyacı doğmuştur. Nihayet 1333 (1917) yılında gelindiğinde ıslah çalışmaları yapmak üzere 38 kişi toplanmış ve üç bölümü kapsayan medresetül mütəhassisin kurulmuştur. Medreselerde eğitim müfredatları İslam dünyasının Gazali, Ebu Hafs en Nesefi, Adududdin el İci, Sadeddin et Teftazani, Seyid Şerif el Cürcani, Kadi Beyzavi, Zemahşeri ve Razi gibi meşhur üstatların klasik metinler haline gelmiş meşhur kitapları ile bunlar üzerine yazılmış şerh, haşiye, telvih, talikat türü kitaplar üzerine kurulmuştur.⁸³

⁸⁰ Kazıcı, *a.g.e.* ,136

⁸¹ Öcal, *a.g.e.* ,121.

⁸² Öcal, *a.g.e.* ,123.

⁸³ Mehmet Korkmaz, "İslam Eğitiminde İlimler, Konular ve Müfredat", *Ana Hatlarıyla İslam Eğitimi Tarihi*, ed. Mustafa Köylü, Şakir Gözütok, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, 460.

Evvela bir medreseye kayıt olmak isteyen öğrenci, bilginlerden birisine ilk önce mahreç dersi okur, istidadı ve kabiliyeti görüldükten sonra müderrislerden birine gönderilirdi. Ondan da ötekine gönderilir ve böylece hariçte, dâhilde ve sahanda uzun süre öğrenci olarak devam ederdi, sonra istediği yerde kalabilirdi. Sırası geldiğinde mülazım olup, "Ruznamçe-i Hümayun" a adı yazılırdı. Sırası gelince, sahn danışmentlerinin eskileri olanlar yani onlar muidlerdir. Her birine birer tetimme tayin olunup orda kalan softalarabilgi anlatırdı. 1003 (M.1594) tarihine varıncaya kadar Sahn-ı Semanda müderris olanların şimdiki müderrisler kadar makam ve saygınlıkları vardı. Danişment olarak uzun bir müddet medreselerde ilim ile hemhal olmayınca mülazım olunmazdı ve hiçbir müderris bir başka müderrisin icazetsiz danişmendini alamazdı. İlim güzergâhı gayet nezih ve düzenli idi. O yüzden içlerinde bilgisiz ve tanınmayan yoktur, referanslarla gelindiğinden dolayı kadı ve müderrislerin hepsi, bilgisi ve dini mükemmel, ırz ve vakar sahibi olup müderris olduğu takdirde din ve devlete doğrulukla hizmet edip halka gayet faydalı olurdu.⁸⁴

Osmanlılarda medrese tahsilini tamamlayarak icazet (diploma) alan talebe Anadolu veya Rumeli Kazaskerinin belirli zamanlarda ki meclislerine devam ederek matlap olarak adlandırılan deftere danişmendler adlarını yazdırır ve atanma için sıra beklerlerdi. Bu uygulamaya Mülâzemet adı verilirdi. Bu uygulamaya göre sırası gelenler önce aşağı dereceli medreseleri atanır, zamanla terfileleri yapılırdı. Müderrislerin tayinleri, önceleri kazaskerlerin padişaha arzı ile yapılırdı, XVI. asrın ortalarından itibaren Haşiyeye-i Tecrit, Miftah ve Telvih yani düşük payeli medreselerin müderrisleri kazaskerler, daha yukarı medreselerin müderrisleri ise Şeyhülislam'ın sadrazam vasıtası ile padişaha arzı ile yapılmıştır. Kadronun yeterli olması halinde doğrudan yapılan atamalarda, aynı kadroya birden çok talibin olması halinde imtihana başvurulurdu. Görev almak isteyenler, bir konu üzerinde risalet tez hazırlamaları istendiği gibi aynı zamanda sözlü olarak da imtihanları yapılırdı. Osmanlılarda ise başlangıçtan kanuni dönemine kadar ki öğrenim süresi sekiz veya dokuz yıl iken, 1575 ve 1579 yılında çıkan fermanlarla üç veya dört yıla kadar düşmüştür. Medreselerde tatil günleri olan salı, perşembe ve cuma günleri dışında dört veya beş gün ders yapılmaktadır. Medrese binalarının olduğu gibi burada görevli

⁸⁴ Kazıcı, a.g.e. ,79.

personel ve talebelerin maddi ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli mali kaynak vakıf gelirlerinden sağlamaktadır.⁸⁵

XVI. asır ortalarından XIX. asır ortalarına kadar medrese, ilkokul tahsilinden sonra gelmek üzere 12 dereceye ayrılmıştı. Son 4 basamak yüksek tahsil idi.⁸⁶

Medresenin gerileme sebepleri; akılla hareket edip ilerleneceğini görmezden gelerek bazı felsefecileri gözden çıkarmışlardır. Bunun yanında sadece önündekiyle yetinen ileriye gitmeyen kimselerin olması gerilemesine birinci sebeptir. Bir de hasta ve yorgun düşen bir vücut misali ortaya çıkan sorunlarla baş edemeyen Osmanlı devleti medreselerde çıkan aksaklıklarla da başa çıkamamış ve gerilemeye yüz tutmuştur. Bu genel sorunların yanında merkezilik yani medreselerin geneli merkezde olması ve oraya uzak olan çok iyi öğrencilerin gidememesi, gidebilen çocuklarında orda yer etmiş olan kişiler tarafından hor görülmesi gibi etkenler medreselerin gerilemesine bir hayli sebebiyet vermiştir. Saltanat kavgaları, talebe ayaklanmaları, dil problemleri, dini ve ilmi hüvviyetin olmaması, bireycilik ve egoistlik gibi etkenler gerilemesine bir hayli sebebiyet vermişlerdir.⁸⁷

Medreselerin Bozulma Nedenleri:

1.Nüfus kesafeti; Beylikten büyüyen, sınırları genişleyen Osmanlı devletinin bir süre sonra duraklamaya girmesiyle ve kaybedilen yerlerin olmasıyla insanlar yerlerini yurtlarını kaybetmiştir. Bundan dolayı Anadolu'nun içine doğru bir göç başlamıştır. Eğitim öğretimin parasız olması hasebiyle karın tokluğu için medreselere, tekkelere toplandı. Eğitim amacı gütmeyen insanlarla dolan medreseler de önemini yitirmiştir.

2. Devletin diğer müesseselerindeki bozukluklar; yine devletin büyümesi, gelişmesiyle sınırlar genişlemiştir. Merkezin sınır bölgelerine çok rahat ulaşamamasından dolayı devlet teşkilatına giren yabancı unsurlar fark edilmemiştir. Böylelikle idare güçleşmiş ve devletin her kademesine bozukluklar yayılmıştır.

3. Ulema-zadegan sınıfının doğuşu; Osmanlıda sadece ilmiye mensuplarından fenari zadelere hususi muamele yapılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde ulemanın

⁸⁵ Zeki Salih Zengin, *İkinci Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara,2002, 20-21.

⁸⁶ Öztuna, *a.g.e.* , 158.

⁸⁷ Atay, *a.g.e.* ,134-154.

geçim derdine düşmemesi açısından her çocuğa zam yapılmıştır. Ama bu durum suiistimal edilerek liyakat aranmaksızın ulemanın çocuklarına çeşitli derecelerde makamlar verilmiş ve böylelikle ortaya ulema zadegan sınıfı çıkmıştır. Buda medreselerin ilmi seviyelerinin düşmesine ve aynı zamanda imtiyazlı bir sınıf meydana gelmesine sebep olmuştur.

4.İlmiyeye ait kanun, talimat ve geleneğin çiğnenmesi

5. İlmi zihniyetin değişmesi.⁸⁸

6. Bilimin ve herşeyin temelinde iman esaslarının olması gerektiği düşüncesi vardır. Akli ilimlerle uğraşanlar din dışı sayılmıştır. Bu durum özgürce ilim araştırma yapılmasını engellemiştir.

7. Batı ile karşılaştırma yapılması istenmemiştir.

8.Medresenin kendi uygulamaları bilimsel araştırmaları zorlaştırmıştır.⁸⁹

9.Medreselerde pozitif bilimlere yeteri kadar değer verilmemesi.

10. Ders veren müderrislerin yetkin olmadıkları halde derece yükseltilmesi.

11. Rüşvet ve kayırmacılık ile liyakatsiz müderris atanması.

12. Medrese talebelerinin mezun olduktan sonra iş bulamayıp Celali İsyanlarına katılması.

13. Okumuş kişilerin memuriyet dışında herhangi bir alanda iş bulamaması.⁹⁰

Maalesef ki Osmanlı eğitim kurumların tamamında yaşanan aksaklıklar ve bozulmalar medreselerde de görülmüştür. Ve kapatılmalarına sebebiyet vermiştir.

⁸⁸ Baltacı, *a.g.e.* ,152-158.

⁸⁹ Akyüz, *a.g.e.* ,72-73.

⁹⁰ <http://osmanlida-egitim-ve-ogretim.nedir.org/> (Erişim Tarihi: 31/10/2019).

2. ENDERUN MEKTEBİNDE DİN EĞİTİMİ

2.1. Tanıtımı ve Mahiyeti

Osmanlı devletinde bulunan eğitim kurumlarında yukarıda da bahsettiğimiz gibi birçok eğitim verilen yer bulunmaktadır. Bunlardan biri de Enderun mektebidir. Enderun mektebine çocuklar devşirme⁹¹ usulü ile alınır. Devşirme usulü ile alınan çocuklar artık iç oğlan⁹² olarak adlandırılırlardı. Devşirme olarak alınan çocuklar ilk olarak Müslüman ailelerin yanına verilirlerdi. Bu uygulamadaki amaç devşirilen çocukların Müslüman kültürünü yaparak, yaşayarak ve görerek öğrenmelerinin sağlanmasıdır. Ailelerin yanında bir süre kaldıktan sonra hazırlık sarayları olan Edirne, Galatasaray ve İbrahim paşa saraylarına gönderilirlerdi. Ön hazırlıkları gördükten sonra çıkma olarak kabiliyetli olanlar Enderun mektebine diğerleri ise bedeni kuvvetleri olduğundan dolayı süvari birliklerine gönderilirlerdi.⁹³

Öğrenciler ilk olarak hazırlık sınıfı olan küçük-büyük odadan sonra doğancı, seferli, kilerli, hazine ve has odalarda kendilerini geliştirerek ve kademe atlayarak sırasıyla bir üst odaya geçerlerdi. İlk adım olan büyük ve küçük odalarda sadece eğitim görürlerdi. Diğer odalarda ise saray hizmetlerini yaparlar ve geriye kalan zamanlarında eğitim öğretimlerini tamamlarlardı. Enderun mektebinde eğitim hizmet yoluyla öğretilirdi Eğitim-öğretim Türk ve İslam kültürü ön görülerek işlenirdi.⁹⁴

Enderun'da yaşam başından sonuna kadar bir terbiye meselesidir. Enderun bulunduğu zamanı ve günümüze bakan yönlerini iyi bilmemiz gerekmektedir. Buradaki insanlar karşısındaki kişiye laubali hareket yapamazlar hatta herkese birbirini rütbelere göre siz diye hitapta bulunurlardı. Koğuştan sorumlu olan kimselere saygılı olmaları gerekmektedir. Günlük olarak bütün ihtiyaçları yani yeme içme, oturma, kalkma veya yıkanma gibi her şey bir disiplin içindedir. Devamlı

⁹¹ **Devşirme:** I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker alınması için önce pencik sistemi gereğince gayri müslim genç savaş esirlerinden seçilmiş, fakat ileriki zamanlarda fetihlerin azalması ve durmasından dolayı devşirme usulüne başvurulmuştur. Daha önceki kurulmuş olan İslâm devletlerinde görülmemiş olan bu usul Çelebi Mehmet zamanında (1413-1421) uygulamaya koyulduğu, fakat oğlu II. Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Devşirme" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, c.9, 254-257.

⁹² **İç Oğlan:** Devşirme usulü ile alınan ve uzun zaman eğitim gördükten sonra devletin çeşitli kademelerine aday olarak yetiştirilen çocuklara iç oğlanı denilmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, 297.

⁹³ Akkutay, *a.g.e.*, 26.

⁹⁴ Reşad Ekrem Koçu, "Osmanlı Sarayında Enderun Teşkilatı", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul, 1972, c.7. sy. 2, 32.

olarak gece gündüz fark etmeksizin bir düzen ve disiplin söz konusudur.⁹⁵ Enderun-ı Hümayun'da kusur, asla affedilmezdi. En büyük kusur, atalet ve tembellikti aynı zamanda bir ilme veya sanata heves etmemekti. Hırsızlık yapan ve bir arkadaşına özellikle küçükler arasından güzel bir çocuğa karşı kötü duygular beslemek, saraydan atılma sebepleriydi.⁹⁶ Koşullarda geceleri kandil yakılırdı. Dış dünya ile olan bağlantıları kesilmeye çalışılmıştır. Kısa zamanda bu disipline durum Osmanlı saray protokolünü meydana getirmiştir.⁹⁷

Akkutay'ın Muallim Cevdet'in yazmalarından aldığı bu parça II. Murat zamanının da kurulduğunu ortaya koymaktadır: “Devleti Aliyye-i Osmaniye'nin ibtida-i teşekkülünde Mabeyn-i Hümayun'un tanzimine dahi bed olunmuş. Cennet Mekân Gazi Sultan Murad Han-ı Sani Hazretleri zamanında orta sarayında Daire-i Hümayun'un tanzimi sırasında Harem-i Hümayun istihdam olduğu gibi hizmeti şahaneleri için dahi mahalik-i menkule zadedân evladından bazıları celp ve terbiye olunarak Enderun-i Hümayun'un esas vaz olunmuş ve onlardan birçoğu sınıfı ilmiye ve kalemiyye ve mülkiyede kesb-i meleke ve iktidar ile vüzerâ ve sūdūr ve beylerbeyi yani vülatdan olmuşlardır”⁹⁸ Yani kuruluşu II. Murat zamanında olup asıl kimliğine Fatih Sultan Mehmed zamanında kavuşmuştur.

İç oğlanı yetiştirilen bu mektep de bir ocak ruhu meydana gelmiştir. Burada yetiştirenler arasında ki birbirlerine bağlılıkları çok kuvvetlidir. Saray mektebinin terbiye şekli meşakkatli ve uzun süreliydi. Bunun yanı sıra sadece mektep içinde değil bütün hayatları boyunca süre gelen bir uygulamaydı. Saray Mektebinde hem sivil, hem bahriye, hem de askeri elemanlar yetişiyordu. Son derece düzen ve titizlik içerisinde bir programla hareket ediliyordu. Bu kuruluşun bir benzeri daha bulunmadığını belirtmektedir.⁹⁹ Enderun Mektebi ilk kurulduğu zamanlarda asker yetiştirmek amacıyla devşirme çocuklardan yetenekli olanlar seçiliyordu. Daha sonra ise büyüyen ve gelişen devletin yönetici zümresine adam yetiştirilmesine ihtiyaç duyulduğundan böyle bir mektep oluşturulmuştur. Kurulumundan yıkılma dönemine kadar hep hukuk kuralları çerçevesinde işleyişi sürmüştür. Enderun

⁹⁵ Ortaylı, *a.g.e.* ,198.

⁹⁶ Koçu, *a.g.e.* ,32.

⁹⁷ Ortaylı, *a.g.e.* ,198.

⁹⁸ Akkutay, *a.g.e.* ,26.

⁹⁹ Akkutay, *a.g.e.* ,64.

mektebinin sisteminde atlanmaması gereken bir diğer ayrıntı ise öğrencilerin kabiliyetlerine göre yönlendirmeler yapıyor olmasıdır.

Devşirilen/kabul edilen öğrencilere temel olarak, dört konu üzerinde eğitim verilmiştir. Bunlar; Beden eğitimi, uygulamalı saray hizmetleri, yeteneklerine uygun bir sanat eğitimi ve teorikle beraber uygulamalı olarak İslami bilgiler öğretilmektedir.¹⁰⁰ Osmanlı eğitim sistemi kendi sistematiği açısından herhangi bir batı enstitüsünden daha geniş muhtevalıdır. Batı ordusunun herhangi bir ferdi fikren ve bedenen uzun vadeli eğitim içerisinde eğitiliyordu. Fakat dinî ve felsefî öğrenim görmüyorlardı.¹⁰¹

Verilen derslerin yanında bir de güreş, tokmak oyunu, okçuluk, atçılık ve geleneksel oyunların yanında cirit karşılaştırmaları yapıldı.¹⁰² Yapılan bir diğer etkinlik ise sanatsal faaliyetlerdir. Sanatsal faaliyetlerin başında musiki gelmektedir. Enderun döneminde Türk musikisinin en önemli kompozitörlerinin yetiştirildiği bir dönemdir. Bunlara örnek verilecek olursa Arif Çilingirzâde, Dellalzade Tamburi, Ahmet Ağa, Suyolcu Salih Efendi, Kemani Ali Ağa, Şakir Ağa, Tanburi Zeki Ağa, Derviş İsmail Efendi gibi birçoğu yetişmiştir. Müzik aletlerinin başında davul zurna gibi çalgı aletleri gelmektedir. Mehter takımı çeşitli vesilelerle daha sonra ortaya çıkmıştır.¹⁰³ Genel itibariyle bütün ilimler teorikle beraber uygulamalı olarak verilmektedir. Yani öğrenilen bir çalgı aleti bizzat uygulanarak öğretilirdi. Bir diğer örnek öğretilen bir sünnet muammelata geçirilirdi.

2.1.1.Hazırlık Sarayları

Devşirilen çocuklar hazırlık sarayına gelmeden önce Müslüman ailelerin yanına verilirdi. Daha sonra devşirmeler padişahın arz odasında bulunduğu bir zamanda teker teker padişaha arz olunurlardı. Padişahın emri üzerine yeteneklerine ve kabiliyetlerine göre önce hazırlık saraylarına gönderilirdi. Saraya seçilmiş olanlar saray ağası ve sarayı amire hocası tarafından muayene edilirdi. Saray amire hocasının malumatı ve tecrübesi üzerine çocukların simalarında bulunan çizgilerden

¹⁰⁰ Korkmaz, *a.g.e.* ,1648.

¹⁰¹ Akkutay, *a.g.e.* ,125.

¹⁰² Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun/Letaifu Enderun*, (Çev. Cahit Kayra), Güneş Yayınları, İstanbul,1987, 37.

¹⁰³ İlyas Ağa, *a.g.e.* ,38.

ve diğer alâmetlerden hangi yere uygun olduklarını tanımlardı. Bu hazırlık saraylarında kabiliyetlerine göre yetiştirildikten sonra yüksek kabiliyet gösterenler Enderun mektebine diğerleri ise süvari birliklere gönderilirdi.¹⁰⁴

2.1.1.1. Edirne Sarayı

Edirne’de iki tane saray bulunmaktadır. Devşirme usulüyle gelen çocuklar eski saraya gönderilirdi. Yeni saray ise padişahın kalması için yapılmıştır. Edirne sarayına alınmış iç oğlanlar saray terbiyesiyle yetiştirilirdi. Sarayda bulunan hocalardan ders alırlardı. Kabiliyetli olanlara ise silah talimi ve binicilik gibi şeyler de öğretilirdi. Burada iki, üç ve yedi yılda bir çıkma merasimlerinde veya cülus dağıtımında olan büyük çıkma merasimiyle kabiliyetli bulunanlar yeni saraya yani Enderun mektebine gönderilirdi. Diğerleri ise süvari birliklerine iletilirdi. Çıkmalar kendi ağaları tarafından Enderun mektebinin ağasına bildirilirdi. Enderun mektebinin ağası da padişahın isteği üzerine kabul veya ret ederdi. Edirne Sarayı XVII yy. son yarısına kadar Enderun ve süvari birliğine içoğlanı yetiştirmiştir. XVI yy’dan bozulmaların başlamasıyla XVII yy. sonlarına doğru ehemmiyetini yitirmiştir. Hicri 1086 (m.1675)’de son öğrencilerini devrederek hükümet tarafından bu saray satılmıştır.¹⁰⁵

2.1.1.2. Galatasaray

Galatasaray’ı II. Beyazıt tesis etmiştir. Bu bina Gülhane Beyazıt adında bir veli tarafından tavsiye üzerine yapılmıştır. Burası bir cami, iki kişiyi barındırabilen üç koğuş ve koğuşların içlerinde hamam, bir de zabıt dairesi ile matbah bulunmaktaydı. Buraya baş ağa olarak seçilen kimse Topkapı sarayında saray kethüdası¹⁰⁶ veya bir alt kademesi olan köşebaşı diye adlandırılan emektar hizmetlilerden seçilmiştir. Her koğuşta oda kethüdası, odabaşı, kuşçubaşı, hamamcı

¹⁰⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1945, 297-299.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 300-302.

¹⁰⁶ **Kethüda:** Kelimenin Pehlevîce dilinden geldiği ve aslının katak-xvatai olduğu belirtilir. Farsça ‘da kedhudâ şeklini almış, Türkçe de hem kethüda hem de bağıntılı olan kâhya biçiminde kullanılmıştır. Kedhudâ Türkçesiye kehaya, kâya biçiminde geçip halk şivesiyle kâhya şekline dönüştüğü görüşüne rağmen kâhya kelimesinin kaynağı hala kesin olarak aydınlanmış değildir. Bkz. Mehmet Canatar, “Kethüda” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, c.25, 332-334.

başı ve başeski adında görevliler bulunmaktaydı. Bu sarayda Edirne sarayı gibi Enderun mektebine ve süvari birliğine kişiler yetiştiriyordu. Diğer hazırlık sarayına oranla bu saray daha gözdeydi. Burada bulunan bazıları direkten küçük ve büyük odaya bazıları da bir üst seviye olan kaftanlı odalarına geçiş yapabiliyorlardı. XVII. yy. da cülus dağıtımını sırasında çıkma haklarının temin edilmesini sert, katı bir şekilde istemeleriyle ve kavga, fesat çıkarmaları sebebiyle diğer mektepler gibi öğrencileri çıkma ile dağıtılmış ve kapatılmıştır. Kırk yıl sonra Veziriazam şehit Ali paşa önderliğinde III. Ahmed zamanında açılmıştır. Eski görevini yerine getirme çalışmış olsa da bir süre sonra tekrar kapanmıştır.¹⁰⁷

2.1.1.3. İbrahim Paşa Sarayı veya At Meydanı Sarayı

Bu saray da diğer iki saray gibi öğrenci yetiştirmek için kullanılmıştır. Tutulan kayıtlara göre buraya Bosna ve Arnavutluk'tan gelen devşirmeler yetiştiriliyordu. Bu saray Kanun Sultan Süleyman'ın veziri olan İbrahim Paşanın Kanun Sultan Süleyman'ın hemşerisi olan biriyle evlenmesinin üzerine İbrahim Paşaya hediye edilmiştir. At meydanına bakan bir saray olduğu için böyle adlandırılan saray İbrahim paşaya hediye edilmesinden sonra İbrahim Paşa Sarayı olarak adı değiştirilmiştir. Daha sonra İbrahim paşanın ölümüyle bu saray eğitim için kullanılmıştır. Bu sarayda diğerleri gibi Enderun mektebine ve süvari birliğine öğrenci yetiştirmiştir. IV Mehmet zamanında devşirmelerin eskisi gibi olmamalarından dolayı burası da kapatılmıştır.¹⁰⁸

2.1.2. Küçük Oda ve Büyük Oda

Enderun Mektebine ilk gelenler Küçük Oda ve Büyük Oda isminde bulunan odalara yerleştirilirdi. İlk derece odalarından Büyük oda Fatih Sultan Mehmet, Küçük oda ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulmuştur.¹⁰⁹ Bu odalara hane-i kebir ve hane-i sağır de denilmektedir. Küçük ve büyük odalardakiler hazırlık aşamasındadırlar. Onlar sadece okuma, yazma, kuran-ı kerim ve temel dini bilgiler ile meşgul olmaktadır. Bu odadakiler “Dolama” adında bir kıyafet giymektedirler.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 302-306.

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 306-307.

¹⁰⁹ Akkutay, *a.g.e.* , 86.

Onlara bu yüzden dolamalı da denilmektedir. Küçük ve büyük odadan terfi edenler doğancı koğuşuna geçerler, dolama denilen kıyafet çıkarılır yerine kaftan verilirdi.

2.1.3. Doğancı Koğuşu

Hane-i Bazyan da denilen bu oda kırk kişi kalacak şekilde düzenlenmiştir. Kaftanlı olarak adlandırılan Enderunluların beşinci bölüğüdür. Avcılık Fatih Sultan Mehmet tarafından kaldırılmıştır. Bununla beraber bu bölümden bahsedilmemektedir.¹¹⁰ Doğancı koğuşunun görevi padişaha ait hayvanların bakımını yapmak beslemek ve uçurtmayı öğrenmektir.

2.1.4. Seferli Koğuşu

Hane-i Seferli olarak da adlandırılan Seferli koğuşu ilk olarak IV. Murat döneminde 1635 tarihinde kurulmuştur. IV. Murat revan seferine gideceği zaman büyük ve küçük odadaki talebelerden seçilmiş olanları yanında götürmüştür. Bunun içinde açılan koğuşa savaş için ordu olarak seçildiklerinden seferli koğuşu denilmiştir.¹¹¹ Seferli koğuşunun ağası saray kethudasıdır. Seferli Koğuşu, kurulduğu dönemlerde Enderun mektebindeki talebelerin çamaşırların yıkanmasında ve düzen tertiplenmesinde görevlidirler. Daha sonra ise mesleki alanlarda ve sanatla ilgilenmeye başlamışlardır. Kemankeş, pehlivan vb. alanlarda yetişmişlerdir. Bir de padişahın çamaşırlarıyla da ilgilenen kimselerdir.¹¹²

Padişah camide namaz kılacağı zaman seccadeyi seferli koğuşu ağası sermekte ve padişaha zarar gelmesini engellemek adına ilk secdeyi kendisi yapmaktadır. Padişahın kıyafetlerinin yıkanıp, ütülenmesi ve yerine katlanılıp koyulması bu koğuştakilerin görevleri arasındadır. Seferli koğuşu, sonraki zamanlarda sanatla uğraştıkları için sanat mektebi haline de gelmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi musikişinaslar, kemankeşler yetişmişlerdir. Soytarılar olarak da adlandırılan dilsizler ve cüceler de bu koğuşta yer almaktadır.¹¹³

¹¹⁰ Akkutay, *a.g.e.* ,90.

¹¹¹ Akkutay, *a.g.e.* ,90.

¹¹² Ortaylı, *a.g.e.* ,203.

¹¹³ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 311.

2.1.5. Kilerli Odası

Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulmuş olan bu oda, iç hazine ile hazine odası arasında yer almaktadır. Bu koğuştta kalanlar okuma yazma ve diğer ilimleri öğrenmenin yanı sıra padişaha çeşitli yemekler yapmak, padişahın sofrasını kurmak, kaldırmak gibi görevler de yaparlardı. Padişahın özel şerbetler, reçeller ve şurupları da yapmaktaydılar.¹¹⁴ Aynı zamanda padişahın yiyecek ve içeceklerini de muhafaza ederlerdi. Koğuşların ışıklandırılması onların görevlerinin arasındadır. Yüksek rütbedeki ağalarını peşkir ağasıydı. Birde kilerci başı vardır. Padişahın yemeği pişerken nezaret eder ve yemeği sahanlara konulduktan sonra önüne ibrişim peştimal kuşanarak orta kuşaklı makremeler ile murassa yemek bıçak ve hançerlerini tutup padişahın sofrasını kendi eliyle kurarak her yemek gelişinde tabağı getiren kilerli gılmanlarının önünden gelerek huzurda durur idi.¹¹⁵ Kilerci başı daha sonra bütün yemeklerden teker teker tadar, zehirli olup olmadığını kontrol ederdi. Kiler koğuşu efradı her sene nisan ayında yağmur yağınca, yağmur suyu toplar ve bunu padişaha takdim ederek bahşış alırlardı.¹¹⁶

2.1.6. Hazine Odası

Kiler odasının bir üst kademesi, has odanın ise bir aşağı kademesidir. Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuş olan bu oda, Yavuz Sultan Selim tarafından da geliştirilmiştir. Bu koğuştakilerin görevi hazine odasını muhafazasını sağlamaktır.

Sarayın mücevher ve kıymetli eşyaların bulunduğu hazine odasının kurulması ile görevli oldukları için hazine koğuşu olarak adlandırılmışlardır. Şu anki koğuşun önünde eskiden kalma sadece çakıl taşlarından yapılmış kaldırım bulunmaktadır.¹¹⁷ Bu koğuşun en büyük zabıtı giyim başı olarak adlandırılırdı.¹¹⁸ Hazine odasının korunması ve hazine odasında kalan öğrencilerin idareciliğini hazinedar başı yapmaktaydı.

¹¹⁴ Akkutay, *a.g.e.* ,34.

¹¹⁵ İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, Halk Basımevi, İstanbul, 1953, 23.

¹¹⁶ İsmet Binark , “Osmanlı İmparatorluk Sarayın ’da Enderun-ı Hümayun Teşkilatı”, Önasya Yayınları,1991, c. 5, sy. 53-54, 6.

¹¹⁷ Ortaylı, *a.g.e.* ,206.

¹¹⁸ Ahmet Saim Arıtan, “Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye’nin Dünyaya Örnek Eğitim Müessesesi: Enderun Mektebi, Ehl-i Hiref, Mücellidan Bölüğü ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Cildciliği”, *Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, 2017, 203.

Enderun'da bulunan hazine (Hazine-i Hümâyûn) padişahın tasarrufuna has bir hazineydi. Bu odada bulunan mücvherat, saray idaresinde; bayındırlık ve hayır işlerinde kullanılırdı. Hazine odasının baş görevlisi olan hazine kethüdası görevini devrederken hazine odasında bulunan her şeyi ince ayrıntısına kadar kayıtlı olarak devretmek zorundaydılar. Kuyumcu, nakkaş, kılıkcı vb. meslek sahipleri hazine koğuş başı görevlisine bağlıydılar. Kilerli ve hazinedar koğuşunda bulunan kişiler çıkma olarak ayrıldıklarında sancak beyliğine atanırlardı. Hazine koğuşunun sol yanında bulunan kilerli koğuşu ve sağ yanında bulunan silahtar koğuşu birbirlerine bitişik iken XIX. yy. ilk yarısında tekrardan inşa edilmiştir. Sofa-i hümayuna giden ara geçit yapılmıştır. 1856 yılında çıkan yangından sonrası Sultan Abdülmecit tarafından restore edilmiştir. Bu koğuş Türk İslam sanatları ve padişah portreleri sergilenen alan olarak kullanılmaktadır. Silahtar hazine odası hırkayı saadet dairesinin hemen yan odasında yer almaktadır. Silahtar ağanın muhafazası ile görevli eşyalar şunlardır; padişaha ait kılıç, kalkan zırh gibi savaş aletleri, bazı odalara ait şamdanlar, padişahın hazineye koymadığı bir miktar parası “cep harçlığı” ve hazine dairesinden yenisi geldikçe eskimiş eşyalar konulurdu. Silahlar her daim temiz olmak zorundaydılar. Bir de silahtar hazine odasının arz haneye de kapısı bulunmaktadır. Bu odanın anahtarı silahtar ağa da bulunuyordu. Anahtar onda bulunduğu gibi kayıt defteri tutmakta ona aittir. Ama kayıt defteri sonra padişaha verilirdi. Silahtar ağa padişahın çok yakınında bulunduğundan dolayı önem arz eden bir vazifedeydi. Meşhur Çorlulu Ali paşa ve Girit'i kuşatan komutan Yusuf paşa Silahtar ağalardandılar.¹¹⁹

2.1.7. Has Oda

Gelinebilecek en üst kademedeki odadır. En üst seviyede eğitim verilirdi. Bu kademeye gelmiş iç oğlanlar idarecilik eğitimi alırlardı. Bu odada görevli olan altı büyük ağa bulunmaktaydı bu ağalar; Has Odabaşı, Silahdar Ağa, Çukadar Ağa, Rikaptar Ağa, Dülbend Ağa ve Anahtar Ağalarıdır. Has odabaşı ve silahdar saraydan vezir olarak çıkardı, doğrudan doğruya sadrazam olarak çıkanlar da vardır.¹²⁰ Has odabaşlarının en meşhuru İbrahim paşadır. İlk önce Kanuninin vezirliğine yükselmiş

¹¹⁹ Ortaylı, *a.g.e.* ,186-206-207.

¹²⁰ Öztuna, *a.g.e.* ,41.

ardından Kanuni'nin kız kardeşi Hatice sultan ile izdivaç yapmış ve saraya damat olmuştur.¹²¹

Has odada dört görevli bulunurdu:

1.Has Odabaşı: Has odabaşı, Törenlerde padişahın kaftanını giydirir ve çıkarırdı aynı zamanda kaftanların ve kürklerin bakımıyla da ilgilenirdi. Has odabşılığı görevine Ak ağalardan seçilirdi veya içoğlnalardan seçildiğide olurdu. En yüksek mertebelerden birine sahip olan has odabaşı dolaysız olarak padişaha isteğini belirtebilirdi. Padişaha ait olan 4 mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerden biri has odabaşına zimmetli idi.¹²²

2.Silahtar Ağa: Silahtar ağa merasim ve alaylarda at üzerinde padişaha ait kılıcı sağ omuzunda koyarak taşırdı. Padişahın sağında ve gerisinde yürürdü, yağmurluğunu da taşırdı. Başında da zülûf ve kırmızı kadifeli üsküflü bulunmaktadır. Silahtar ağanın belli bir zamandan sonra görevleri ve derecesi arttan silahtar ağalar beylerbeyliğine, yeniçeri ağalığına ve hatta vezirlik derecesine yükselebilmek hakkı kazanmışlardır. Silahtar ağalığına ise bir alt derecesi olan çuhadar ağaların arasından seçilirdi.¹²³

3.Çuhadar Ağa: Çuhadar, Farsça'da "yün kumaş" anlamında çuhaya, "sahip olan"manasındaki dâr sözcüğüyle birleşmesiyle meydana gelmiştir. Selçuklular döneminde kullanılan câmedara karşılık gelmektedir. Genellikle çuhadar olarak telaffuz edilirdi. Çuhadarlık Çelebi Sultan Mehmed döneminde (1413-1421) ortaya çıkmıştır. Başçuhadar ağa ve diğer yardımcı çuhadarların en baş görevleri sultanın yağmurluğunu, kürk, kaftan gibi giyisilerini ve ayakkabılarını korumak, merasimlerde, bir yerden bir yere gideceği zaman onları taşımak, bayramlarda halka para serpmektir. Çuhadar XVIII. yüzyıl başlarına kadar protokolde has odabaşından hemen ardına gelirken Çorlulu Ali Paşa'nın silâhdar olduğu dönemde silâhdarlığın bir alt kademesine düşmüş ve silâhdar ağa olmadığında onun yerine vekillik yapmıştır. Kendisinden sonra rikâbdar ağa gelirdi.

4.Dülbend Ağa: Dülbend ağalar padişahın sırrını ve giysilerini muhafaza ederlerdi. Gerekteğinde de padişaha giydirirlerdi. Bir de merasimde padişahın biraz gerisinden gelip sağında taşırıldardı.

¹²¹ Ortaylı, *a.g.e.* ,236.

¹²² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 341.

¹²³ Baykal, *a.g.e.* ,12.

5.Anahtar Ağa: Anahtar ağa Has odaların sağlıkları ile ilgilenir hasta olanlara bakar ve onları hastaneye götürdü.¹²⁴

Has Oda, Enderun avlusunda padişahların kendilerine has olarak yaptırılmış bir dairedir. Diğer köşkler gibi Has Oda da köşk olarak yapılmıştır. Fatih döneminde yapılmış olan Has Oda, Sultan III. Ahmed döneminde ağır onarım görmüş ve bu düzenleme hala varlığını korumaktadır. Has Oda, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde çalışma odası olarak kullanılmıştır. Fakat Yavuz Sultan Selim Han döneminde şuan ki hüviyetine kavuşmuştur. Mukaddes Emanetler'in bu odaya konulmasıyla birlikte bambaşka bir vazife üstlenmiştir. Bu oda artık Hırka-i Saadet Dairesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Odaya giriş kapısının üst tarafında hattat olan Sultan III. Ahmed'in el yazısıyla yazılmış Kelime-i Tevhid bulunmaktadır. Kapının üst kısmında ise Hz. Mevlana'nın şu mısraları yer alır: "Senin kapından başka bütün kapılar kapanmıştır. Ta ki garipler başkasına yol bulmasın diye. Ey kerem ve izzet kapısı, ey nur saçan kapı güneş, ay ve yıldızlar sana kul, köledir."¹²⁵

Osmanlı Devleti'nin 1517 yılında Mısır'ın Osmanlı topraklarına girmesiyle beraber dönemin Mekke Emiri Şerif Mehmet Ebul Bereket Mekke ve Medine'nin anahtarını vermesi için oğlunu dönemin padişahı olan Yavuz Sultan Selime göndermiştir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim kutsal emanetleri yanına alarak İstanbul'a dönmüştür. Kutsal emanetleri hatim indirerek getiren Yavuz Sultan Selim, emanetler için has odada özel bir bölüm ayarlamıştır. Asıl yeri hazırlanana kadar 40 hafız görevlendirmiş ve emanetleri yüksek bir yere bırakmıştır. Yolculuğun yorgunluğunu düşünmeksizin ustalarını ve mimarlarını ayarlayarak asıl yerini yaptırmıştır. Kutsal emanetlerin geldiği günden bugüne kadar hiç durmaksızın Kur'an-ı Kerim canlı olarak hafızlar tarafından okunmaktadır.¹²⁶

Zengin olan kutsal emanetlerin içinde iki tanesi önemlidir. Bunlardan birisi Hazreti Muhammet (sav) Kab Bin Zübeyir'e verdiği Hırkayı Şerif'tir. İkincisi ise Sancağı Şerif'tir. Peygamber Efendimizin (sav) karşısında Müslüman olan ve kaside okuyan Kab bin Zübeyir, Peygamber Efendimizi duygulandırmıştır. Bunun üzerine

¹²⁴ Erol Kömür, "Osmanlı Devleti Enderun Mektebi'nde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2010, 77-78.

¹²⁵ Ortaylı, *a.g.e.* ,210.

¹²⁶ Güngör, *a.g.e.* ,53-55.

Hazreti Peygamber sırtındaki hırkayı çıkarmış ve Kap bin Zübeyir'e hediye etmiştir. İslam âleminde bu çok büyük önem arz eder ve İslam devletlerinin hükümdarları için Hazreti Peygamber'in yolunu izlemenin bir sembolü haline gelmiştir. Emevi Halifesi Muaviye tarafından satın alınan hırkayı şerif halifeden halifeye geçmiştir. Abbasi halifelerince bayramlarda giymek adet haline gelmiştir. Osmanlı Padişahları tarafından da çokça önem arz etmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yavuz Sultan Selim döneminde Topkapı Sarayında has odaya getirilmiştir. Hırka Saadet has oda diye hasıl oldu. Görevlilerinden Zülüflü Ağa ve Dölbend Ağa tarafından temizlenir ve korunurdu. Bürde yani hırka dışı siyah içi krem renginde yünden yapılmıştır. Ramazan ayının 14. gecesini padişah Hırka-ı Saadet dairesini ziyaret ederdi ve Hırka-ı Şerifi bizzat kendisi gülsuyu ve süngerle şebekelerini temizlerdi. Rikabdar ve çuhadar ağlar ise dairenin diğer temizliğini hallederlerdi. 14. gece temizlenen oda 15. gün ziyaretçilere açılır ve Hırka-ı Şerif ziyaret edilirdi. 15. gün de sabah namazı hırka-ı saadet dairesinde kılınırdı. Hırkayı şerif bir sandukanın içerisinde bulunurdu. Bu sandukanın altın anahtarı padişah da kalırdı. Sandukanın içinde bir de sırmalı, incili bir bohça bulunurdu. Bohçanın içinde de altından bir çekmece vardı. Hırkayı şerif bunun içinde muhafaza edilirdi. Hırka-ı saadet açıldıktan sonra yakasında bulunan düğme ıslatılır sonra kuruması için ocağın üzerine tutulurdu. Çanakta artan azıcık su öteki sulara damlatılırdı. Buna hırka-ı saadet suyu olarak adlandırılırdı. Bu su değerli olan kimselere hediye edilirdi. Ama bu uygulama II. Mahmut zamanında kaldırılmıştır. Hırkayı saadet dairesine ziyaret Ayasofya da öğlen namazı kılındıktan sonra yapılırdı. Herkes ziyaret boyunca saygı gereği ayakta dururdu ve imamlar Kur'an-ı Kerim okurdu. Sadrazam, Şeyhülislam ve vezir de bu ziyarete katılırdı. Ziyaretçiler dualar okuyarak hırkayı saadetin bohçasını yüzlerini sürerlerdi. Böyle yapılarak Hazreti Peygamber'in şefaatine nail olmak ümit edilirdi. Daha sonra ziyaret bittikten sonra az rütbeliden çok rütbeliye doğru oda terk edilirdi.¹²⁷

Has oda ağaları Emanet-i mukaddes ile ilgili vazifelerini tamamladıktan sonra artan zamanlarını Kur'an-ı Kerim okuyarak ve tefsir kitaplarını okuyup mütalaa ederek değerlendirirlerdi.

¹²⁷ Ortaylı, *a.g.e.* ,222-223.

2.1.8. Meşkhane

Yaklaşık XV. asrın ortalarından itibaren açılan bu mektep, devletin her kademesine insan yetiştirdiği gibi musikiye de hizmet vermiştir. Enderun mektebine alınan iç oğlanlardan musikiye karşı yeteneği olanlar Meşkhane'ye gönderilirdi. 19 nolu oda olan Meşkhane, bir musiki talim odası idi. Akşama kadar kapalı olmayıp işlevini gören bu odada mehter musikisi de dâhil olmak üzere, üstatlar tarafından meşk yolu yani alışmaları için tekrarlı çalışma yoluyla musiki öğretilirdi. Notaya fazla itibar etmeyen Osmanlı, eserleri meşk dediğimiz hafızaya dayalı ve usul adabına uygun bir şekilde öğrenir ve öğretirdi. Divandan sonra üstatlar gelip meşkhane'de otururlar, iç oğlanlar da gelip üstadlarının karşısında otururlardı. Eller dizlere vurularak saz eşliğinde veya sazsız olarak musiki eserleri öğretilirdi. Birçok ses ve saz sanatçısının bulunduğu bu odayı Sazende Başî olarak adlandırılan bir şef yönetirdi.¹²⁸

2.2. Enderun'un Kuruluş Amacı

Enderun mektebinin temelleri 1365 tarihinde II. Murat zamanında, Edirne sarayında çok sayıda bölüm ve koğuşlar yaptırmasıyla başlamıştır. Askeri kuruluş için devşirilen çocuklar sekiz yaşından küçük olmamak şartıyla Hristiyan evlatlarından seçilmesiyle meydana geliyordu.¹²⁹ Bu eğitimin üç temel amacı bulunmaktadır. Bunların en geniş anlamıyla kültürün öğretilmesi olan 'Kültürleştirme', yemek yeme adabı, büyük, küçüklere saygı ve sevgiye kadar her şeyi içeren bir 'Disiplinleştirme' ve kabiliyetlerin, bireysel farklılıkların belirlenerek bu alanlarda daha ileri düzeyde eğitim verilmesiyle oluşan kabiliyetlerini yöneltme ve desteklemedir.¹³⁰

Merkez ve taşra bürokrasisine hizmette bulunacak insan yetiştirmeyi hedeflemiş bu mektep aynı zamanda bir Osmanlı kültür ideolojisiyle sistematize edilmiştir. Temel eğitim öğretimle birlikte siyasi ve idari müesseselere tayin hedefi de gütmektedir. Devletin temel işleyişinde büyük önem arz eder.¹³¹ Fatih Sultan

¹²⁸ Güldeniz Ekmen, "Enderun'da Musiki", *Uluslar Arası Kuruluşununun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya, 1999, 87.

¹²⁹ Akkutay, *a.g.e.*, 71.

¹³⁰ Akkutay, *a.g.e.*, 123-153.

¹³¹ Aydüz, *a.g.e.*, 139-180.

Mehmet'in İstanbul'u fethiyle büyüyen devlet teşkilatına hizmet edecek insani güce de ihtiyacı artmıştır. Bir diğer yandan Osmanlı Devletinin çok farklı ırklardan öğrenci seçmelerini sebebi, soya ve nesebe bağlı bir yükselme söz konusu olmasını istememelerinden kaynaklanmaktadır. Daha çok kültür ve disiplin temeline dayanan bir anlayış hakim olmuştur.¹³² Hâkim olduğu ülkeleri ve münasebeti olan devletleri otorite altında tutmak gerekmektedir. Bunun için de devletin çeşitli görevlerine yerine getirebilecek yetenekli ve bilgili idarecilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için daha önceden belirtildiği gibi II. Murat döneminde temelleri atılan devşirme usulüyle seçilen kişilerin askeri ihtiyacı karşılanması için açılan mektep geliştirilerek Enderun mektebi haline gelmiştir.

Edep, terbiye ve disiplinin ön planda olduğu Enderun'da, bu öğeler belirli amaçlar doğrultusunda belirginleşmiştir. Bunların yanında dindar, zarif ve düzgün üsluplu, edebiyata aşina, iffetli, nefesine hâkim, haysiyetli ve onurlu Osmanlı devlet adamı yetiştirmek amaçlanmıştır.¹³³ XVI. yy. ortalarında Guillaume Postel'in, Türklere niçin kendilerini kendi milletlerinden idareciler yerine esirler veya yabancıların idare etmesini tercih ettiklerini sorduğunda aldığı cevap son derece açıktır: "Böyle olunca daha iyi hizmet ediliyoruz... Türkler arasında yaşayan bir Hristiyan'ın hain oluşuna dair hiç kimsenin hafızasında bir hatıra yoktur."¹³⁴

Fatih Sultan Mehmet'in bizzat kendisinin katıldığı Belgrat ve Boğdan seferlerinde Enderun talebelerinin kılı kırk yararcasına savaşarak şehit olmaları üzerine Padişahın bu teşkilat hakkındaki olumlu düşünceleri iyice artmış ve pekişmiştir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet, Enderun'dan devletin ihtiyacı olan her çeşit memurun yetiştirilmesini emretmiş ve Edirne Sarayındaki teşkilatı daha da geliştirerek Topkapı Sarayına taşımıştır.¹³⁵

Fiyum Kadısı Fındıklı Süleyman Efendi Müriüttevarih adlı kitabında şunları yazar: "İçoğlanları Harem-i Hümayun hükmündedir. Kadınlar taifesi gibi korunurlardı. Asla kötü bir söz getirecek muameleye meydan verilmezdi. Ve kimse ile ilişkileri olmayacak şekilde terbiye olunurlardı." demektedir ki bu terbiye ve

¹³² Güngör, *a.g.e.* ,44.

¹³³ Abdullah Çevik, "Klasik Donem Osmanlı Saray Akademisi: Enderun Mektebi" (https://www.dunyabizim.com/klasik-donem-osmanli-saray-akademisi-enderun-mektebi-makale_725.html) (Erişim Tarihi: 14.09.2019).

¹³⁴ Akkutay, *a.g.e.* ,161.

¹³⁵ Korkmaz, *a.g.e.* ,1645.

koruma usulleri son devirlere kadar (Lalalar) koğuş zabitlerinin marifetiyle devam edegelmiştir.¹³⁶

Enderun mektebinin en önemli özelliği tarih olarak uzun süre sürmesi, devamlı olması ve tesir ettiği sahanın geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Devletin sahibi olduğu bu büyük askeri okul, dini ve dünyevi alanlara hizmet etmesi bakımından Türk ve İslam dünyası adına bir başka benzeri bulunmamaktadır. Akkutay, Busbeg'in şöyle söylediğini yazar: "Türkler istisnai vasıflara sahip bir insan buldukları zaman sanki paha biçilemeyecek değerde bir şey bulmuşlar gibi sevinirler, onu yetiştirmede hiçbir fedakârlıktan sakınmazlar; şayet savaşımaya müsait vücut yapısı da varsa her şeyden üstün tutarlar. Bizim planımız çok farklıdır; zira şayet biz bir köpek, şahin veya at bulduğumuzda da çok seviniriz ve onu neslinin en iyisi yapabilmek için elimizden gelen her şeyi yaparız. Ama bir adam üstün vasıflara sahipse onu da mükelleştirmek için bir fedakârlıkta bulunmayız; ne de onun eğitimi bize düşen bir vazife olarak telakki ederiz ve iyi eğittiğimiz at, köpek veya şahinden bu zahmetimizin karşılığında hizmet görürüz; fakat Türkler iyi eğitim görmüş bir insandan aynı nispette hizmet görürler. Zira bir insanın tabiatı diğer hayvanlara nazaran çok daha şayan ve çok daha mükemmeldir."¹³⁷ Bu farklı milletlerden öğrenci seçilip alınması soya bağlı olarak üstünlük gösterilmesinin önüne geçmiştir. Aynı zamanda hür olan kimseden daha itaatkâr ve çalışkan bir kadro yetiştirilmiştir.

Bir Enderunlu, İngiltere ile İspanya arasındaki coğrafi durumunu bir İspanyol ve bir İngilizden daha iyi şekilde bilirdi. Afrika kıyılarında veya Cezire-tül Arap'ta yaşayan sayısız Arap ve Berberi kabilelerinin örf adetlerini de bilirdi. Venedik ile Floransa arasındaki ticaret rekabetini bilir ve hükümdarların hareketlerini Katolik Katerin Domaniç'inden daha büyük bir özveriyle takip ederdi. Bu haliyle Enderun bugün İngiltere'ye diplomat yetiştiren Ananevi Eton kolejinine benzetilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun asimile olduğu dönemde Enderun'un kıymet kaybetmiş olması büyük rol oynuyor. Tanzimat döneminde yapılan bütün hatalar imparatorluk diplomasisinin alaylı ellere teslim edilmişinden doğmuş birer faciasıdır.¹³⁸

Mektepte; 63 tane sadrazam, 3 tane meşhur şeyhülislam, 23 tane dünyaca meşhur kaptanı derya, birden fazla Kubbealtı veziri, Beylerbeyi, Sancakbeyi,

¹³⁶ Baykal, *a.g.e.* ,32.

¹³⁷ Akkutay, *a.g.e.* ,63.

¹³⁸ Nizamettin Nazif, "Enderun", *Yedigün Dergisi*, 1943, c. 22, 5

Yeniçeri ağası, Mimar, Nakkaş, Ressam, Minyatür ustası, Hattat, Musikişinas, Katip, İmam, Müezzın, Müverrih, Şair, Alim, Hanende gibi yüzlerce devlet ricali yetişmiş, uzun yıllar başarıyla devlete hizmet etmiştir.¹³⁹ Kabiliyetlerine göre seçilmeleri öğrenciler adına iyi olmakla beraber farklı milletlerden olmaları da soya dayalı üstünlük taslama olayını ortadan kaldırmaktadır. Hiç bir soyun diğer bir soya üstünlük sağlamadığı terfi etmenin ancak çalışmak ve başarıyla olacağı bu mektebin ana prensibidir. Seçilen öğrencilerinde devlete olan bağlılıklarını artmasına vesile olmuştur.

Genel olarak iç oğlanlarının bazıları çok kötü bazıları ise biraz eğitim görmeleri gerekmektedir, çünkü padişah onların tümünün doktor unvanını alacak dereceye gelmiş olmalarını beklemektedir. Lakin her şeyden önce okuryazar olmalarını ve özellikle de Kur'an-ı Kerim okuyup anlamalarını, dine gereken saygıyı göstermelerini ister. İç oğlanlarının arasında kendi istekleriyle öğrenmeye ilgisi olanlar ve diğerlerine oranla daha üstün bir kabiliyet gösterenler sayıları az da olsa büyük itibar görürler ve dereceleri yükselerek kalfa olurlar, yani bakkallorya mezunu gibi bir mertebeye ulaşırlar. İç oğlanlarının en çalışkan ve hevesli olanlara “talibul ilim” yani dünya bilgisi ve bilim aşığı unvanı verilir. Bilim kitaplarını Arapça yazılmış olması ve eğitim öğretimin Arapça olarak işlenmesinden dolayı zor olan Arapçanın dil bilgisinin kurallarının çok iyi şekilde bilinmesi gerektiği kanaatini oluşturmaktadır. Arapça olarak Kuran-ı Kerim'den sonra “Nasara”, “Bina”, “Maksut”, “İzzi”, “Merrah” gibi gramer eserlerinden sonra “Evamil”, “Misbah”, “Ecurumiyye”, “Cami” vb. söz dizimi hakkında bilgi veren eserlerle devam edilirdi. Daha sonra Hazreti Muhammed (sav) hayatı hakkında bilgi veren kitaplar okunur ve tefsirleri yapılırdı. Bunlar “Şürütü's Salat”, “Mukaddime”, “Kuduri” vb. eserlerdir. Bu kitaplar anlatılırken ve açıklanırken acemi olanlar anlamasalar dahi dinlemek zorundaydılar. Platon'un metniymiş gibi ezberlemeleri gerekmektedir. Genel olarak öğrenmesi kolay ezberlenebilir parçalar seçilirdi. Bu amaç dışı kitapları okurlardı: Danistan, Şahidi, Pend-i Attar Gülistan Bostan, Nadir vb. bunun dışında Türkçe yazılmış olan mülemma adlı eser ve içinde Arapça Farsça da karıştırılarak yazılmış güzel şiirler, hikâyeler de okurlar. 40 vezir Hümayun Namede, Kelile ve Dimme,

¹³⁹ Mustafa Karadağlı, “Enderun Mektebi ve John Dewey'in Eğitim Anlayışı ile Günümüz Eğitim Sorunlarına Bakış”, <https://www.kastamonur.com/enderun-mektebi-ve-john-deweyin-egitim-anlayisi-ile-gunumuz-egitim-sorunlarina-bakis/> (Erişim Tarihi: 11/01/2018)

çıgıllıklar ve masallar, Elif Leyl (bin gece), Seyit Battal, Kahraman Name ve bunun gibi romanlar. Cuma günleri sabah namazından sonra yazı öğrenimi gören talebelerin yazılarına bakılır ve üstün başarı gösteren biri saptanırsa bu kişi sadece sağınlık kazanmakla kalmaz, aynı zamanda hazine kâtibi, kiler kâtibi ya da defterci olarak görevlendirilir. Onların yoklamalarını yapan ustaları olur ve iyi bir maaş alır. Bazıları Kuran-ı Kerimin tamamını ezberleyerek hafızlığını alırlar. Kutsal bir kitap olarak kabul edilmesi nedeniyle bu kişiler sarayda itibar kazanırlar.¹⁴⁰

2.3. Fiziki Özellikleri

Enderun Topkapı sarayında Bâbüssaade'den hemen ardı sıra gelir. Farsça sarayın iç kısmı anlamına gelen Enderun, bir avlunun etrafında sıralanan koğuşlardan oluşmaktadır. Avlunun ortasında elçilerin vezirlerin Veziriazamların kabul edildiği arz odası bulunmaktadır. Bir de avlunun ortasında üçüncü Ahmet zamanında yapılmış tabiri caizse mücevher gibi narin ve zarif bir kütüphane bulunmaktadır. Avlunun etrafı sıra sıra koğuşlar bulunmaktadır. Enderun kalenin içinde bir iç kale hükmündedir. Duvarlarda çepeçevre olan bu alanın arz oda kapısı, kuşhane kapısı ve araba kapısı kapandığında tamamen ulaşılmaz bir mekân haline gelmiştir. Bugün müze müdüriyeti olarak kullanılan kilerli koğuşu ile silahtar koğuşu arasındaki geçitler sonraki düzenlemelerle açılmıştır. Eski zamanlarda bulunmamaktadır. Bu alanın sadece genç Osman zamanında III. Selim'in şehit edilme döneminde girilmiştir. Bu durumda ne kadar güvenilir olduğunu ispat etmektedir. Arz odasının hemen önünde kütüphane sağ yanında Küçük Oda, Meşkhane, Seferli koğuşu ve Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmış bir köşk vardır. Bir de II. Selim döneminde yapılmış hamam kalıntısı göze çarpmaktadır. Ardından sol yanında Silahtar hazinesi, Kilerli koğuşu, mukaddes emanetlerin dairesi, Enderun Ağları camii bulunduğu Hırkayı Saadet dairesi Enderun Ağları camii, Ak Ağlar koğuşu, Kuşhane bulunmaktadır. Lale Devrinde inşa edilen kütüphaneye, Enderunluların bulunduğu avluda olduğu için Enderun Kütüphanesi de denilmektedir. Sultan II. Selim Han'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Havuz Köşkü'nün yerine hattat olan ve okuma aşığı Sultan III. Ahmed, kendi adına 1718'de kütüphane yaptırmıştır. Sultan

¹⁴⁰ Ali Ufku Bey-Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam*, (Çev. Türkis Noyan), Kitap Yayın Evi, İstanbul, 2013, 70-72.

bu kütüphaneyi inşa ettirerek Enderun'daki ağaların, Enderun ahalisinin kendi hazinesinde bulunan kitaplardan istifade etmeleri için yaptırmıştır. Saray bünyesinde açılmış olan Şehzadegan, Harem ve Enderun Osmanlı Devleti'nin ilme ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra kütüphane de bu ilim aşkına hizmet ve teşvik etmektedir. İç hazine, has oda hazinesi ve haremden alınan elyazması kitaplarla beraber çok zengin bir kütüphanedir. Kütüphaneden hiçbir şekilde kitap çıkarılmayacağı vakfiyesinde yazmaktadır. Bu kütüphanedeki kitapların nasıl korunacağını anlatmış olur. Kütüphaneye 1719 yılında III. Ahmet tarafından vakfi edilen kitaplar da mührünün bulunduğu bilinmektedir. Bu uygulamayla maksadı okunan her kitab adedince sevap almaktır. Kütüphaneye sonradan I. Abdülhamit, III. Selim tarafından da kitaplar vakfedilmiştir. Bu kütüphanenin inşası hem okuyucuların rahatını hem de kitapların salahiyetini düşünülerek inşa edilmiştir. Kitaplar herhangi bir rutubetten veya sel baskınından korunmak için ikinci katta yapılmıştır duvarlar beyaz mermerden yapılmıştır. Ön tarafı üç kubbe ile örtülüdür. Kütüphane ikili sıra şeklinde 32 pencere aydınlatmaktadır. Böylelikle ışık alan bir ortam oluşturarak rahat kitap okuma alanı yaratılmıştır ve aynı zamanda rutubeti de engellemiştir. Kütüphanenin kapı ve pencereleri fildişi ve sedeften yapılmıştır. Kütüphanenin içinde bulunan kitapların koyulduğu dolaplarda fildişinden ve sedeften yapılmıştır. Kapı, pencere ve dolaplardaki işlemler Osmanlı sanatı yansıtmaktadır. Üçüncü Ahmet kütüphanede bulunan tefsir ve hadis kitaplarının okunmasının kendisine şefaathede edeceğine inanmaktadır. Kütüphanenin merdivenleri Enderun öğrencileri namaza kaldırmak için kullanılır. Enderun'dan namaz için seçilen nöbetçi namaz vaktinde kütüphanenin merdivenlerinde çıkar oradan sesli olarak ezan okurdu ve herkes ağlar camisine gelir ve orada namaz eda edilirdi. Kütüphanede şu an kitap bulunmamaktadır. Oradaki kitaplar 1966'da Ağlar Camini yani şu anki adıyla kupa topkapı sarayı kütüphanesine aktarılmıştır.¹⁴¹

İstanbul'da Topkapı Saray'ının üçüncü kapısı Babüs Saade ile Hasbahçe Kapısı(Gülhane'ye açılan kapı) arasında üçünü ve dördüncü avlu ile bu avludaki binaların tamamı Enderun teşkilatın içerisinde yer alır.¹⁴²

¹⁴¹ Ortaylı, *a.g.e.* , 171-173.

¹⁴² Tahir Güngör, "Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsir Çalışmaları", *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları*, Ankara, 2011, sy.3, 44.

Enderun da yetişen müellif Abdullah bin İbrahim vakıatında şöyle anlatır: Topkapı Sarayı Revan kü. No. 1223-25 yazma nüsha. “ve Bab-ı Hümayunun dahiline (babüssaade) meydan büyük olup gilman odaları bu meydanın dört köşesini ibata eder. Bunlardan şöyle ki Babüssadenin sağında büyük oda vaki olup yakınında büyük oda mescidi vardır ve bu mescide bitişik seferli odası ve bu odaya da bitişik büyük hamam(hamam-ı kebir) (İkinci Selim Hamamı) ki beş adet halvet ve iki kulateyn(kubbeler) ve bu hamamın duvarları çini ile müzeyyen olup camekanı büyüktür. İki penceresi bahçe-i hassaya bakar. Bu hamam o kadar müstesna bir hamamdır ki bir yerde misli bulunmaz, diseke caizdir. Buna bitişik Hazine-i Hümayun padişahidir. Bunun yanında kiler, buna bitişik hazine ve sonra oda-i hassı hümayun ve ona bitişik doğancılar ve ona muttasıl mescid ki (şimdi kütüphane olan ağalar cami) bundan sonra Bab-ı Hümayunun solunda küçük oda ki meydanı ihata etmiştir.¹⁴³

Enderun Mektebi 1908 yılında kapanmıştır ve Osmanlının yıkılmasından sonra cumhuriyetle beraber 3 Nisan 1924 te Topkapı Sarayı ve içindeki Enderun Mektebi de müze olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁴

2.4. Öğretim Görevlileri

Enderun mektebine eğitim vermek üzere meşhur ilim adamları getirilirdi. Dini ve fenni alanlarda ilim adamlarını, başta Fatih Sultan Mehmet olmak üzere birçok padişah saraya getirmiştir.

Enderun’da kanunlar çok sıkı şekilde uygulanmaktaydı. Düzenlenmemiş gelişigüzel hiçbir şey yoktu. Gün içinde yapılan her eylem yani yatmak kalkmak ve benzeri her şey dakikası dakikasını ayarlanmıştır. Enderun da ilmi dersler vermeleri için medreselerden profesörler getirtilirdi. Askeri ders için ise subaylar görevlendirildi. Öğrencilerin verilen eğitimden ne ölçüde yararlandıklarını teftiş etmek için Silahtar ağa görevliydi. Generallik rütbesine yükselmiş olanlar saray dışında bir gece geçirebilirdi. Subaylık rütbesine erişmiş kişi ise gündüz çıkıp akşam tekrar dönmek zorundaydı. Rütbesiz olanlar ise başlarındaki ağalar eşliğinde şehir merkezine gidebilirlerdi. Bu kadar disiplinlinin sebebi Enderun’daki terbiye dışında

¹⁴³ Baykal, *a.g.e.* ,48.

¹⁴⁴ Akkutay, *a.g.e.* ,170.

dışarıdaki kötü terbiyeden etkilenmelerini istememeleriydi. Padişahın ve sarayına işlerinin aksamaması için önlem alınmıştır. Tabii bir de saray sırlarının dışarı çıkmasını bu şekilde engellemişlerdir. Enderun'da bulunan genel itibari ile genç insanlardır. Müderrislerin ve ünlü sanatkârların sadece yaşları büyüktü. Damat İbrahim paşa has odabaşılıktan sadrazam makamına geldiğinde 25 yaşındaydı. Genel olarak 30 yaşına gelmeden çıkma olarak çıkarılırlardı. Osmanlı'nın gelmiş geçmiş en saygıdeğer komutanları, devlet adamları, diplomatların, yazar ve sanatkârları Enderun'dan geçmiştir.¹⁴⁵

2.5. Öğrenci Seçimi

Öğrenci seçimi devşirme usulü olarak seçilen gençlerden yapılmıştır. Devşirme öyle gelişmiş güzel şekilde değil, ihtiyaç miktarına göre ve bölge bölge seçilirdi. Devşirme işiyle devşirme emininin tayininden önce XVI. Yüzyılın ilk yarısına kadar Beylerbeyi, Sancakbeyi ve kadılar görevlendirilmiştir. Ancak bazılarının bir takım yolsuzluklarından sonra bu işi yapma görevi Yeniçeri Ocağına bırakılmıştır.¹⁴⁶ Bir köyden devşirme usulü ile öğrenci alınmadan önce köy ahalisinin izni alınmaktadır. Böyle bir anlaşmanın olması toplumsal kuralara uyulması gerektiğinden dolayı da önemlidir. Devşirme yapılacağı zaman orada kadılar, vekiller ve köyün başında olan kimse hazır bulunurdu. Kuralların suiistimal edilmesi bu şekilde önlemeye çalışılırdı. Devşirmeye dair her bilgi iki deftere kayıt edilirdi. Biri devşirme memurunda kalır diğeri de devşirmeleri götüren sürücüye teslim edilirdi.¹⁴⁷

Devşirme kanunu çevre yerlerden Hristiyan çocukların Yeniçeri Ocağını yetiştirilmek üzere seçilmeleri demektir. Daha sonraki dönemlerde Yeniçeriye seçilmeleri üzerine bir de saray hizmetleri için seçilmeye başlamıştır. Bunların bazıları kapıkulu süvarileri ile bazıları da saray hizmetleri için Yeniçeri Ağası, Beylerbeyi ve vezir olarak hizmeti alınmışlardır.¹⁴⁸ Saray hizmetine giren oğlanlara iç oğlan denilmektedir. Hristiyan çocuklarından alma sebebi sürekli olan insan ihtiyacını gidermek ve Rumelide ve Anadolu'da Hristiyan olanları İslamlaştırma isteğidir. Önce Rumeli'de uygulanan devşirme usulü ile Arnavutluk, Yunanistan

¹⁴⁵ Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Saray Üniversitesi", *Tarih Mecmuası*, İstanbul, 1972, sy.1, 13.

¹⁴⁶ Köktaş, *a.g.e.*, 719.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 315.

¹⁴⁸ Akkutay, *a.g.e.*, 35.

adalar, Bulgaristan'dan daha sonra Bosna Hersek ve Macaristan'daki Hristiyanlar arasından devşirme yapılırdı. 16. Yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'daki Hristiyanlardan da devşirmeler yapılmaya başlandı. Başka milletlerden alınmasının en çarpıcı örneği Sokulu Mehmet Paşadır. O Bosna'da Ravanci bölgesinde doğmuş ve papaz olmak üzere eğitilmiştir. Devşirilip İstanbul'a götürüldüğünde 18 yaşında idi ve bazı kilise hizmetlerini yapabilir durumda idi. Enderun'da çok iyi eğitim alan Sokullu, Rumeli Beylerbeyliğine ve Sadrazamlığa kadar yükseldi.¹⁴⁹ Her genç devşirme olarak alınmazdı. Belirli kurallara göre devşirme yapılırdı. Seçilen öğrencilerin zekâ olarak keskin olan ve vücut bakımından en iyi olanlar seçilirdi.

20. yüzyılın başlarında yaşamış Amerikalı eğitimci ve psikolojik John Dewey'in "demokratik eğitim modeli" olarak adlandırılan çağdaş eğitim yaklaşımının 100 yıl önce Osmanlı devletinin eğitim sisteminde önem teşkil eden Enderun mektebi tam da bu yaklaşıma göre sistematize edilmiştir. Türk eğitim tarihinde kişiye özel yetenekler, bireysel farklılıklar kişinin ilgi ve ihtiyaçlarını plana koyan bu eğitim sistemi Enderun'da en güzel şekilde uygulanmıştır.¹⁵⁰ Devşirme eğitimi milletlerin değişmesini esas alan bir kültürleştirme ve belirli kurallara göre devlet adamı yetiştirme yani disiplinleştirmedir.¹⁵¹

Devşirme kuralları:

1. Devşirilecek olanlar genel olarak en az sekiz, en çok 18 yaşında olmalıdır.
2. İstenilen özelliklere sahipse 20'ye kadar da müsamaha gösterebiliyordu.
3. İstenilen özelliklere sahip olan öğrencilerin arasından güzel huylu, iyi ahlaka sahip ve en akıllısı seçilirdi. Bir de fiziki olarak en iyisi, en güzeli tercih edilirdi.
4. Öğrenci seçimi için belirli bir zaman yoktu, olan ihtiyaca göre yeniçeri ağasına bildirilirdi.
5. Seçimler bazen memleketin her yerinde bazen de belirli bölgelerden yapılırdı.

¹⁴⁹ Akyüz, *a.g.e.* ,86.

¹⁵⁰ İbrahim Serkan Ödemiş, "Enderun Mektebi ve Demokratik Eğitim Modeli Perspektifinden Mesleki Eğitim Teorik Bir Çözümleme", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, İzmir,2014 c. 3 sy. 3, 67.

¹⁵¹ Akkutay, *a.g.e.* ,123.

6. Devşirme yapılacağı zaman köylerden veya kasabalardan her kırk evden bir erkek çocuk alınır.
7. Kurallara uygun olan ailenin en az iki çocuğundan biri alınır.
8. Bütün kurallara uysa da ailenin tek erkek çocuğu ise devşirme olarak alınmaz.
9. Yine bütün kurallara uyan çocuk 18 yaşından küçük bile olsa evliyse kesinlikle kabul edilmez.
10. Devşirmeler seçildikten sonra ikiye ayrılır geri kalan ise acemi oğlanlar olarak gönderirlerdi.¹⁵²

Bu kuralların yanında bir de padişahın fermanı olmadan devşirme yapılmazdı. İhtiyaca göre kaç oğlan devşirileceği bildirilir. Padişahın emriyle ferman çıkarılırdı. Ayrıca evli, ana -babadan yetim, köy kethüdasının oğlu, sığırtmaç, çoban ve bunların oğulları, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip gitmiş, çok uzun ve çok kısa boylu olanlar devşirme olarak alınmazdı. Yahudilerin çocukları da ticaret yaptıklarından dolayı yani her bilgiye sahip olabileceklerinden dolayı alınmazdı.¹⁵³ Devşirme yapacak memurlar devşirmeye uygun çocukların durumlarını öncelikli olarak vaftiz defterlerinden kontrol ederlerdi. Ardında seçilen çocukların durumları iki nüsha düzenlenen "eşkal defterine" bütün detaylarıyla kayıt altına alırlardı. Bu kayıt defterlerinden birisi devşirme memurlarına kalır, diğeri de devşirmeleri İstanbul'a getirecek olan görevliye emanet edilirdi. 100 veya 200 kişilik gruplar halinde bütün güvenlik tedbirleri alınarak yola çıkılırdı.¹⁵⁴ Gelen oğlanlar dinlendirildikten sonra şehadet getirilerek Müslüman yapılırdı. Daha sonra cerrah tarafından sünnet ettirilirdi ve kayıtları alınır. Bu kayıt işini beylerbeyi, sancak beyi ve kadı yapardı bir süre sonra yapılan yolsuzluklardan dolayı yeniçeri ocağı kayıtları tutmuştur. Bazı ailelerin çocuklarını vermemek için erkenden evlendirmeleri veya maaş sahibi olsunlar diye Hristiyan olarak göstermeleri gibi şeyler devşirme usullerinin dışına çıkmışlardır. Bunun üzerine ıslahatlar yapılmıştır.¹⁵⁵

¹⁵² Akkutay, *a.g.e.* ,38.

¹⁵³ Akkutay, *a.g.e.* ,38-41.

¹⁵⁴ Mustafa Gündüz, "Devşirme, Enderun Mektebi ve Osmanlılarda Üstün Yeteneklilerin Eğitim" *Eğitime Bakış*, İstanbul, 2016, sy. 37, 13.

¹⁵⁵ Akkutay, *a.g.e.* ,65.

Her elini kolunu sallayan bu mektebe alınmadığı gibi yukarı doğru yükselmeye belli kabiliyetlere sahip olmanın önemi büyüktür. Birçok adım geçilmesi gerekir Enderun mektebine alınmak için. Devşirme usulüyle seçilen çocuklar ilk olarak Türk ailelerinin yanına verilmesiyle Türk kültürünün asıl yerinde gösterilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise hazırlık sarayları olan İbrahim Paşa Sarayı, Galata sarayı ve Edirne sarayı olmak üzere 3 sarayda hazırlık eğitimi verilmekteydi. Burada kişisel farklılıklar ve kabiliyet öne çıkardı. Savaş kabiliyeti olanlar askeri bölüme seçilirdi. Akıllı ve üstün zekâlı olanlar ise Enderun mektebine seçilirdi. Fakat sadece Enderun mektebine seçilmekle de bitmezdi. En aşağıdan yukarı doğru belli kademeler vardı. Bir kademededen diğer kademeye geçmenin yolu o kademedeki başarılı olup sınavları geçmek gerekirdi. Başarılı olamayanlar kademelerine uygun olarak askeri alana geçirilirdi. Bunun adına ise “çıkma” denilirdi.¹⁵⁶

Enderun’a gelemeyen çocuklar da vardı az önce de ifade ettiğimiz gibi bu çocuklar genel itibari ile süvari birliğine acemi oğlanı olarak seçilirdi. Bu çocuklar köylü ailelerin yanlarına gönderilirdi. Osmanlı kültürünü, dilini, dinini yakinen öğrenmeleri için bu uygulama yapılırdı. Enderunlu özeldir ve tavırları hassetten değişikdir. Normal öğrenciler gibi değildir. Babadan oğula geçen veya devredilen bir yapıya sahip değildir. Liyakatin ne demek olduğunu ortaya koyan bir okuldur. Enderun imparatorluk okulu olarak adlandırılmıştır ve en iyi şekilde anlatan isimdir. Enderun hakkında araştırma yapanlar genelde ecnebidir. Bunun sebebi de Osmanlı’nın bu kadar iyi olmasının altında yatan sebebi bulabilmektir.¹⁵⁷

Devşirme usulü kalktıktan sonra Enderun’a öğrenci ihtiyacını karşılamak adına başka yollara başvurmışlardır. İlk olarak kölelerden almışlardır. Hatta çocukları iyi yere gelsin diye o zamanın tüccarları, üst düzey kişileri çocuklarını köle olarak saraya satmışlardır. Bu öğrenildikten sonra padişah asillerden gençlerin Enderun’da kaydedilmesini emretmiştir. Böylelikle bu zamandan sonra aslı zâde’nin çocukları alınmaya devam etmiştir. Bu şekilde alınan öğrencilerinden biri de kuyumcu başının oğlu Evliya Çelebidir. Evliya Çelebi camide okuduğu Kuran-ı Kerim’i duyan padişahın çok beğenmesiyle seçilmiştir. Bu hadise Evliya Çelebinin seyahatnamesinde geçmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 297.

¹⁵⁷ Ortaylı, *a.g.e.*, 196.

¹⁵⁸ Güngör, *a.g.e.*, 45.

Enderun'da eğitim aşamalı şekilde yürütülmüştür. Kademeye geçmek için sınavlar yapılırdı. Tam olarak 12 terfi sınavı bulunmaktaydı. Elbetteki bu sınavların yanında kişisel farklılıklar, yetenekler ve ilgileri de ön plandaydı. Öğrenci üstün bir başarı gösteremediği sürece kademeleri atlayamaz ve eğitimini devam ettiremezdi. Çıkma olarak derecesine uygun birliğe verilirdi. Yani şöyle ki eğitime devam edemeyen sınavları geçemeyenler dışarı konulmazdı. Farklı görevlerde istihdam edilirdi. İç oğlanlarının yeteneklerinin tespit edilmesinden sonra adabı muâşeret kurallarına uygun şekilde teorik ve pratik olarak bir bütün halinde eğitim devam ederdi. Bu durum çok büyük önem arz etmektedir. Bazı uzmanlarca Osmanlının elitleşmesini sağlayan, rekabeti ve başarısızlığı es geçmeyen bu buluşa eğitim mucizesi denilmiştir. Bugün Japonların başarısının altında yatan mucize uygulamalı eğitimidir oysa indirmekte beni bu kadar güzel eğitim vermesinin ve efsaneleşmesinin sebebi de uygulamalı eğitimidir. Enderun'da teorik, pratikle beraber verilmiştir. Enderunlu aslında bugün itibar gören İstanbul beyefendisinin eşanlamlısıdır.¹⁵⁹

2.6. Ders Programı

Enderun mektebinde uygulanan program bir bütünlük içindedir. Sırasıyla zincir gibi devam eder ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Arada bir eksiklik kabul etmez bir sistemdir. Enderun' da uygulanan eğitim sisteminin temelini oluşturan kavramlar zekâ, yetenek, liyakat üstünlüğü, programlanmış yatılılık, bütün gelişimsel özelliklere orantılı yer verme, sürekli gözlem-kontrol-eleme, amaca uygun müfredat, birkaç yabancı dil öğrenimi (Arapça, Farsça), eğitimin her kademesine istihdam garantisi, terbiye ve adab eğitimi gibi konular hala modellenebilecek nitelikteki özellikleridir.¹⁶⁰

Devşirme olarak alınan iç oğlanların eğitimi 3 aşamada uygulanmaktadır. İlk aşaması Türk ailelerin yanına verilmeleridir. İkinci aşaması hazırlık sarayları olan Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Saraylarında eğitimden geçirildikten sonra üçüncü aşama olan Enderun mektebine alınırlardı. Enderun mektebinde de üç biçimde yetiştirilirlerdi; 1) Saray hizmetlerini fiilen yaparak saray işlerini öğrenmek,

¹⁵⁹Mehmet Deri, "Osmanlı Devletini Cihan Devleti Yapan Kurum Enderun Mektebi", <http://www.populertarih.com/osmanli-devletini-cihan-devleti-yapan-kurum-enderun-mektebi/> (Erişim Tarihi: 11/10/2019).

¹⁶⁰Kömür, *a.g.e.* ,88.

2)İslami ve bazı müsbet bilimler alanında kuramsal bir öğrenim görmek, 3) Beden ve sanat eğitimi gibi alanlarda yeteneğine göre bir eğitim almak.¹⁶¹

Yaşları farklı olarak onar kişilik gruplardan oluşurdu ve her grubun başında bir lala¹⁶² verilirdi. Lala bu on kişilik grubun genel düzen ve kontrolünden sorumlu tutulurdu. Bütün zamanını onlarla geçirirdi. İç oğlanlara el öptürülerek lalaya teslim edilirdi. Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmalarından Enderun Tarihinde Lalaların ne zaman görev yapmaya başladıktan ve vazifeleri şu şekilde ifade edilmektedir: “İş bu lalalara ziyadesiyle hürmet ve tazim olunarak herhalde resirû mütâvaatkârı icrasıyla hizmet olunmak o zatın dahi Acemi Ağaya mürebbi olmak usulü Fâtih Sultan Mehmet Han Hazretleri zamanlarında vaz olunup Sultan Bâyezid-i Han-ı Sani Hazretleri asırlarında dahi nizam şekline konularak te’kîd buyurulmuştur. (Lâlalar) Acemi Ağaya evvel-emirde Kur’an-ı Azimüşşan talim ve tilâvetle ilm-i Hâl, Tecvîd, Birgevi, Halebî, Kudûrî gibi Akaidi Dîniyye Risalelerini okutturmak Arabi ve Fârisi derslerine devam ettirmekle beraber hamamda yıkanmak ve elbise değiştirmek vesair hizmetlerin usûl ve âdabını öğretmek ile mükelleftir”¹⁶³ Bu derslerin hangi hoca tarafından, kaçınıcı sınıfta ve hafta da kaç kere verildiği Akkutay’dan aldığımız ders programları aşağıda çizelgelerde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Enderun da birkaç dil beraber öğretilirdi. Bunlar Türkçe Arapça ve Farsçaydı. Bunların yanı sıra farklı sporlar ve savaşlarda lazım olabilecek kemankeşlik¹⁶⁴, kılıç, tüfek, gülle, mızrak gibi askeri eğitim de verilirdi. Şahsi kabiliyetlerini ortaya çıkaran sarık sarmak, deri işlemek, ok yapmak, sadak süslemek,¹⁶⁵ eğer takımları yapmak gibi derslerde gösterilirdi. Verilen derslerin en ilginç ise doğan ve şahin gibi yırtıcı

¹⁶¹ Akyüz, *a.g.e.* ,87.

¹⁶² Farsça olan lâlâ kelimesi sözlükte “kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr” anlamına gelir. Tarihî seyir içerisinde zamanla ileri gelenlerin, çocuklarının eğitimiyle ilgilenen, her türlü bakımından ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri ifade eden bir mâna kazanmıştır. Bkz. Tuncer Baykara, “Lala” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, c.27, 70-71.

¹⁶³ Akkutay, *a.g.e.* ,127.

¹⁶⁴ **Kemankeş:** Osmanlıcada keman=yay, keş=çeken demektir. Kemankeş de yay çeken, yâni okçulara verilen ad. Osmanlı okçularının 700 yıllık sırrı - Yeni Şafak www.yenisafak.com › osmanli-okcularinin-700-yillik-sirri-286759 (Erişim Tarihi: (20/02/2020).

¹⁶⁵ Sadak: Okları koymağa mahsus torba veya kutu şeklindeki kılıfın adıdır. Gökhan Gündüz, Seray Özden ve Mustafa Serdar Tekçe , “ Türkler ‘de Ahşap Ok Yapımı”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 12, sy. 17, 111-122.

kuşları eğitmektir.¹⁶⁶ Enderun mektebinde gün sabah namazıyla başlardı. Hamamcı hepsinden önce kalkar ve suları ısıtırdı. Gece nöbetçisi koğuşların ortasında bulunan tokmağın yanına gider, ölmüşlerin ruhuna bir Fatiha ile İhlas okuyarak tokmağı çalardı. Herkesin uyanması için koğuşları gezer ve uyanmaları için seslenirdi. Ezan okunana kadar içlerinden iyi Kuran-ı Kerim okuyan biri Kuran okurdu. Ezan okunduktan sonra herkes camiye gelir, sünnetlerini kılardı. Ardından cemaatle namaz kılınırdı. Genelde padişah da orada bulunurdu. Namazdan sonra mesul olunan kalfanın yanına gidilir ve Kur'an-ı Kerim öğrenirlerdi. O vakitte sesleri güzel olanlar çok güzel Kuran tilaveti yaparlardı ve dinleyenlere güzel dinleti ziyafeti verirlerdi.¹⁶⁷

Koğuşların tam ortasında hasır serilir cemaatle namaz kılınır, namaz sonrasında sesi güzel olan kişi Ahkaf Suresi okur ve diğerleri de yataklarını oturur onu dinlerlerdi.¹⁶⁸ Enderun mektebinde günlük yaşam genel itibariyle namaz vaktiyle başlar ve namaz vaktiyle son bulurdu.

Pazartesi ve Cuma günleri Yasin-i Şerif okunurdu. Enderun mektebinde başta Kuran-ı Kerim okumak, hafız olmak ve sonra sıra ile ilm-u hal, tecvid, Birgivi, Halebi, Kuduri ve diğer fıkıh kitapları okunduğu gibi Arapça, Farsça okunup hüsnü hat denilen yazı meşkine de çok önem verilirdi. Enderunlu gılmanların diğer ilim ve fende gösterdikleri mahareti bu yazı sanatında da elde mevcut eseler ile görmekteyiz. Bu sanatkârların yazı cilt, tezhip, oymacılık, tuğrakeşlik ve ressamlıktaki başarıları övünülecek derecede çoktur. Salı günleri Sarayı Hümayuna gelen hoca efendiler, önce Buhari dersi verdikten sonra Arapçadan iptida, intiha, akaid ve fıkıhtan da bazı eserler okumak kanunu konulmuştur ve bütün gılmanlar bu dersleri okumakla mükellef bulundurulmuşlardır. Pazar günleri gelen Reisül kurra efendiler kıraat ilmi cumartesi ve çarşamba günleri gelen meşk hocalarından Hattat, Sülüs, Nesih ve Talik meşki almakla beraber diğer derslerinde geri kalmazlardı.¹⁶⁹ Enderun mektebine ilk gelenlerin kayıt edildiği küçük ve büyük odalarda görülen dersler; Kuran, İlmî Hat, Tecvid, Arapça, Farsça Yazı, Cild, Tezhib, Oymacılık, Ressamlık, Kıraat, Meşk, Musiki ve Resim.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ortaylı, *a.g.e.* ,179.

¹⁶⁷ Güngör, *a.g.e.* ,47.

¹⁶⁸ Güngör, *a.g.e.* ,48.

¹⁶⁹ Baykal, *a.g.e.* ,49.

¹⁷⁰ Akkutay, *a.g.e.* ,88.

Enderun mektebinin işleyişine her yönüyle bakıldığında bugün örnek alınıp uygulanabilecek niteliktedir. Yapısı, işlenişi ve uygulanışı gereği rol model bir kurumdur. Programın temelinde talebenin karakter ve kişilik özellikleri ön plana alınarak sürekli ve programlı olarak devam etmiştir. Batı dünyasında 19. yüzyıl ortalarından itibaren keşfedilen ve uygulanan bireysel farklılıklara göre eğitim Enderun başından itibaren bu esaslara göre eğitim verilmiştir. Hazırlık saraylarından itibaren eğitim öğretim süreci boyunca programlarda öğrencilerin psikolojik, fizyolojik ve sosyal yönlerinin gelişmesine önem verilmiştir. Dini derslerin yanında bir de matematik, astronomi, tarih ve benzeri bilimlerde eğitim olarak müfredatlarından yer almıştır.¹⁷¹

Çizelge 1. Enderun Mektebi'nde Birinci Yıl Dersleri

Doksan iki sene-i hicriyye tedrisiyyesi mebde-i olan şehri şevli-şerifin sekizinci gününden itibaren doksan üç senesi şabanına kadar Enderun-i hümayunun mekteb-i münifinden de mevcut şakirdanın sınıflarıyla tedris olunacak ulum ve funûnun eyyam ve enva'ını mübeyyin cetveldir.				
Senede	Haftada	Mm Mekteb-i İbtidaiye	Mülâhazat	Aded-i Şakirdan 38
180	5	Kuran	Hafız Muhammed Efendi ve Rıza Efendi	Talim-i Kuran-ı ve Tecvid okutturulacaktır.
108	3	Ulum-i Diniyye	Hacı Muhammed Efendi	İlm-i Hal ve Dürr-i Yekta okutturulacaktır.
72	2	Resail-i Türkçe	Osman Efendi	Risale-i Ahlak okunduktan sonra
36	1	Tali-i Sülüs	Ali Rasim Efendi	Vezaif-i Etfal okutturulacaktır.
		Mekteb-i Edebiyye		

¹⁷¹ Ödemiş, a.g.e. ,69.

Senede	Haftada	Birinci Sene Dersleri			Adedi Şakirdan
180	5	Ulum-i Diniyye	Ahmed Efendi	Dür-i Yekta okunacak ve Mesail-i Esasiye ezberlettirilecektir. Med hal-i kavaid okunacaktır.	
180	5	Kavaid-i Türkiye			
30	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Rasim Efendi		

Çizelge 2. Enderun Mektebi'nde İkinci Yıl Dersleri

Senede	Haftada	İkinci Sene Dersleri			Aded-i Şakirdan
108	3	Arabi Sarf	Ahmed Agah Efendi	Maksudun İkmalile Sarf-ı Cedidin ehemmiyetli cüzleri	23
72	2	Farisi			
72	2	Tarih-i Enbiya			
36	1	Hesap	Hacı Mahmud Efendi	Kavaid ve Nasayih-i Farisiyye	
36	1	Coğrafya		Kısas	
36	1	Resim	Hacı Mahmud Efendi	Amal-i Erbaa	
36	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Rasim Efendi	Küre-i Musattaha	
36	1	Hatt-ı Rıka	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi	Kurşun Kalem	

172

Çizelge 3. Enderun Mektebi'nde Üçüncü Yıl Dersleri

Senede	Haftada	Üçüncü Sene Dersleri			Aded-i Şakirdan
108	3	Arabi	Hafız Latif Efendi	Avamli ve Edebiyyat-ı Türkiyyeden Miyarul- kalam	24
72	2	Farisi			
72	2	Tarih-i Osmani			
36	1	Hesap	Hacı Mahmud Efendi	Gül-istan Fezleke	
36	1	Coğrafya		Amal-i Erbaa	
36	1	Resim	Hacı Mahmud Efendi	Küre-i Musattaha	
36	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Rasim Efendi	Kurşun Kalem	
36	1	Hatt-ı Rıka	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi		

173

¹⁷² Akkutay, a.g.e. ,139- 140.

Çizelge 4. Enderun Mektebi'nde Dördüncü Yıl Dersleri

Senede	Haftada	Dördüncü Sene Dersleri			Aded-i Şakirdan 17
108	3	Arabi	Hacı Rasim Efendi	İzhar dersi okunacaktır.	
72	2	Farisi			
72	2	Tarih	Mustafa Efendi	Gül- istana devaam olunacaktır.	
36	1	Hesap	Hacı Mahmud Efendi		
36	1	Coğrafya		Umumi	
36	1	Resim	Hacı Mahmud Efendi	Küsurat-1 adiyye ve aşariyye ve adad-1 mürekkebe	
36	1	İmla Dersi	Hacı Şeref Efendi	Kıtaat-1 hamse	
36	1	Hatt-1 Sülüs	Ali Rasim Efendi		
36	1	Hatt-1 Rıka	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi	Boyalı resim mücessem ve işaret-1 mevsua	

174

Çizelge 5. Enderun Mektebi'nde Beşinci Yıl Dersleri

Senede	Haftada	Beşinci Sene Dersleri			Aded-i Şakirdan 7
108	3	Edebiyat-1	Mustafa Efendi	Kavaid-i Osmaniyye ve mi'yarul kalam okunacak ve imla ve terceme usulü	<u>Cem-an yekun</u> 160
72	2	Türkiye			
72	2	Farisi			
		Tarih-i			
36	1	İnşa	Hacı Şeref Efendi	Bustan	
36	1	Hesap	Hacı Mahmud Efendi	Umumi	
36	1	Hendese		Müsevvedad kaleme	
36	1	Resim	Hacı Mahmud Efendi		

¹⁷³ Akkutay, a.g.e. ,141.

¹⁷⁴ Akkutay, a.g.e. ,139, 140.

36	1	Hatt-1 Sülüs	Ali Rasim Efendi	aldırılacaktır.	
36	1	Hatt-1 Rıka	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi	Tekmil ve usulü defteri ve evzan ve ekyal gösterilecektir. Elvan boya ile resm-i mücessem	

175

2.7. Enderun'da Eğitim

Endrun'da verilen eğitimi anlatmak için mektepte geçen bir günü aktardık. Her koğuşta sabah namazından 2 saat önce ağaların eskilerinden tayin edilmiş ve odanın ikinci dereceden zabiti sayılan hamamcı lalaların emriyle hamamlar hazırlanırdı. Kilerli odasında bulunan anahtar şakirdi (gece zabiti), hazine odasında bulunan nöbetçi başı namazdan önce yanlarına ikişer koğuş nöbetçisi olarak koğuşun ortasında bulunan kapı tokmağına benzer sütunun yanına gidip. (Hazreti Peygambere, Hulefayı Raşit'ine, geçmiş Osmanlı padişahlarına, ulemaya, o dakikaya kadar devlet hizmetinde bulunmuş Enderunlulara ve bütün İslam âlemine dua okuduktan sonra) yukarıda bulunan demir tokmağı sütunun karşısında bulunan büyük demir tokmağa üç defa hızlıca vurulurdu. Sonra koğuşun alt katında yatan genç ağaları baştan aşağı ve her birinin yatakları hizasına gelerek isimleriyle çağırarak suretiyle uyandırılır ve vaktin geldiğini haber vererek vazifelerini yaparlardı.

Bu ağalar arasında babayiğitlerden hamama girmek isteyenler yıkanır. Acemiler ise timar denilen izinli çıkacakları günün sabahı yıkanabilirlerdi. Bu acemiler için istedikleri zaman hamama girmek hakkı verilmemiştir. Koğuşu dolaşan gılmanları uyandıran bu zabit yarım saat sonra hızlıca bir baştan bir başa yürüyerek önceki sesinden daha hızlı cevap ve bu kere her ağanın Adile, Ahmet ağa, Mehmet Çelebi, Ali halife gibi ikinci bir ihtar olduğunu anlatır ki bu durum Babayiğitler içindir çünkü acemiler bu kadar ihtiyar lüzum bırakmadan hepsi kalkmış bulunurlardı. Namaz vaktine yarım saat kaldığı zaman yine koğuşun her tarafında

¹⁷⁵ Akkutay, a.g.e. ,139-143.

dolaşıp hızlıca yürüyerek yine isimleriyle çağırıp üçüncü defa olarak Dolaştığını hiddetle ciddi bir tavırla söyleyerek geçer. Bundan sonra işbu anahtar Şarköyde kuşların birinci sohbeti olan nöbetçi başı ve giyin başını kaldırır. Üçüncü defaki ihtarda uyanmayan ağların başı elinde bulundurduğu fındıktan büyük taneli ve kirişe dizilmiş tahta tespihle, yorganın uçlarını kaldırılarak arkalarına vuruyordu. İşte bu zaman namaz vaktine pek yaklaşmış olduğundan babayiğit bölümünde olup da hamama gitmek ihtiyacında bulunulursa, büyük bir zorla girerek zabitenden izin almak suretiyle bu işleri tamamlayıp namaza geçmek zorunda kalırdı. Her anı namaz için ağalar camisine gitmesi mecburi olduğundan bir gün bu kayıtsızlığa ve ihmalciliği yüzünden camiye yetişemeyen bir ağa tektir veya dayak cezasına maruz kalacağı cihetle, bu gibi haller pek az görülürdü.

Diğer namaz vakitleri seher namaz vaktine yarım saat önce abdest alıp hazır bulunmak lazım geldiği yine koğuş nöbetçiler marifetiyle ve yüksek sesle haber verilir ve bu suretle namazı hazırlanan ağalar yatakları üzerinde oturarak beklerler. Bunlar arasından güzel sesi bulunanlar, bilhassa akşam namazından önce sureyi şerifleri yüksek sesle okurlardır. Namaz vakti gelip Ayasofya Camiinde ezan okunduğunu işiten orta kapının nöbetçi kapıcısı “bevvalı Sultani” kapının büyük halkasını hızlıca vurarak Babus sade nöbetçi sayım haberdar eder, nöbetçi olan bu akıl da arz odası önüne gelerek meydanın, koğuşlara karşı Yüksek sesle ezan diye bağırarak koğuşu haberdar eder, esasen ezanı beklemekte olan koğuş nöbetçileri de koğuş içinde yine yüksek sesle ezan diye haykırarak koğuş halkının namaza davet eder. Bu ezan âvâzelerini mütakip Enderunları arasında bulunan nöbetçi müezzine sarayın ortasında ezan okumaya başlar.¹⁷⁶

Günde iki öğün yemek yenir birincisi sabah saat 9:00’da ikincisi ise öğleden sonra saat 3:00’te. Ekmekler geniş bir tekerlek şeklindedir tıpkı bizim ülkemizdeki Kolaç adı verilen ekmeklerin peynirsiz ve katıksız olanına benden çok bunları folda” fodla” derler. Sofraları sini adı verilen bakır yapılmış yuvarlak, yassı tepsilerdir ve bunlar masa yerine geçer. On kişilik gruplar halinde bu sinilerin etrafına otururlar. Saraylarda her yemekten sonra din görevlisi olan imam bir dua okur ve padişaha şükranlarını belirtir yemek yiyenler hep birlikte âmin diye bağırarak bu duaya katılırlar. Enderuna yeni giren içi olanların barındırıldığı saraylarda her hafta Salı

¹⁷⁶ Enderunlu Abdüllatif, *Ayine-i Derun*, (Haz. Ahmet KÖÇ), Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2013, 80-82.

gün çamaşır yıkanır o gün içi olanları genelde bakır leğenlerde ve kazanlarda hem kendi çamaşırını hem de amirlerinin ve ustalarının çamaşırını sabunlar, yıkayıp durula durula ve öğle üzeri işlerini tamamlayarak yıkanmış çamaşırını korumaları için avludaki iplere sererler.¹⁷⁷ Enderun'da her şey düzenli bir şekilde yapılır. Hiçbir eksiklik göz ardı edilmezdi. Kontroller görevliler tarafından teftiş edilir. Kurallara uymama gibi bir şey söz konusu değildir.

Yani İslam dininin esaslarına göre iç oğlanlarının günleri sistematize edilirdi. Sabah namazıyla başlayan gün yemek öncesi sonrası edilen dualarla, sünnet seniye ölçüsüyle günde 2 öğün yemekle, ardından Kuranı Kerim, Hadis ve diğer dini ilimlerle süre gelen bir eğitim söz konusudur.

2.8. Enderunun Kapatılması

Osmanlı Devletinin 18. Yüzyılda başlayan siyasi ve askeri gerilemesini önleme bakımından Enderun eğitimi yetersiz kalmış ve bu yetersizlik yeni öğretim kurumlarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Enderun Mektebinde eğitim II. Mahmut dönemine kadar düzenli olarak devam etmiştir Fakat 18 yüzyıl sonlarına doğru devşirme sisteminin bozulmasıyla Ve yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla özelliğini getirmeye başlamıştır. Asakiri Mansure-i Muhammediye subaylarını Enderun mektebinden alınmasıyla sarsıntıya uğramıştır. Batı modeli açılmasıyla iyice önemi azalmıştır. Bir de bunun üzerine modern eğitim sisteminin üzerine olan Türk ve işlevi okulların yaygınlaşmasıyla ben de bundan çıkan kişilerin devlet memuriyetine rahat bir şekilde yerleştirilmemeleri maalesef giden durumda verilen önemin getirmesi ile sonuçlanmıştır. Daha fazla ayakta duramamıştır.¹⁷⁸

Topkapı Sarayı devletin merkezi durumundaydı. Merkez Dolmabahçe sarayına taşınması ile birlikte Topkapı Sarayı eski özelliğini ve önemini kaybetmiştir. Topkapı Sarayı gibi Enderun mektebi de beraberinde bütün özelliklerini yavaş yavaş yitirmiştir. Enderun mektebi 1 Temmuz 1909 tarihinde yayınlanan bir kararname ve bir talimatname ile lağvedilmiştir.1923'ten sonra Topkapı müze ve kütüphane haline

¹⁷⁷ Bobovius, *a.g.e.* ,27-28-44.

¹⁷⁸ Enderun mektebi (<http://kainatingüneşi.com> /TAG/ENDERUN-MEKTEBİ/) (Erişim tarihi:22/01/2018).

gelmesiyle burada bulunan memurlara görev verilmiştir. Ve böylelikle beş asırlık tarihe gömülmüştür.¹⁷⁹

SONUÇ

Bugüne kadar Enderun mektebi için yazılmış çalışmalarda genel olarak verilen derslerin neler olduğundan ve içeriklerinden bahsedilmiştir. Biz ise diğer çalışmalardan farklı olarak verilen diğer derslerin yanında din eğitimi verilmekte miydi? Veriliyorsa hangi derslerin verildiğini ve hangi amaçla hangi yollarla eğitim verildiğini açıklamak üzere bu çalışma yapılmak istenmiştir. Diğer çalışmalarda gördüğümüz kadarıyla verilen derslerin adları verilmiştir. Biz de bunlara ek olarak din eğitimi anabilim dalına katmak istediğimiz Enderun mektebi gibi Osmanlı için büyük önem arz eden kurumda din eğitimi verildiğini, din eğitiminin mahiyetini ve İslam için büyük hizmetler yapıldığını Enderun mektebinde verilen dersler ve diğer konu başlıkları altına ortaya koymaya çalıştık. Elde ettiğimiz sonuçlarda teorik olarak verilen dersler ders programı bölümünde çizelgelerde verilmiştir. Bizde yaptığımız araştırmalarda verilen derslerin sadece teorikte kalmadığını muamelata geçirildiğini, ulaştığımız kaynaklar ışığında görmüş bulunmaktayız. Şöyle ki; verilen dersler hangi hocadan hangi kitaptan ve kaç saat işlendiğine kaynaklardan ulaştık. Bunun yanında asıl ulaşmak istediğimiz verilen eğitimin amacı ne ölçü de olduğuydu. Şunu gördük ki bir Müslüman tam olarak nasıl olması gerekiyorsa öğrencilerin biri gününün programlaması o şekilde dizayn edilmiştir. Enderunda bir gün başlığının altında bunu aktardık. Yani din eğitimi başlığı altında bulunan dersler ve fenni dersler teorik olarak verilmiştir. Bununla beraber Müslüman ailenin yanında, hazırlık saraylarında ve asıl merkez olan Enderunda görülerek ve uygulatılarak öğretilmiştir.

Öncelikle mektebe daha alınmadan önce devşirme olacak çocukların ailelerinin de mağdur edilmediğini, kırk haneden bir çocuk alındığı, tek çocuğu olanlardan alınmadığını, evli kişilerin seçilmediğini eğitilebilecek nitelikte olanlar seçildiğini belirtmiş bulunmaktayız. Yani buda demek oluyor ki Müslümanca bir tavırla devşirme yapılmıştır. Seçilen çocukların da sayıları ve kişiye ait tüm

¹⁷⁹ Korkmaz, a.g.e. ,1646.

özellikler bir deftere kaydedilmektedir. Ona göre kaç kişinin ve kimlerin alındığı kaybolmamaktadır. Getirilen çocuklar ilk olarak kelime-i şehadet getirmeleri söylenmektedir. Müslümanlığa ilk günden adım attırılmıştır. Daha sonra çocuklar sünnet ettirilir, abdest aldırılırdı. Din eğitimine en baştan başlanırdı. Alınan çocuklar ilk önce Müslüman kültürü ile yoğrulsunlar diye Müslüman ailelerin yanına verilmişlerdir. Bizzat bir Müslüman nasıl yaşar diye görerek öğrenmişlerdir. Bugün eğitimde öncelikli olan ailede eğitimidir. Daha sonra ki safaya ise hazırlık saraylarına alınmalarıdır. Bu saraylara seçilen çocuklara ilk öğretilen Türkçe ve din eğitimidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kuran-ı Kerim ve dini bilgiler öğretilmekteydi. Şöyle ki hizmet edecek ve bir zaman sonra yönetici pozisyonuna gelecek kişiler için öncelik din eğitimi olmuştur. Buradan da ikiye ayrılan öğrencilerin bazıları Enderun mektebine bazıları da süvari birliklere dağılırdı. Burada şöyle bir ayrıntıda vardır. Sadece Enderun mektebine gelen çocuklara değil asker olacak çocuklara da din eğitimi verilmektedir. Süvari birliklerine gidecek çocuklar için de sadece asker olacaklar diye düşünülmemiş onlara da din eğitimi verilmiştir. Enderun mektebine gelen çocuklar ilk önce küçük ve büyük odada ders almaktaydılar. Bu küçük ve büyük odada öncelik Türkçe ve din eğitimidir. Tabii bu eğitimlerin yanına farklı derslerde verilmektedir. Ama az önce de ifade ettiğimiz gibi öncelik din eğitimindedir. Daha sonra ki mertebelerde sınıflarda yine namaz kılınması ve Kuran-ı Kerim okunması takip edilirdi. Ayrıca diğer dini ilimler de verilmektedir. Enderun mektebi kuruluşundan itibaren seçilen öğrenciler tamamını iyi bir Müslüman iyi bir insan yapmak için gayret etmiştir. İç oğlanları için gün erkenden başlar, gusül almak isteyenler için sular ısıtılır, sabah namazıyla beraber bütün vakit namazları cemaatle kılınır ardından sesi güzel olana Kuran-ı Kerim okutulurdu. Dini ve fenni ilimlerin yanında oturmalarına kalkmalarına ve hatta konuşmalarına dikkat edilirdi. Bir Müslüman nasıl olması gerekiyorsa tam anlamıyla öyle yetiştirilmeye çalışılmıştır. Adab-ı muşeret kurallarına göre eğitime şekil verilmiştir. Türkçe okuma yazma ortak ders olduğu gibi din dersleri, Kuran-ı Kerim, Arapçada ortak derslerdendi.

Bu sistemin yetiştirdiği çok büyük insanlar vardır. Bu sistemde yetişen Sokullu Mehmet paşa hakkında peçevi tarihinde şunları yazar; her gece alışkanlık olduğundan yedide kalkar abdest alır ve nafil namaz kılarmış sonra Hasan ağaya Osmanlı tarihi ile alakalı kesitler okumasını istermiş. Bu gece nereden okuması

gerektiği sorulunca Sultan Murat'ın Kosova'da şehit edilmesini anlatan kesiti okumasını söylemiştir. Kâfir ile din yolunda çaba sarf eden sultanın habersizce şehit edilmesinin bölümüne gelindiğinde ağlar, bizlere de böyle güzel ölümler nasip et diyerek dua edermiş. Ardından sultana Fatiha okurmuş. Daha sonraki gün Peçevi'nin söylemiyle Sokullu şehit olmuştur. Bu alınan bilgiyle beraber Enderun mektebinde verilen eğitim üstünkörü olmadığını hangi zümreden insan olursa olsun iyi bir Müslümana dönüştüğünü aşikar olarak ortaya koymaktadır. Nitekim Sokullu bilir bir ruhban ailenin çocuğudur ama bu sistem onu çok iyi bir Müslüman haline getirmiştir¹⁸⁰Zaten bu sistemin en önemli tarafı da budur.

Lakin ne yazık ki Osmanlı devletinin kuruluşundan beri konumu ve Türklerin özellikleri gereği düşmanları olmuştur ve her zaman yıkmak için çözümler aranmıştır. Osmanlı için çok büyük değer taşıyan Enderun mektebi Osmanlıya değer üstüne değer katmıştır ve bunu fark edenler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının Viyana'ya kadar ilerlemesiyle korkan Avrupa bir arayış içine girmişlerdir İstanbul'da araştırma yapan İngiliz seferi gizli bir mektupla şunları yazıyordu; "Buldum, buldum... Osmanlıların zaferden zafere ulaşmalarının sebebinin ve bunları durdurma çaresini buldum... Osmanlılar aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi milletten, hangi dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar seçilerek, saray mekteplerine oradan da yetenekli olanlar Enderun mektebine gönderilmekteydiler. Enderun mektebinde ise değerli öğretmenler tarafından yetiştirilmekteydiler. İslam ahlakı ve kültürü verilerek, kuvvetli ve başarılı Müslüman yetiştirilmekteydi. Bunların arasındaki Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran değerli kumandanlar, Sokullular ve köprülüler gibi seçkin siyaset ve idare adamları çıkmaktadır, Osmanlı akınlarını durdurmak için bu mektepleri ve bunların kolları olan medreseleri yıkmak, Müslümanları ilim ve fenden geri bırakmak lazım gelmektedir..."¹⁸¹

Enderun'da yetiştirilenlerin kimisi Sokullu kimisi de Mahmut paşa olmaktadır. Yani Osmanlı devleti yanına aldığı istihdam ettiği hiçbir çocuğun zayı olmasına izin vermemiştir. Değerli insanlar yetiştirmişlerdir. Enderun'da verilen

¹⁸⁰ Kömür, *a.g.e.* ,85.

¹⁸¹ Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, (<http://Kainatingüneşi.cm/konu/Osmanlı-tarihi/>) (Erişim Tarihi:20/09/2019).

eğitimle beraber yönetici zümresine aday yetiştirilmekteydi. Kafkas ve Balkanların köylerinden alınan çocuklar en iyi şekilde yetiştirilip, çok iyi yerlere gelmekteydiler. Aslında dünya tarihinde yapılan en müthiş uygulamadır. Hem fiziklerinde hem de duruşlarında öyle bir değişim meydana gelmekteydi ki onlar artık devletli olmaktaydılar. Enderunlular devlet imajını yansıtmaktaydılar. Dışarı çıktıkları zaman hal ve hareketlerinden, diğer insanlardan farklı oldukları göze çarpmaktaydı. İstanbul'a gelip bunların geçit törenini gören her yabancı onları izlemekten ve anlatmaktan fotoğraflarını çekmekten kendilerini koyamamışlardır. Sarayın dışında yapılan kılıç alayı ve Cuma selamlığında giydikleri kıyafetleri de heybetleri sadece halkı değil ecnebileri bile çok etkilemiştir. Tevekkeli değil, meşhur nüktedir; bu mutantan alayı seyreden fakir Bektaşî dervişi semaya bakmış: “Hey Allah'ım, bir padişahın kullarına bak, bir de şu fakir kulunun hâline...” demiş. Her alanda çok iyi yetişmiş bireyler çıkmıştır. Müzisyenler, sporcular, edebiyatçılar ve felsefeciler. Bir de en önemlisi devlet yöneticileri çıkmıştır. Devlete bağlılıkları sıkı olan komutanlar, vezirler ve Hatta Şeyhülislamlar yetişmiştir. Devlet memuriyetinde en önemli yerlere gelmişlerdir. İllaki nereye gelirlerse gelsinler kim olduklarını ve kime hizmet ettiklerini unutmamışlardır. Devletin ne demek olduğunu en iyi şekilde kavrayıp birliğin ve bütünlüğü bozulmaması için çaba göstermişlerdir. “Tıpkı Sokullu'nun yeğeni Mustafa Paşa'nın Budin Beylerbeyi olması gibi... Günün birinde de bir atlas torba içinde çavuşbaşı ile gelen idam fermanını boyun eğerek kabul eder. Çünkü devletten başka Enderunlunun güveneceği makam yoktur.”¹⁸²Sözün özü şudur ki; Osmanlı gelmiş geçmiş en iyi bir buluşun altına imza atmıştır.

Geçmişte değerli insanlar yetiştirmesi ve birçok kimseye hizmet etmesi bakımından bu değerli kurumda din eğitiminin olduğunu araştırmamız sonucunda ulaşılmış bulunmaktayız. Sadece genel geçer bir uygulama olmadığının, sadece teoride kalan uygulamaya geçirilmeyen bir eğitim söz konusu değildir. Din eğitimi derslerinin yanında bu derslerin uygulamaya geçirilmiş hali yetiştirilmiş kişilerde görülmektedir. Din eğitimi anabilim dalı adına tarihi bir olgunun araştırılmasının ve bunu bilime aktarmanın önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Geleceğe hizmet için geçmiş eğitim sistemlerinin bilinmesinin önemli olduğunun kanaatindeyiz.

¹⁸² Ortaylı, *a.g.e.* ,194-196.

Ulaşmak istediğimiz amaca ulaşmış bulunmaktayız. Evet, Enderun'da din eğitimi verilmektedir. Bu kurumun temelini din eğitimi oluşturmaktadır. Ulaşabildiğimiz ve gördüğümüz kadarıyla en iyi şekilde öğrenciler yetiştirilmiştir. Fakat biraz daha ince ayrıntısına ulaşmış olmak istesekte yeteri kadar kaynak olmadığından ve bulunan kaynaklarda da daha fazla ayrıntı bulunmadığından bu kadarını aktarabilmiş bulunmaktayız. Birde bu kurumda din eğitimi verildiği genel itibariyle tahmin edilmektedir. Bizim bu tezle bilinenlere katkımız sadece teorik bilgi olmadığı muamelele öğretilenlerin pekiştiği ve artık yaşam tarzı haline getirildiğidir. Din eğitimi anabilim dalına katkımız geçmişte bir eğitim kurumu olan Enderun mektebinde din eğitiminin bulunduğunu ortaya koymaktır.

Daha güzel çalışmalara yön vermesi ümidiyle...

KAYNAKÇA

- Ağa, H. H. İ. (1987). *Tarih-i Enderun/Letaif-i Enderun*, (Çev: Cahit Kayra). İstanbul: Güneş Yayınları.
- Akgündüz, A. (1995). *Osmanlıda Harem: İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi*, İstanbul: Osav Yayınları.
- Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın.
- Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Altaş, N. , Arıcı, İ. (2012). “Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci” Köylü, M., Altaş, N. (Editörler), *Din Eğitimi*, Ankara, Gündüz Yayıncılık.
- Arıtan, A. S. (2017). “Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye’nin Dünyaya Örnek Eğitim Müessesesi: Enderun Mektebi, Ehl-i Hiref, Mücellidan Bölüğü ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Cildciliği”, *Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aydın, E.(2008).*Tarihimizde Âmin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, C. (1989). “Ali Kuşçu” *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.2, 408-410
- Aydüz, S. (2008). “Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü”, İstanbul: *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, sy. 12, 139-180.
- Baltacı, C. (2005). *XV-XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, c.1.
- Baltacı, C. (2004). “Mektep”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.29, 6-7
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul: Halk Basımevi.
- Baykara, T. (2002). “Lala” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.27,70-71
- Bilgin, B. (1981). “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 24, sy. 1, 469-483.
- Bilgin, A. (2003), “Matbahı Amire” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.28, 115-119

- Binark, İ. (1991). “Osmanlı İmparatorluk Sarayın’da Enderun-ı Hümayun Teşkilatı” Ankara: *Önasya*, c.5, 53-54.
- Birinci, A. , Kara, İ. (1997). *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bobovius, A. (Ali Ufku Bey), (2013). *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam*, (Çev. Türkis Noyan) İstanbul: Kitap Yayın Evi.
- Bozkurt, N. (1997). “Mekteb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 29, 5-6.
- Canatar, M. (2002). “Kethüda”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.25, 332-334
- Çevik, A.(2019). Klasik Donem Osmanlı Saray Akademisi: Enderun (<https://www.dunyabizim.com/klasik-donem-osmanli-saray-akademisi-enderun-mektebi-makale,725.html>) (Erişim Tarihi:14.09.2019)
- Deri M. “Osmanlı Devletini Cihan Devleti Yapan Kurum Enderun Mektebi”, (<http://www.populertarih.com/osmanli-devletini-cihan-devleti-yapan-kurum-enderun-mektebi/>), (Erişim Tarihi:11.10.2019)
- Ekmen, G. (2000). “Enderun’da Musiki”, Konya: *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 07-09 Nisan/April 1999 = International Congress on Ottoman Empire with All Aspects in 700th Anniversary of its Establishment, 87.
- Gözütok, Ş. (2016). *Hız. Peygamberin Hadislerinde Eğitim Metotları*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Gözütok, Ş. (2012). *İslam’ın Altın Çağında İlim*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gündüz, M. (2016). “Devşirme, Enderun Mektebi ve Osmanlılarda Üstün Yeteneklilerin Eğitimi”, *Eğitime Bakış*, sy. 37, 13.
- Gündüz, G. Özden, S. ve Tekçe, M.S. (2010), “Türkler ‘de Ahşap Ok Yapımı” *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, c. 12, sy. 17, 111-122
- Güngör, T. (2011). *Osmanlı Toplumunda Kuran Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi,
- İpşirli, M. (1995). “Enderun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 11.
- İsmail K. (2013). “Mahalle Mektepleri”, İstanbul: *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, sy.16, 21.
- Karadağlı, M. *Enderun Mektebi ve John Dewey’in Eğitim Anlayışı ile Günümüz Eğitim Sorunlarına Bakış*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Eğitim Yönetimi ve Denetimi <https://www.kastamonur.com/enderun-mektebi-ve-john-deweyin-egitim-anlayisi-ile-gunumuz-egitim-sorunlarina-bakis/> (Erişim Tarihi: 11/01/2018)

Karataş, Ö. S. (2014). *Klasik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderun Mektebi*, Ankara: Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 869-885,

Kazıcı Z. (2016). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Kırpık, C. (2010). "II. Meşrutiyet'en Sonra Şehzade Eğitiminde Değişim", Kayseri: *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 2010, sy. 21, 99-130.

Koç, K. N. I. (2010). "I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'i Besmele". Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine, Ankara: *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 27, 149-186.

Koçu, R. E. (1972). *Osmanlı Sarayında Enderun Teşkilatı*, İstanbul: Hayat Tarih Mecmuası II, c.7, 32.

Korkmaz, T. (2010, 30 Mayıs-06 Haziran). "Osmanlı'da Yönetici Eğitimi; Enderun Mektebi", Prizren-Kosova: *2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, c. 2, 1644.

Korkmaz, M. (2017). *İslam Eğitiminde İlimler, Konular ve Müfredat*, (ed.Köylü, M, Gözütok, Ş.) İstanbul: Ensar Yayınları.

Köktaş, A. (2000). "Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı: Enderun Mektebi", Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi*, sy. 6, 717.

Kömür, E. (2010). *Osmanlı Devleti Enderun Mektebi'nde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, 77-78.

Küçükaşcı, M. S. (2010). "Şehzâdegan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 38, 478-480.

Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

Öcal, M. (2015). *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ödemiş, İ. S. (2014, Ağustos). "Enderun Mektebi ve Demokratik Eğitim Modeli Perspektifinden Mesleki Eğitim Teorik Bir Çözümleme", İzmir: *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c.3 sy. 3, 67.

Özaydın, A., Bozkurt, N. (1997). "Mektep", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 16, 132-135.

Öztuna, Y. (1998). *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. 2.

Özcan A. (1992), “Teberdar” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.5, 34-35.

Özcan A. (1992), “Birun” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.6, 205.

Özcan, A.(1994) “Devşirme” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.9, 254-257.

Padak,M. (2018) “Din Eğitimi Üzerine”, <http://www.muratpadak.com/makaleler/din-egitimi-uzerine.html> (Erişim Tarihi: 10/11/2019).

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tayyar-Zade A. (2010). *Osmanlı Saray Tarihi, Tarihi Enderun 1*, (Haz: Mehmet Arslan), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Topdemir, H. (2010), “Takıyyüddin er-Râsîd”,*TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.39, 454-456.

Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih.

Er-Rudani, (1996). *Cem 'ul-fevaid min Cami 'il-usul ve Mecma 'iz-zevaid*,(trc: Naim Erdoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, , c.1, 55(218);53(197); 53(196);54(210); 55(215).

İnternet Kaynakları

Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi(<http://Kainatingüneşi.cm/konu/Osmanlı-tarihi/>). (Erişim Tarihi:20/09/2019).

Enderun mektebi (<http://kainatingüneşi.com /TAG/ENDERUN MEKTEBİ/>) (Erişim Tarihi:18/10/2019).

<http://enderunistanbul.org.tr/Enderun-mektebi/55-enderun.html>(Erişim Tarihi:15/10/2019).

http://www.Academia.edu/30766674/Enderunlu_Abdullatif_Ayinei_Derun.pdf (Erişim Tarihi: 22/01/2018).

<http://www.populertarih.com/osmanli-devletini-cihan-devleti-yapan-kurum-enderun-mektebi/>(Erişim Tarihi: 10/11/2020).

<http://osmanlida-egitim-ve-ogretim.nedir.org/>(Erişim Tarihi:31/10/2019).

Osmanlı okçularının 700 yıllık sırrı - Yeni Şafak www.yenisafak.com › osmanli-okcularinin-700-yillik-sirri-286759(Erişim Tarihi: 20.02.2020).

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto 1. Enderun Mektebi Odalardan Biri.....	75
Foto 2. Has Oda Kapısı.....	75
Foto 3. Büyük ve Küçük Odalar	76
Foto 4. Enderun Kütüphanesi (Üçüncü Ahmet Kütüphanesi).....	76
Foto 5. Enderun Mektebi	77

FOTOĞRAFLAR

Foto 1. Enderun Mektebi Odalardan Biri.

Foto 2. Has Oda Kapısı

Foto 3. Büyük ve Küçük Odalar

Foto 4. Enderun Kütüphanesi (Üçüncü Ahmet Kütüphanesi)

Foto 5. Enderun Mektebi

EKLER

Ek 1. Medreselerde Okutulan Dersler

Derecesine Göre Genel Medreselerdeki Bazı Dersler ve Okunan Kitaplar		
Medrese derecesi	Ders adı	Okutulan kitap
Yirmili(haşiye-i tecrid)	Belagat Kelam Fıkıh	Mutavvel Haşiye-i Tecrit Şerh-i Feraiz
Otuzlu(miftah)	Belagat Kelam Fıkıh Hadis	Şerh-i miftah Haşiye-i tecrit Tenkih,tavzih Mesabih
Kırkılı	Belagat Fıkıh Usulü fıkıh Hadis	Miftahu'l ulum Sadru's şeria Tavzih(taftazani) Mesabih(bagavi)
Ellili hariç	Fıkıh Kelam Hadis	Hidaye Şerh-i mevakıf Mesabih
Elili dahil	Fıkıh Usulü fıkıh Hadis Tefsir	Hidaye Telvih Buhari Keşşaf, beyzavi
Sahn-ı seman	Fıkıh Usulü fıkıh Tefsir Hadis	Hidaye Telvih ,Şerh-i adud buhari Keşşaf,beyzavi
Altmışılı	Fıkıh Usulü fıkıh Kelam Hadis Tefsir	Hidaye,Şerh-i feraiz Telvih Şerh-i mevakıf Buhari Keşşaf

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : İNANÇ GÜNDOĞDU, Nilay
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1993\Van
Telefon : 0532 677 50 21
Faks :
E-mail : n_gundogdu_92@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	30..04.2020
Lisans	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	17.06.2015

Yabancı Dil

İngilizce, Arapça

İlgili Alanlar

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

21/04/2020

Tez Başlığı / Konusu:

“Osmanlı Eğitiminde Enderun Örneği”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 78 sayfalık kısmına ilişkin, 21/04/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14 (yüzde ondört) dür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

21/04/2020

Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU

Adı Soyadı : Nilay İNANÇ GÜNDOĞDU
Öğrenci No : 169214025
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Y.Lisans ■

Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK
...../20.....

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

B. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü